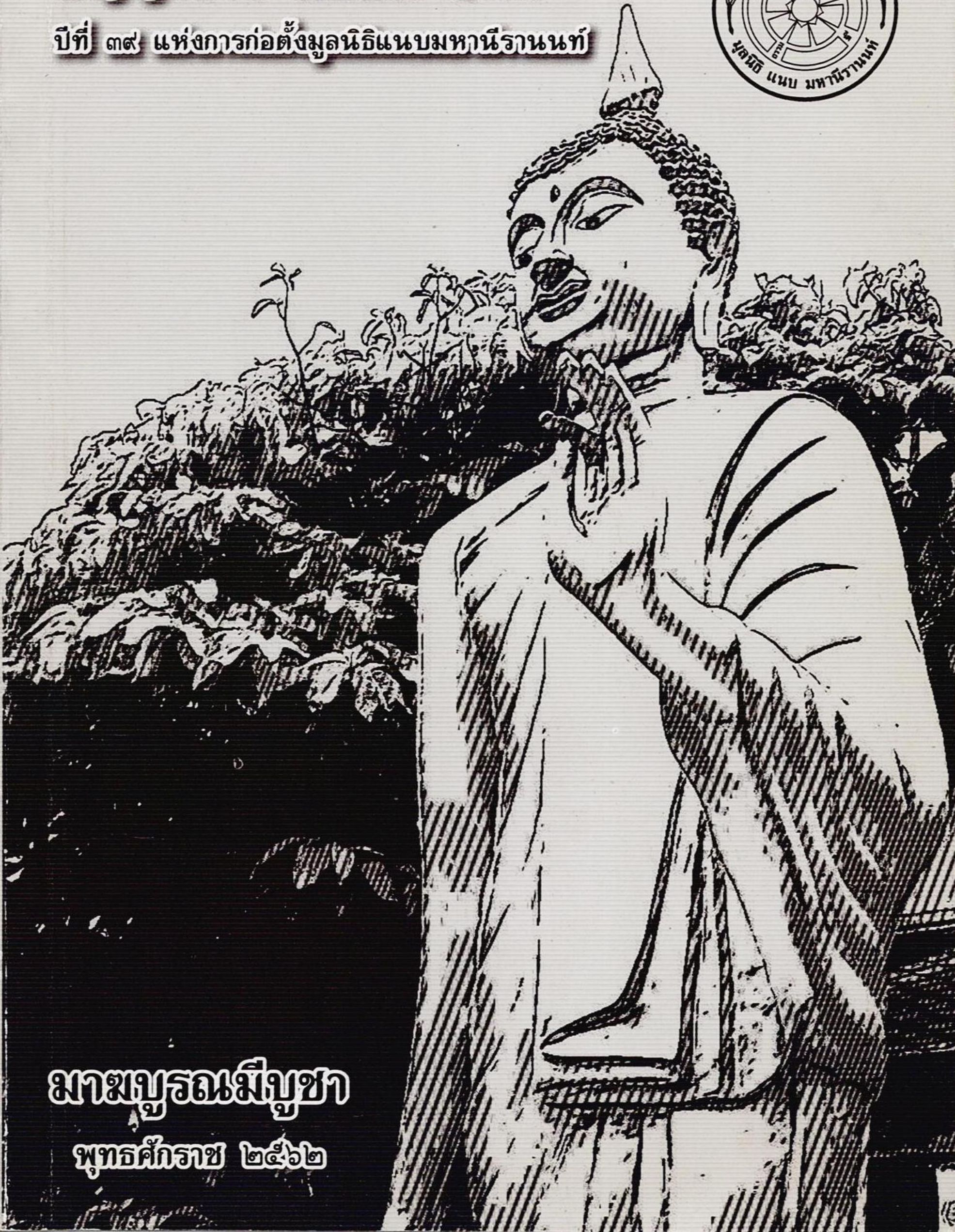
ปัญญาสาร ฉบับที่ ๑๔๔

ปีที่ ๓๙ แห่งการก่อตั้งมูลนิธิแนบมหานีรานนท์

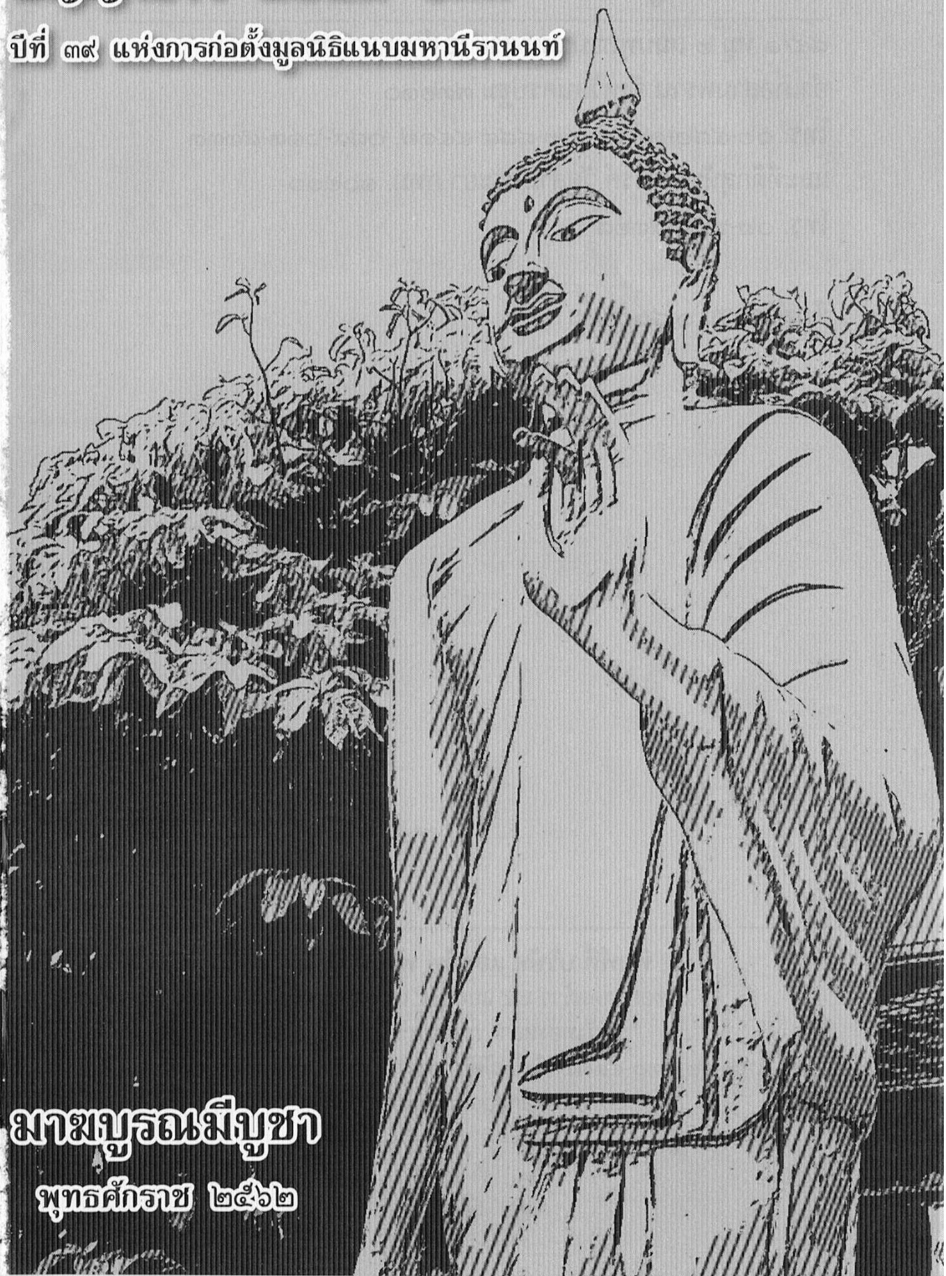
ปัญญาสาร ● ฉบับที่ ๑๔๔

มาฆบูรณมีบูชา

พุทธศักราช ๒๕๖๒

ปัญญาสาร ฉบับที่ ๑๔๔

ปีที่ ๓๙ แห่งการก่อตั้งมูลนิธิแนบมหานีรานนท์

มาฆบูรณมีบูชา

พุทธศักราช ๒๕๖๒

สำนักงานมูลนิธิแนบมหานีรานนท์

๘๔/๑ หมู่ ๒ ถนนพุทธมณฑลสาย ๕ ตำบลบางกระทึก
อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ๗๓๒๑๐
โทร. ๐๒-๔๘๒-๑๐๔๔, ๐๒-๘๘๙-๔๔๑๗, ๐๘๙-๖๑๓-๙๓๓๓
และที่ตึกสุหัทรังสรรค์ วัดสามพระยา กทม. ๑๐๒๐๐
โทร. ๐๒-๖๒๘-๙๓๒๘

พิมพ์จำนวน ๑,๘๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท แอคทีฟ พริ้นท์ จำกัด
๙ ซอยลาดพร้าว ๖๔ แยก ๑๔ แขวงวังทองหลาง
เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐
โทร. ๐๒-๕๓๐-๔๑๑๔ (อัตโนมัติ) โทรสาร ๐๒-๑๐๘-๘๙๕๐-๕๑
E-mail : tanapress@gmail.com

คำนำ

ปัญญาสาร ฉบับที่ ๑๔๔ นี้ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสวันมาฆบูชา ซึ่งเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาวันหนึ่ง สำหรับในปี ๒๕๖๒ นี้ ตรงกับวันอังคาร ที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ (เดือนมาฆะ)

วันมาฆบูชานี้ เป็นวันคล้ายวันที่พระสงฆ์สาวกจำนวน ๑,๒๕๐ รูป เดินทางไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ วัดเวฬุวนาราม เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยมิได้นัดหมายกัน พระสงฆ์สาวกทั้งหมดเหล่านั้น ล้วนเป็นพระอรหันต์ผู้ถึงพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญญาทั้งสิ้น และเป็นผู้ที่ได้รับการอุปสมบทโดยตรงจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในวันนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลาย มีหลักใหญ่ใจความเป็นต้นว่า การไม่ทำบาปอกุศลทั้งปวง (กรรมที่ประกอบด้วยอกุศล ๑๒) การทำกุศลให้สมบูรณ์พร้อม (กุศลที่เป็นไปในภูมิ ๔) การทำจิตใจให้ขาวสะอาด (ความเป็นพระอรหันต์) ดังนี้

ทางมูลนิธิฯ ได้นำคำสอนของพระพุทธองค์มาเผยแผ่ทั้งทางด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ด้านคันถธุระนั้นได้จัดการเรียนการสอนพระอภิธรรม โดยใช้คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ (ฉบับแปลอธิบาย) อันเป็นคัมภีร์ที่สรุป

เนื้อหาของพระอภิธรรมปิฎกและอรรถกถามาโดยสังเขป เป็นคัมภีร์หลักในการศึกษา เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ชั้นสูงๆ ขึ้นไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามนัยแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร แก่พระภิกษุ สามเณร อุบาสก และอุบาสิกา พุทธบริษัททั้งหลาย ส่วนด้านวิปัสสนาธุระ มีการจัดหลักสูตรอบรมวิปัสสนากรรมฐาน ๓ วัน และ ๗ วัน เน้นฝึกการปฏิบัติวิปัสสนาตามนัยแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร และอรรถกถา ฎีกา โดยตรง

ในวันมาฆบูชา ปี ๒๕๖๒ นี้ ทางมูลนิธิฯ ได้จัดงานบำเพ็ญกุศลทอดผ้าป่าสามัคคี โดยมี **คุณเมทินี ดีมั่นคงวณิช คุณสมชาย คุณอุมาพร ชาติอาสา คุณสุวรรณี จิตอนันตพร** พร้อมคณะญาติมิตร รับเป็นประธานเจ้าภาพผ้าป่าสามัคคี พร้อมด้วยบรรดาญาติมิตร ร่วมกับคณาจารย์และคณะนักศึกษาพระอภิธรรมวัดสามพระยา วัดธาตุทอง มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ และคณะผู้ปฏิบัติธรรม ตลอดจนสาธุชนทั้งหลาย เพื่อนำรายได้ที่เกิดจากงานการกุศลครั้งนี้ไปใช้จ่ายในกิจการของมูลนิธิฯ ต่อไป

วารสารฉบับนี้ได้นำบทความของภัททันตะวิลาสมหาเถระ บูรพาจารย์ของสำนักวิปัสสนา มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ เรื่อง **"ข้อปฏิบัติแห่งโยคี"** ในหัวข้อ **"แสดงการเพ่งหมายจำ**

เวทนานุปัสสนาโดยย่อ” “แสดงวิธีหมายจำจิตตานุปัสสนาโดยย่อ” “แสดงวิธีหมายจำธัมมานุปัสสนาโดยย่อ” “แสดงวิธีทรงเทศนาสติปัฏฐาน ๔ โดยย่อ” “สามัญญธรรมแห่งรูปนามกับสภาวธรรมรูปนาม แสดงโดยย่อ” “แสดงวิปลาสธรรม ๑๒” “แสดงบรรยายไตรลักษณ์ ๓” “แสดงวิปัสสนาอันตราย ๑๐” และบทความของอาจารย์แนบ มหานีรานนท์ เรื่อง **“ภาวนาธรรม”** ซึ่งอธิบายเรื่องสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาโดยสังเขป มาลงไว้ และนอกจากนั้นยังได้นำบทความของอาจารย์ท่านอื่นๆ ที่เป็นอารมณ์ของปัญญาตามสมควรมาลงไว้อีกด้วย

สุดท้ายนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และกุศลเจตนาที่ท่านทั้งหลายได้ร่วมใจกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา จงเป็นพลวปัจจัยให้ทุกท่านและครอบครัวประสพแต่ความสุข ความเจริญ มีสติปัญญางอกงามไพบูลย์ในธรรม สามารถรู้ธรรมเห็นธรรม ตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดจนถึงความพ้นทุกข์โดยเร็วด้วยกันทุกท่านเทอญ

นายเทพฤทธิ์ สาธิตการมณี

รองประธานกรรมการและกรรมการฝ่ายวิชาการ

๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

สารบัญ

หน้า

ข้อปฏิบัติในส่วนเบื้องต้นของผู้ปฏิบัติวิปัสสนา

อันที่จริง **บุพภาคปฏิปทา (ข้อปฏิบัติในส่วนเบื้องต้น)** ของผู้ใดยังไม่บริสุทธิ์. พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมตรัสบอกบุพภาคปฏิปทานี้ คือ (๑) ความสำรวมระวังในศีล (๒) ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย (๓) ความเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภค (๔) ความประกอบเนืองๆ ซึ่งความเพียรเป็นเครื่องตื่น ในสัทธรรมทั้ง ๗ *(เป็นผู้มีศรัทธา, เป็นผู้มีหิริ, เป็นผู้มีโอตตัปปะ, เป็นพหูสูต, เป็นผู้ปรารภความเพียร, เป็นผู้มีสติมั่นคง, เป็นผู้มีปัญญา [ที.ปา. ๑๑/๓๓๐/๒๖๔ สุยา.])* และในฌานทั้ง ๔ แก่ผู้นั้นก่อนทีเดียว. ส่วนบุพภาคปฏิปทานั้น ของผู้ใดบริสุทธิ์. พระผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่ตรัสบุพภาคปฏิปทานั้น จะทรงตรัสบอกวิปัสสนาที่เป็นพื้นฐานแห่งความเป็นพระอรหันต์แก่ผู้นั้นเลยทีเดียว. ก็บุพภาคปฏิปทาของกุลบุตรบริสุทธิ์แล้ว.

ม.อ. (ปปญฺจ. ๔) ๑๐/๓๔๓/๒๑๒ (สุยา.)

"...วิธีซึ่งเพื่อจะมิให้เป็นช่องของกิเลสศัตรูเข้าทำลายห้ามปรามป้องปิดนั้น **"เวลาเห็น"** ว่าเห็นอยู่ ให้ทำหมายจำทุกๆ ครั้งที่เห็น **"เวลาได้ยิน"** ให้ทำหมายจำว่าได้ยิน ทุกๆ ครั้งที่ได้ยิน **"เวลาได้กลิ่น"** ให้ทำหมายจำว่าได้กลิ่นอยู่ทุกๆ ครั้งที่ได้กลิ่น **"เวลากิน"** ทำหมายจำว่ากินอยู่ทุกๆ ครั้งที่กิน **"เวลาถูกต้อง"** ทำหมายจำว่าถูกต้องอยู่ทุกๆ ครั้งที่ถูกต้อง **"เวลารู้"** ทำหมายจำว่ารู้อยู่ทุกๆ ครั้งที่รู้ เพราะเป็นการที่ได้กระทำสติหมายจำในเมื่อเวลาทวารกับอารมณ์กระทบถูกต้อง และทำสติหมายจำทุกๆ ครั้งที่กระทบถูกต้องอยู่เช่นนี้ โลภะ โทสะ โมหะ คือกิเลสศัตรูไม่เป็นโอกาสที่จะเข้าทำลายได้ดังนี้ จิตใจก็สงบตั้งมั่นเป็นสมาธิ และเพราะขณิกสมาธิก็บังเกิดปัญญาญาณที่รู้ขึ้นมา บังเกิดญาณที่รู้ขึ้นมาอย่างไร ? เพราะการทำหมายจำว่า **"เวลาเห็น"** ว่าเห็นอยู่ ตากับสีรูปารมณ์นั้น **"รูป"** รู้นั้น **"นาม"** รู้โดยกำหนดที่รู้นั้น **"นาม"** คือรู้โดยปัญญา..."

ภัททันตะวิลาสมหาเถระ,

ข้อปฏิบัติโยคี. *พ.ศ.๒๕๐๕, หน้า ๙๗-๙๘.*

"...ปัญญานั้นมี ๓ อย่าง หรือ ๓ ขั้น คือ (๑) สุตปัญญา (๒) จินตาปัญญา (๓) ภาวนาปัญญา และ**ปัญญาทั้ง ๓ นี้ ต้องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน "สุตปัญญา"** นั้น เป็นปัญญาที่เกิดจากการศึกษา คือมาจากการได้ยินได้ฟัง เป็นต้น และมีความเข้าใจถูกในเรื่องราวนั้นๆ **"จินตาปัญญา"** นั้นก็คือ มีโยนิโสมนสิการ คือมีความเข้าใจในเวลาที่ทำการงาน หรือเวลาที่ปฏิบัติเป็นต้น ถ้าไม่มีความเข้าใจ หรือไม่มีโยนิโสให้ถูกต้องแล้ว ก็จะทำถูกหรือให้สำเร็จผลที่ดีนั้นไม่ได้ ส่วน **"ภาวนาปัญญา"** นั้น เป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ คือการเข้าไปทำการพิสูจน์จนได้ความจริงของวัตถุที่ถูกพิสูจน์นั้น ความรู้ในขั้นนี้ เป็นความรู้ที่ถูกต้องและแน่นอนที่สุด เพราะเป็นความรู้ที่ได้มาจากที่ตนได้เข้าไปพิสูจน์มาแล้วด้วยตนเอง ความรู้ขั้นนี้ที่เรียกว่า "วิปัสสนาปัญญา" จึงจะทำลายความเห็นที่เข้าใจว่ามีตนหรือเป็นตนนั้นได้ ดังเช่นทิฏฐิวิสุทธิที่เรากำลังพูดถึงอยู่นี้ ก็ต้องเข้าถึงปัญญาขั้นภาวนานี้ จึงจะเข้าถึงทิฏฐิวิสุทธิได้..."

อ.แนบ มหานีรานนท์,

วิสุทธิ ๗. *พิมพ์ครั้งที่ ๓, พ.ศ.๒๕๒๗, หน้า ๘๗-๘๘*

พุทฺธปารมิตานุสฺสติคาถา

กปฺปโกฏฺยปฺปเมยฺเย โย กาเล'ติทุกฺกรานิ จ
กโรนฺโต เขท สมฺปตฺโต มหาการุณิโก อโห.
ฉินฺทิตฺวา อตฺตโน สีสํ อุปฺปาเฏตฺวา ทฺวิโลจเน
อุพฺพตฺเตตฺวา อุรํ กามํ จชิตฺวา ทารอตฺรชํ.
ปารมีเยว ปูเรนฺโต สตฺเตสุ กรุณตฺตโต
นโม เม สพฺพพุทฺธานํ โลกนาถาน สพฺพทา.
โย สทฺธมฺโม จ สฺวากฺขาโต โย สํโฆ ตสฺส สาวโก
อนุสฺสรามิ เต นิจฺจํ เต นมามิ อภิกฺขณํ.
อิมินา กุสเลเนว ตณฺหกฺขโย ภเว มมํ
สพฺเพ พาลา ปลายนฺตุ ปสฺเส'หํ ปณฺฑิเต ธุวํ.

โอ ! น่าอัศจรรย์หนอ ก็พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด เมื่อทรงกระทำซึ่งกรรม คือพระบารมี อันบุคคลกระทำได้โดยยากยิ่ง สิ้นกาลทั้งหลายอันนับมิได้ด้วยโกฏิแห่งกัป ทรงถึงพร้อมแล้วซึ่งความลำบาก ทรงประกอบแล้วด้วยพระมหากรุณา.

ทรงตัดแล้วซึ่งพระเศียรของพระองค์ ควักซึ่งดวงพระเนตรทั้งสอง เพิกออกแล้วซึ่งเนื้อแห่งพระหทัย สละแล้วซึ่งพระเทวีและพระโอรสธิดาโดยแน่แท้.

ทรงบำเพ็ญพระบารมีทั้งหลายนั่นเทียว เพราะความที่แห่งพระองค์เป็นผู้มีพระกรุณาในหมู่สัตว์, ขอความนอบน้อมของข้าพระองค์ จงมีแด่พระพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้ทรงเป็นที่พึ่งของชาวโลก ในกาลทุกเมื่อ.

พระสัทธรรมใด เป็นธรรมอันพระองค์ทรงตรัสไว้แล้วและพระสงฆ์ใด เป็นสาวกของพระองค์นั้น, ข้าพเจ้าย่อมระลึกถึงพระรัตนตรัยทั้งหลายเหล่านั้นเนืองนิตย์, ข้าพเจ้าขอนอบน้อมซึ่งพระรัตนตรัยทั้งหลายเหล่านั้นบ่อยๆ.

ด้วยกุศลนี้ ความสิ้นไปแห่งตัณหา จงมีแก่ข้าพเจ้า, ขอเหล่าพาลชนทั้งหลาย จงหนีไป, ขอข้าพเจ้า จงพบเจอแต่บัณฑิตชน เที่ยงแท้เทอญ.

ข้อปฏิบัติแห่งโยคี

ภัททันตะวิลาสมหาเถระ

๑. แสดงการเพ่งหมายจำเวทนานุปัสสนาโดยย่อ

กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ ? อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สุขํ วา เวทนํ เวทยมาโน สุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. ทุกฺขํ วา เวทนํ เวทยมาโน ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. อทุกฺขมสุขํ วา เวทนํ เวทยมาโน อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. สามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทยมาโน สามิสํ สุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. นิรามิสํ วา สุขํ เวทนํ เวทยมาโน นิรามิสํ สุขํ

เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. สามิสํ วา ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมาโน สามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. นิรามิสํ วา ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมาโน นิรามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. สามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมาโน สามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. นิรามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมาโน นิรามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ.

อิติ อชฺฌตฺตํ วา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ. สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา เวทนาสุ วิหรติ, วยธมฺมานุปสฺสี วา เวทนาสุ วิหรติ, สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี วา เวทนาสุ วิหรติ. “อตฺถิ เวทนา”ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ ยาวเทว ญาณมตฺตาย ปฏิสฺสติมตฺตาย. อนิสฺสิโต จ วิหรติ, น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ.[๑]

[*ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่อย่างไร ? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เสวยสุขเวทนาอยู่ ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนา, หรือเสวยทุกขเวทนา ก็รู้ชัดว่า เราเสวย*

---

[๑] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๘๘/๓๓๒-๓๓๓ (สฺยา.) ปาฐะว่า **“กถญฺจ ปน ภิกฺขเว...”** ฉบับสยามรัฐไม่มี **ปน** ศัพท์

ทุกขเวทนา, หรือเสวยอทุกขมสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า เราเสวยอทุกขมสุขเวทนา, หรือเสวยสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนามีอามิส, หรือเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส, หรือเสวยทุกขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนามีอามิส, หรือเสวยทุกขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาไม่มีอามิส, หรือเสวยอทุกขมสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดว่าเราเสวยอทุกขมสุขเวทนามีอามิส, หรือเสวยอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส.

ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายในบ้าง, พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายนอกบ้าง, พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง, พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในเวทนาบ้าง, พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในเวทนาบ้าง, พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในเวทนาบ้าง. อีกอย่างหนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า "เวทนามีอยู่" ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น. เธอเป็นผู้อันตัณหาและทิฏฐิไม่อาศัยอยู่แล้ว, และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก. ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่า พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ด้วยประการฉะนี้]

ภิกฺขเว แน่ะสงฆ์ **กถญฺจ ปน** อย่างไรก็ดี **ภิกฺขุ** สงฆ์ **เวทนาสุ** ในเวทนาทั้งหลาย **เวทนานุปสฺสี** ย่อมเพ่งหมายจำซึ่งเวทนาอยู่เนืองๆ **วิหรติ** อยู่อย่างไร ?

ภิกฺขเว แน่ะสงฆ์ **อิธ** ในพระศาสนานี้ **ภิกฺขุ** สงฆ์ **สุขํ วา เวทนํ** ยังสุขเวทนา **เวทยมาโน** เมื่อเสวย **สุขํ เวทนํ** ซึ่งสุขเวทนา **เวทยามีติ** เสวยแล้วดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **ทุกขํ เวทนํ** ซึ่งทุกขเวทนา **เวทยมาโน** เมื่อเสวย **ทุกฺขเวทนํ** ซึ่งทุกขเวทนา **เวทยามีติ** เสวยแล้วดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **อทุกขมสุขํ วา เวทนํ** ยังอุเบกขาเวทนา **เวทยมาโน** เมื่อเสวย **อทุกฺขมสุขํ เวทนํ** ซึ่งอุเบกขาเวทนา **เวทยามีติ** เสวยแล้วดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **สามิสํ วา** ซึ่งอาศัยเป็นอยู่ในกามคุณ **สุขํเวทนํ** ซึ่งสุขเวทนา **เวทยมาโน** เมื่อเสวย **สามิสํ** ซึ่งอาศัยในกามคุณ **สุขํ เวทนํ** ซึ่งสุขเวทนา **เวทยมีติ** เมื่อเสวยแล้วดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **นิรามิสํวา** ซึ่งไม่ได้อาศัยเป็นอยู่ในกามคุณ **สุขํ เวทนํ** ซึ่งสุขเวทนา **เวทยมาโน** เมื่อเสวย **นิรามิสํ** ไม่ได้อาศัยในกามคุณ **สุขํ เวทนํ** ซึ่งสุขเวทนา **เวทยามีติ** เสวยแล้วดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **สามิสํ วา** ซึ่งอาศัยเป็นอยู่ในกามคุณ **ทุกฺขํ เวทนํ** ซึ่งทุกขเวทนา **เวทยมาโน** เมื่อเสวย **สามิสํ** ซึ่งอาศัยในกามคุณ **ทุกฺขํ เวทนํ** ซึ่งทุกขเวทนา **เวทยามีติ** เสวยแล้วดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **นิรามิสํ วา** ซึ่ง

ไม่ได้อาศัยเป็นอยู่ในกามคุณ **ทุกฺขํ เวทนํ** ซึ่งทุกขเวทนา **เวทนมาโน** เมื่อเสวย **นิรามิสํ** ซึ่งไม่ได้อาศัยอยู่ในกามคุณ **ทุกฺขํ เวทนํ** ซึ่งทุกขเวทนา **เวทยามีติ** เสวยแล้วดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **สามิสํ วา** ซึ่งอาศัยเป็นอยู่ในกามคุณ **อทุกขมสุขํ เวทนํ** ซึ่งอุเบกขาเวทนา **เวทยมาโน** เมื่อเสวย **สามิสํ** ซึ่งอาศัยในกามคุณ **อทุกฺขสุขํ เวทนํ** ซึ่งอุเบกขาเวทนา **เวทยามีติ** เสวยแล้วดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **นิรามิสํ วา** ซึ่งไม่ได้อาศัยเป็นอยู่ในกามคุณ **อทุกขมสุขํ เวทนํ** ซึ่งอุเบกขาเวทนา **เวทยมาโน** เมื่อเสวย **นิรามิสํ** ซึ่งไม่ได้อาศัยในกามคุณ **อทุกฺขสุขํ เวทนํ** ซึ่งอุเบกขาเวทนา **เวทยามีติ** เสวยแล้วดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้.

อิติ ดังนี้ **อชฺฌตฺตํ วา** ในสันดานแห่งตน **เวทนาสุ** ในเวทนาทั้ง ๓ **เวทนานุปสฺสี** ซึ่งเพ่งหมายจำในเวทนาทั้ง ๓ เนืองๆ **วิหรติ** ย่อมอยู่, **พหิทฺธา วา** ในสันดานภายนอก **เวทนาสุ** ในเวทนา ๓ **เวทนานุปสฺสี** ย่อมเพ่งหมายจำในเวทนา ๓ เป็นเนืองๆ **วิหรติ** ย่อมอยู่, **อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา** ในสันดานแห่งตนเป็นครั้งคราว ในสันดานภายนอกเป็นครั้งคราว **เวทนาสุ** ในเวทนาทั้ง ๓ **เวทนานุปสฺสี** ย่อมเพ่งหมายจำว่าเวทนา ๓ เป็นเนืองๆ **วิหรติ** ย่อมอยู่.

เพื่อจะเจริญเพ่งหมายจำเวทนานุปัสสนา เสมอด้วยพระบาฬีมหาสติปัฏฐาน ในสันดานแห่งตน เมื่อบังเกิดเวทนาทุกๆ ครั้ง ที่บังเกิดเป็น *"ร้อน"* หมายจำว่า *"ร้อนอยู่"* *"อ้าว"* หมายจำว่า *"อ้าวอยู่"* *"หนาว"* หมายจำว่า *"หนาวอยู่"* *"เย็น"* หมายจำว่า *"เย็นอยู่"* *"คัน"* หมายจำว่า *"คันอยู่"* *"เจ็บ"* หมายจำว่า *"เจ็บอยู่"* *"ปวด"* หมายจำว่า *"ปวดอยู่"* *"สบาย"* หมายจำว่า *"สบายอยู่"* *"ไม่สบาย"* หมายจำว่า *"ไม่สบายอยู่"* *"ใจเป็นสุข"* หมายจำว่า *"สุขอยู่"* *"ใจเป็นทุกข์"* หมายจำว่า *"ทุกข์อยู่"* เป็นต้นดังนี้

เวทนาทั้ง ๓ บังเกิดเป็นในสันดานของตน ทุกๆ ครั้งที่บังเกิดเป็น เพื่อจะให้รู้ให้เพ่งหมายจำกระทำความเพียรไว้เสมอมิให้ว่าง ทั้งนี้เป็นการเพ่งหมายจำในอัชฌัตต-เวทนา ในการกิน เมื่อกระทำการกิน *"หวาน"* หมายจำว่า *"หวานอยู่"* *"เปรี้ยว"* หมายจำว่า *"เปรี้ยวอยู่"* *"เผ็ด"* หมายจำว่า *"เผ็ดอยู่"* *"ฝาด"* หมายจำว่า *"ฝาดอยู่"* *"เค็ม"* หมายจำว่า *"เค็มอยู่"* *"มีรส"* หมายจำว่า *"มีรสอยู่"* *"ดี"* หมายจำว่า *"ดีอยู่"* *"ไม่ดี"* หมายจำว่า *"ไม่ดีอยู่"* *"ไม่รู้ดีไม่ดี"* หมายจำว่า *"ไม่รู้ดีไม่ดีอยู่"* ดังนี้เป็นต้น ให้ทำหมายจำในเวทนาทั้ง ๓ แห่งสันดานภายนอก ทุกๆ ครั้งที่บังเกิด

เป็นการกระทำความเพียรเพื่อจะให้รู้ให้เพ่งหมายจำเสมอ มิให้มีว่าง ทั้งนี้เป็นวิธีทำหมายจำเพ่งในพหิทธเวทนา ดังนี้[๒]

ในเวทนา ๓ นี้ บรรดาสภาพการยินดีปราโมชชื่นชมพอใจ โดยปรารภต้องการอาการแห่งอิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่น่าปรารถนา) ทั้งมวลเหล่านี้ เป็นสุขเวทนา การไม่ยินดีไม่พอใจไม่ชอบใจเป็นต้น บรรดาสภาพอาการแห่งอนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) ทั้งหลายเหล่านั้น เป็นชนิดทุกขเวทนา การยินดีพอใจชอบใจก็ไม่ใช่ ไม่ยินดีไม่พอใจไม่ชอบใจก็ไม่ใช่ สภาพการซึ่งพ้นจากการยินดีไม่ยินดี บรรดาสภาพอาการแห่งมัชฌัตตารมณ์(อารมณ์ที่เป็นกลาง)

---

[๒] อาการ *"ร้อน หนาว เย็น เจ็บ หวาน เปรี้ยว เผ็ด เค็ม"* เป็นต้นนี้ ท่านกล่าวโดย **"การณูปจารนัย"** คือ คำพูดที่กล่าวถึงผลอันใกล้เหตุ หมายความว่า **"กล่าวเหตุแต่หมายถึงผล"** อธิบายว่า อาการ *"ร้อน หนาว เย็น เจ็บ หวาน เปรี้ยว เผ็ด เค็ม"* เป็นต้นนี้ เป็นการณะหรือเป็นเหตุ เพราะอาการเหล่านี้ไม่ใช่เวทนาหรือธรรมชาติที่เสวยอารมณ์ แต่เป็นเหตุให้เกิดเวทนา เวทนาย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัยสิ่งเหล่านี้มาสู่คลองทวารต่างๆ มีจักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร และมโนทวาร ฉะนั้น ในที่นี้กล่าวเหตุ (ร้อน หนาว เย็น เจ็บ หวาน เปรี้ยว เผ็ด เค็ม) แต่หมายถึงผล (เวทนา) ฉะนั้น บทว่า *"ร้อน หนาว เย็น เจ็บ หวาน เปรี้ยว เผ็ด เค็ม"* นี้ จึงเป็น **"การณูปจารนัย"** หมายถึง ความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉยๆ ที่เกิดจากอารมณ์เหล่านั้น (ดู **เนตติหารัตถทีปนี อุปจารและนย.** พระวิสุทธาจารเถระ แต่ง, พระธัมมนันทเถระ แปล, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๓๔)

ทั้งหลายเหล่านั้น เป็นชนิดอุเบกขาเวทนา ในการเพ่งหมายจำเวทนานุปัสสนานี้ ใน (อรรถกถา) เด็กซึ่งพึ่งรู้จักการนอนแบเท่านั้นก็ดี เมื่อเวลากินนมเป็นต้นนั้น ยังรู้สึกว่ารับเสวยซึ่งสุขเวทนา แม้ว่าจะรู้สึกเช่นนั้นก็ดี ในจิตของเด็กน้อยนั้น เพราะไม่พ้นจากความเป็นสัตว์ คือเชื่อถืออยู่ว่าเรามีสัญญาจดจำอยู่เช่นนั้น ไม่ควรพูดไม่ควรกล่าวว่าเป็นกัมมัฏฐาน แลไม่ควรพูดไม่ควรกล่าวว่าเพ่งหมายจำซึ่งเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

โยคีบุคคลทั้งหลาย ซึ่งเจริญกระทำความเพียรนั้น เพราะย่อมละห่างทั้งเสียซึ่งยึดถืออยู่ว่า *"สัตว์"* แลสัญญาซึ่งจดจำอยู่ว่า *"เรา"* จึงเป็นกัมมัฏฐาน ทรงเทศนาว่า ได้ชื่อว่าเพ่งหมายจำเจริญซึ่งเวทนานุปัสสนา แม้เป็นการกล่าวว่า **"อัชฌัตตพหิทธสมุทยวยะ"** ก็ดีในวิธีการเพ่งหมายจำเจริญนั้นไม่มีการผิดแผกเป็นพิเศษไปอย่างใดอีก เมื่อได้กระทำการหมายจำตามซึ่งชี้แจงมาแต่หนหลังแล้ว โดยสภาพย่อมรวมเข้าทั้งสิ้น เวทนาทั้งสามคือ สุข ทุกข์ อุเบกขานี้ ไม่ได้บังเกิดเป็นพร้อมในอารมณ์เดียว กำลังบังเกิดเป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนาอุเบกขาเวทนาบังเกิดเป็นไม่ได้ กำลังเกิดเป็นทุกขเวทนา สุขเวทนาอุเบกขาเวทนาเกิดเป็นไม่ได้ กำลังเกิดเป็นอุเบกขาเวทนา สุขเวทนาทุกขเวทนาเป็นไม่ได้ โดยแบบ

เยภุยยนัย (นัยที่กล่าวโดยส่วนมาก)[๓] เป็นสุขเวทนาแล้วเป็นโลภะ เป็นทุกขเวทนาแล้วเป็นโทสะ เป็นอุเบกขาเวทนาแล้วเป็นโมหะ เวทนาทั้งสามนี้ย่อมให้บังเกิดเป็นอยู่ที่สันดานแห่งสัตว์เสมอไม่ขาด เพราะฉะนั้นการบังเกิดเป็นโลภะ โทสะ โมหะ มากมายนัก ในอารมณ์ทั้ง ๕ คือ สี รูปารมณ์, เสียง สัททารมณ์, กลิ่น คันธารมณ์, รส รสารมณ์, การถูกต้อง โผฏฐัพพารมณ์นี้ ย่อมเนื่องด้วยกิเลสโลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งรับเสวยสุข ทุกข์ อุเบกขา เวทนาทั้งสามนี้ เรียกว่า **"สามิสเวทนา"** (เวทนาที่เป็นไปกับด้วยกามคุณ) โลภะโทสะโมหะกิเลสทั้งหลายได้ทำลาย ละโดยสติสัมปชัญญะ ซึ่งมีรูปารมณ์เป็นต้น

อารมณ์ทั้ง ๕ บังเกิดเป็นแล้ว ย่อมให้ระงับดับไป มีสภาพเป็นอนิจจังเป็นต้น เพ่งหมายจำซึ่งการรับเสวยสุข ทุกข์ อุเบกขา เวทนาทั้งสามนี้ เรียกว่า **"นิรามิสเวทนา"** (เวทนาที่เป็นไปกับด้วยเนกขัมมะ) (การจำแนกอย่างพิสดาร

---

[๓] **เยภุยยนัย** คือ วิธีที่เป็นไปโดยมาก หมายถึง กล่าวส่วนมากโดยได้ส่วนน้อยด้วย วิเคราะห์ว่า **เยภุยฺเยน ปวตฺโต นโย เยภุยฺยนโย. (เนตติหารัตถทีปนี อุปจารและนย.** พระวิสุทธาจารเถระ แต่ง, พระธัมมนันทเถระ แปล, พ.ศ. ๒๕๓๓, หน้า ๕๑)

ในสามิสเวทนานิรามิสเวทนานั้น ขอให้ดูเอาตามพระบาฬีสติปัฏฐาน)[๔]

ใจความแห่งการเจริญเพ่งหมายจำเวทนานุปัสสนานั้นคือ

"อตฺถิ เวทนา"ติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปติฏฺฐิตา โหติ.[๕]

เวทนา สภาพการรับเสวยเท่านั้น **อตฺถิ** ย่อมมี **อิติ** ดังนี้ **อสฺส** แห่งโยคีภิกษุนั้น **สติ วา ปน** สตินั้นก็ดี **ปจฺจุปติฏฺฐิตา** ให้เด่นในเบื้องหน้า **โหติ** ย่อมมี.

ตามซึ่งชี้แจงมาโดยวิธีทำหมายจำ เมื่อได้ทำหมายจำเสมอไม่ขาด ในการหมายจำแห่งสติสัมปชัญญะแล้ว ก็จะบังเกิดปรากฏเป็นญาณรู้ว่าสภาพรับเสวยขึ้นมาว่า ไม่ใช่เรา

---

[๔] **เวทนาที่เป็นสามิสและนิรามิส**

จะวินิจฉัยในข้อว่า **"สามิสํ วา สุขํ"** (หรือว่า สุขเวทนาที่มีอามิส) เป็นต้น

โสมนัสสเวทนาอาศัยอามิสคือกามคุณ ๕ อาศัยเรือน ๖ ชื่อว่า สามิสสุขเวทนา

โสมนัสสเวทนาอาศัยเนกขัมมะ ๖ ชื่อว่า นิรามิสสุขเวทนา

โทมนัสสเวทนาอาศัยเรือน ๖ ชื่อว่า สามิสทุกขเวทนา

โทมนัสสเวทนาอาศัยเนกขัมมะ ๖ ชื่อว่า นิรามิสทุกขเวทนา

อุเบกขาเวทนาอาศัยเรือน ๖ ชื่อว่า สามิสอทุกขมสุขเวทนา

อุเบกขาอันอาศัยเนกขัมมะ ๖ ชื่อว่า นิรามิสอทุกขมสุขเวทนา.

อนึ่ง การจำแนกเวทนาแม้เหล่านั้นท่านกล่าวไว้ในสักกปัญหสูตรแล้วแล.

ที.อ. (สุมงฺคล. ๒) (บาลี) ๕/๓๘๐/๓๙๐ (สฺยา.)

[๕] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๘๘/๓๓๓ (สฺยา.)

เสวยในอารมณ์อิริยาบถทั้งหลายเหล่านั้น ไม่ใช่ตัวเราเสวย เวทนาขันธ์คือนามธรรมเป็นผู้เสวย เพราะการเสวย เวทนาขันธ์นามธรรมนั้น บังเกิดขึ้นมาขณะหนึ่งแล้วให้ระงับดับไป เป็นสภาพอนิจจังไม่เที่ยง เพราะต้องเกิดดับ จึงเป็นสภาพความทุกข์ การเสวยคือเวทนาไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวเรา คือเป็นสภาพอนัตตา เพราะในญาณแห่งโยคีบุคคลที่กระทำความเพียรเพ่งหมายจำสะอาดบริสุทธิ์ แลที่เห็นผิดว่า สภาพการเสวยสุขเวทนาว่าเราเป็นสุข ก็พ้นจากภัย คือ อัตตทิฎฐิ (อัตตานุทิฎฐิ) สักกายทิฏฐิ[๖] เช่นนี้ย่อมเป็นโอกาสทุเลาแล้ว ที่เห็นผิดว่าทุกขเวทนาที่ว่าเราทุกข์ อุเบกขาเวทนาที่ว่าเรากระทำเฉยๆ ก็พ้นจากภัย คือ สักกายทิฏฐิ อัตตทิฏฐิ (อัตตานุทิฏฐิ) เช่นนี้ก็ได้ซึ่งโอกาสทุเลาแล้ว เพียงแต่การเพ่งหมายจำเท่านี้ จะสามารถเห็นซึ่งลักษณญาณ คือ

---

๖ **กตโม จ ภิกฺขเว สกฺกาโย, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาติสฺส วจนียํ.** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายะคืออะไร ? คำว่า “อุปาทานขันธ์ ๕” เป็นชื่อของสักกายะนั้น. สํ.ข. (บาลี) ๑๗/๒๘๕/๑๙๓ (สฺยา.)

“สักกายทิฏฐิ” คือ ความเห็นผิดในรูปขันธ์ ๔ คือ **(๑) เห็นรูปโดยความเป็นตน (๒) เห็นตนมีรูป (๓) เห็นรูปในตน (๔) เห็นตนในรูป** ส่วนในขันธ์อื่นก็มีนัยเดียวกัน คือ สักกายทิฏฐิเห็นผิดในเวทนาขันธ์ ๔ สักกายทิฏฐิเห็นผิดในสัญญาขันธ์ ๔ สักกายทิฏฐิเห็นผิดในสังขารขันธ์ ๔ สักกายทิฏฐิเห็นผิดในวิญญาณขันธ์ ๔ รวมเป็น ๒๐ ประการ. สํ.ข. นกุลปิตาสุตฺต (บาลี) ๑๗/๔/๓-๕ (สฺยา)

พระไตรลักษณ์ได้หรืออย่างไรนั้น สามารถเห็นได้ชัด ถ้าไม่เชื่อให้ทดลองกระทำความเพียรตามซึ่งชี้แจงมาแล้ว ให้เพ่งหมายจำให้เสมอไม่ขาด ไม่ใช่เป็นแบบเพ่งหมายจำเขียนโดยความคิดนึก เป็นแบบเพ่งหมายจำซึ่งเขียนโดยพบในหนังสือแลพบด้วยตนเอง เอาทั้งสองอย่างมาระคนเขียนเรียบเรียงไว้เป็นแบบตำราต่อไปดังนี้

๒. แสดงวิธีหมายจำจิตตานุปัสสนาโดยย่อ

กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ ? อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สราคํ วา จิตฺตํ สราคํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. วีตราคํ วา จิตฺตํ วีตราคํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สโทสํ วา จิตฺตํ สโทสํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. วีตโทสํ วา จิตฺตํ วีตโทสํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สโมหํ วา จิตฺตํ สโมหํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. วีตโมหํ วา จิตฺตํ วีตโมหํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ สงฺขิตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ วิกฺขิตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ. มหคฺคตํ วา จิตฺตํ มหคฺคตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ อมหคฺคตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ.”[๗]

[๗] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๘๙/๓๓๔ (สฺยา.) ปาฐะว่า “กถญฺจ ปน ภิกฺขเว...” ฉบับสยามรัฐไม่มี ปน ศัพท์

[ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่อย่างไรเล่า ? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ จิตมีราคะ ก็รู้ว่าจิตมีราคะ, หรือจิตปราศจากราคะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากราคะ, จิตมีโทสะ ก็รู้ว่าจิตมีโทสะ, หรือจิตปราศจากโทสะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโทสะ, จิตมีโมหะ ก็รู้ว่าจิตมีโมหะ, หรือจิตปราศจากโมหะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโมหะ, จิตหดหู่ ก็รู้ว่าจิตหดหู่, จิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน, จิตเป็นมหัคคตะ (รูปฌานและอรูปฌาน) ก็รู้ว่าจิตเป็นมหัคคตะ (รูปฌานและอรูปฌาน), หรือจิตไม่เป็นมหัคคตะ ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นมหัคคตะ]

ภิกฺขเว แน่ะสงฆ์ **กถญฺจ ปน** อย่างไรก็ดี **ภิกฺขุ** แน่ะสงฆ์ **จิตฺเต** ในจิต **จิตฺตานุปสฺสี** ยอมเพ่งหมายจำซึ่งจิตเนืองๆ **วิหรติ** อยู่อย่างไร?

ภิกฺขเว แน่ะสงฆ์ **อิธ** ในพระศาสนานี้ **ภิกขุ** แน่สงฆ์ **สราคํ วา** เป็นพร้อมด้วยราคะ **จิตฺตํ** ซึ่งโลภมูลจิต ๘ **สราคํ จิตฺตนฺติ** เป็นจิตเป็นพร้อมด้วยราคะดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **วีตราคํ วา** พ้นแล้วจากราคะ **จิตฺตํ** โลกิยกุศลแห่งอัพยากตจิต **วีตราคํ จิตฺตนฺติ** เป็นจิตพ้นแล้วจากราคะดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **สโทสํ วา** เป็นพร้อมด้วยโทสะ **จิตฺตํ** ซึ่งโทสมูลจิต ๒ **สโทสํ จิตฺตนฺติ** เป็นจิตพร้อมด้วยโทสะดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **วีตโทสํ วา** พ้นแล้วจากโทสะ **จิตฺตํ**

โลกิยกุศลแห่งอัพยากตจิต **วีตโทสํ จิตฺตนฺติ** เป็นจิตพ้นจากโทสะดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **สโมหํ วา** พร้อมด้วยโมหะ **จิตฺตํ** ซึ่งโมหมูลจิต ๒ **สโมหํ จิตฺตนฺติ** เป็นจิตพร้อมด้วยโมหะดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **วีตโมหํ วา** พ้นจากโมหะ **จิตฺตํ** ซึ่งโลกิยอัพยากตจิต **วีตโมหํ จิตฺตนฺติ** เป็นจิตพ้นจากโมหะดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **สงฺขิตฺตํ วา** เป็นการหดหู่ก็ดี **จิตฺตํ** ซึ่งโลภมูลโทสมูลอสังขาริกจิต ๕ **สงฺขิตฺตํ จิตฺตนฺติ** เป็นจิตหดหู่ดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **วิกฺขิตฺตํ วา** ฟุ้งซ่านอยู่ที่ดี **จิตฺตํ** ซึ่งอุทธัจจสหคตจิต **วิกฺขิตฺตํ จิตฺตนฺติ** เป็นจิตฟุ้งซ่านดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **มหคฺคตํ วา** เป็นการถึงแล้วซึ่งความประเสริฐ **จิตฺตํ** ซึ่งรูปาวจระอรูปาวจรจิต **มหคฺคตํ จิตฺตนฺติ** เป็นจิตถึงแล้วซึ่งความประเสริฐดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้, **อมหคฺคตํ วา** ย่อมไม่ถึงซึ่งความประเสริฐ **จิตฺตํ** ซึ่งกามาวจรจิต **อมหคฺคตํ จิตฺตนฺติ** เป็นจิตย่อมไม่ถึงความประเสริฐดังนี้ **ปชานาติ** ย่อมรู้.

จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้ ในบาฬีแห่งอรรถกถาแสดงไว้ โดยจิตแห่งสังขยาสรูป (เทสนักกมนัย) ซึ่งแสดงแปลไว้นั้น โยคีบุคคลซึ่งประสงค์ใคร่จะกระทำความเพียรเจริญเพ่งหมายจำนั้น โดยไม่มีปัญญาถึง จึงไม่สามารถเข้าใจได้ เพราะฉะนั้น จะได้จำแนกชี้แจงรายละเอียดต่อไป

กายสันดาน ทวาร ๖ อารมณ์ ๖ นั้น ย่อมพบปะกระทบกันอยู่เสมอ ซึ่งยึดเอา ๒ ประการนี้ จิตซึ่งบังเกิดเป็นอยู่ไม่หยุดหย่อน ทำความเพียรเพ่งหมายจำ เพื่อให้รู้ในทุกๆ ครั้ง ที่จิตบังเกิด ในที่นี้จะแสดงตามใจความในอุทานบาฬี พาหิยสูตร[๘]

ในเมื่อเวลาตาเห็นซึ่งสีรูปารมณ์ต่างๆ คือ แดง เทา เหลือง ขาว เป็นต้น เหล่านี้เป็นชื่อที่เรียกว่าบัญญัติ เรือน กุฎี ศาลา ปราสาท เป็นต้น ที่เรียกเป็นบัญญัติเหล่านี้ ไม่ทำหมายจำซึ่งสัณฐาณ ให้ทำหมายจำแต่สีรูปารมณ์ ส่วนแดง เทา เหลือง ขาว เป็นต้น ไม่ให้มีเกี่ยว

โดยหูเมื่อได้ยินเสียงต่างๆ คือ เสียงที่เป็นบัญญัติ คือ เสียงคน เสียงนก เสียงไก่ เป็นต้น ไม่ให้มีเกี่ยว ทำหมายจำแต่เฉพาะว่าเสียงเท่านั้น เมื่อได้ยินเสียง หมายจำว่า “ยินอยู่”

---

๘ **พระผู้มีพระภาคตรัสว่า;** ดูก่อนพาหิยะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อเห็น จักเป็นสักว่าเห็น, เมื่อฟัง จักเป็นสักว่าฟัง, เมื่อรู้ จักเป็นสักว่ารู้, เมื่อรู้แจ้ง จักเป็นสักว่ารู้แจ้ง. ดูก่อนพาหิยะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้. ดูก่อนพาหิยะ ในกาลใดแล เมื่อเห็น จักเป็นสักว่าเห็น, เมื่อฟัง จักเป็นสักว่าฟัง เมื่อรู้ จักเป็นสักว่ารู้, เมื่อรู้แจ้ง จักเป็นสักว่ารู้แจ้ง, ในกาลนั้น เธอย่อมไม่มี, ในกาลใด เธอไม่มี, ในกาลนั้น เธอย่อมไม่มีในโลกนี้, ย่อมไม่มีในโลกหน้า, ย่อมไม่มีในระหว่างโลกทั้งสอง, ข้อนี้นั่นแล เป็นที่สุดแห่งทุกข์ ด้วยประการฉะนี้. ขุ.อุ. (บาลี) ๑๗/๔๗/๘๑ (สฺยา.)

โดยจมูกเมื่อได้กลิ่นต่างๆ คือ กลิ่นเน่า กลิ่นหอม กลิ่นคาว เป็นต้น เหล่านี้เป็นบัญญัติไม่ให้เกี่ยว ทำหมายจำแต่เฉพาะว่ากลิ่นเท่านั้น เมื่อได้กลิ่นหมายจำว่า "ได้กลิ่นอยู่"

โดยลิ้นเมื่อกินซึ่งรสต่างๆ คือ รสข้าว รสแกง รสขนม รสตาลทราย เป็นต้น ไม่ให้เกี่ยว ทำหมายจำแต่เฉพาะว่าเมื่อกินซึ่งรสแล้ว หมายจำว่า "กินอยู่" (รสปรากฏอยู่)

โดยกายเมื่อถูกต้องสิ่งต่างๆ เป็นภิกษุแล้ว ถูกต้องบาตร ถูกต้องผ้าเหลือง เป็นต้นก็ดี เป็นฆราวาส ถูกต้องหม้อถ้วย ถูกต้องผ้านุ่ง ถูกต้องผ้าห่ม เป็นต้นก็ดี ชื่อที่เป็นบัญญัติเหล่านี้ไม่ให้เกี่ยว ทำหมายจำเฉพาะว่า "ถูกต้องอยู่" เท่านั้น

เมื่อรู้ หมายจำว่า "รู้" เมื่อเวลานานเข้า จะรู้ซึ่งสภาพขึ้นมาโดยลำพัง รู้ซึ่งธรรมารมณ์ต่างๆ ทุกครั้งซึ่งจิตบังเกิดขึ้นมาแล้ว ทำหมายจำให้รู้ เป็นโลภะใคร่ได้แล้ว หมายจำว่า "ใคร่ได้อยู่" ไม่ใคร่ได้ หมายจำว่า "ไม่ใคร่ได้อยู่" เกิดเป็นโทสจิต โกรธแล้ว หมายจำว่า "โกรธอยู่" ใจดีแล้ว หมายจำว่า"ใจดีอยู่" เป็นโมหะลืมแล้ว หมายจำว่า "ลืมอยู่" เป็นมานะเย่อหยิ่งแล้ว หมายจำว่า "หยิ่งอยู่" เป็นอิสสาอิจฉาแล้ว หมายจำว่า "อิจฉาอยู่" เป็นมัจฉริยะเหนียวแน่นแล้ว หมายจำว่า "เหนียวแน่นอยู่" เป็นกุกกุจจะเร่าร้อนแล้ว

หมายจำว่า "เร่าร้อนอยู่" เป็นวิจิกิจฉาสงสัยแล้ว หมายจำว่า "สงสัยอยู่" เป็นอุทธัจจะฟุ้งซ่านแล้ว หมายจำว่า "ฟุ้งซ่านอยู่" เป็นสติระลึกแล้ว หมายจำว่า "ระลึกอยู่" รวมใจความว่า ให้รู้ตามซึ่งบังเกิดเป็นขึ้นมาที่จิตสันดานของตนตามสภาพจิตที่เป็นไม่ให้มีเว้นว่าง ทุกครั้งที่จิตเป็นขึ้น โดยสติสัมปชัญญะดังนี้

เมื่อได้กระทำความเพียรเพ่งหมายจำอยู่โดยไม่ว่างเว้นตามซึ่งกล่าวมาแล้ว ก็จะปราศจากกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ มีอยู่แต่สภาพที่รู้เท่านั้น ก็จะรู้เห็นปรากฏขึ้นมาที่ญาณปัญญาของโยคีบุคคล

อตฺถิ จิตฺตนฺติ วา ปนสฺส สติ ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ.[๙] ดังนี้ คือ

จิตฺตํ การรู้สภาพแห่งอารมณ์เท่านั้น **อตฺถิ** ย่อมมี ดังนี้ **อสฺส** แห่งโยคีภิกษุนั้น **สติ วา ปน** สตินั้นก็ดี **ปจฺจุปฏฺฐิตา** ย่อมเห็นชัดนำไปเบื้องหน้า **โหติ** ย่อมมี.

จิตทั้งหลายนั้น ย่อมเป็นอยู่ไม่ขาดสายก็ดี

---

[๙] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๘๙/๓๓๓ (สฺยา.)

ปุริมํ ภิชฺชเต จิตฺตํ, ปจฺฉิมํ ชายเต ตโต.[๑๐]

พระพุทธองค์ทรงเทศนาดังนี้; **ปุริมํ** ที่แรกเป็นคือของเก่า **จิตฺตํ** จิตนั้น **ภิชฺชเต** ย่อมดับไป, **ตโต** ภายหลังซึ่งจิตแรกดับแล้ว **ปจฺฉิมํ** ซึ่งเป็นใหม่คือจิตภายหลังนั้น **ชายเต** ย่อมบังเกิดขึ้นมา.

การบังเกิดเป็นจิตโดยลำดับวิถีนั้น จิตอันหนึ่งเกิดดับแล้ว จึงบังเกิดจิตใหม่ต่อภายหลังธรรมดา จิตที่บังเกิดเป็นพร้อม ๒ ดวงไม่ได้ อุปมาในการกระทำอารมณ์ซึ่งรูปารมณ์ โลภจิตทั้งหลายดวงหนึ่งดับแล้ว จึงดวงหนึ่งโผล่ขึ้นมา เมื่อขณะเกิดติดต่อเป็นอยู่เช่นนี้ เป็นอิฏฐารมณ์ *(อารมณ์ที่น่าปรารถนา)* แลเมื่อโลภจิตทั้งหลายภายหลังที่ระงับดับไปแล้ว โทสจิตทั้งหลายดวงหนึ่งเกิดดับแล้วดวงหนึ่งจึงโผล่มา เมื่อขณะเป็นอยู่เช่นนี้ เป็นอนิฏฐารมณ์ *(อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา)* ทั้งนี้การเป็นอิฏฐารมณ์อนิฏฐารมณ์อยู่เช่นนี้ โลภจิตโทสจิตเกิดดับปรากฏอยู่ ตามซึ่งชี้แจงสภาพจิตต่างๆ มาแล้ว คือเกิดขึ้นมาขณะหนึ่งแล้ว ย่อมดับไป

---

๑๐ วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๖๙๐/๒๗๐ (มจร.)

เป็นสภาพอนิจจัง เพราะเกิดดับเป็นสภาพลำบาก คือทุกขัง สภาพจิตซึ่งเกิดมาในขณะทั้งหลายนั้น ซึ่งไม่ใช่เป็นการที่จะให้ยึดถือเข้าใจผิดเห็นผิดว่า *"เรา"* *"ตัวเรา"* เป็นแต่สภาพอนัตตธรรมเท่านั้นเทียว เพราะย่อมปรากฏรู้เห็นมาในญาณของโยคีบุคคลผู้กระทำความเพียรเพ่งหมายจำว่า *"เราโกรธได้"* *"เรามีจิตโกรธ"* เป็นต้น นั้นว่า *"เห็นผิด"* *"ยึดถือผิด"* พ้นจากภัยอันใหญ่หลวง คือที่เรียกว่า อัตตทิฏฐิ (อัตตานุทิฏฐิ) สักกายทิฏฐิ ได้รับโอกาสอันทุเลาแล้ว เพราะสภาพโลภะโทสะนั้น กำหนดรู้เห็นว่าเป็นนามธรรม ย่อมกล่าวได้แล้วว่าโยคีบุคคลนั้น เป็นสัมมาทิฏฐิเทียว โดยข้อปฏิบัติอันถูกต้องถ่องแท้แล้ว ต้องทนกระทำโดยความลำบากเช่นนี้แล้ว จึงจะพบสภาพธรรมทั้งหลาย รู้เห็นเป็นอย่างดี

๓. แสดงวิธีหมายจำธัมมานุปัสสนาโดยย่อ

ในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานมี๕คือ (๑) นีวรณปัพพะ[๑๑] (๒) ขันธปัพพะ[๑๒] (๓) อายตนปัพพะ[๑๓] (๔) โพชฌงคปัพพะ[๑๔] (๕) สัจจปัพพะ[๑๕] ใน ๕ ปัพพะ (หัวข้อ) นี้ ในกิจการซึ่งควรเจริญเพ่งหมายจำนั้น จะแสดงต่อไป แต่ที่เบื้องต้นแห่งความต้องการ คือขันธปัพพะ[๑๖] อันเดียวเท่านั้น ปัพพะนอกนั้นโดยสภาพตามสมควรย่อมเข้าพร้อมกัน

---

๑๑ **นิวรณ์ ๕** (สิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม, ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุคุณความดี, อกุศลธรรมที่ทำจิตให้เศร้าหมองและทำปัญญาให้อ่อนกำลัง)

๑. **กามฉันทะ** (ความพอใจในกาม, ความต้องการกามคุณ)

๒. **พยาบาท** (ความคิดร้าย, ความขัดเคืองแค้นใจ)

๓. **ถีนมิทธะ** (ความหดหู่และเซื่องซึม)

๔. **อุทธัจจกุกกุจจะ** (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ, ความกระวนกระวายกลุ้มกังวล)

๕. **วิจิกิจฉา** (ความลังเลสงสัย)

(**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พ.ศ. ๒๕๕๑, หน้า ๑๖๗)

๑๒ **ขันธ์ ๕** หรือ **เบญจขันธ์** (กองแห่งรูปธรรมและนามธรรม ๕ หมวด ที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น, ส่วนประกอบ ๕ อย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต)

๑. **รูปขันธ์** (กองรูป, ส่วนที่เป็นรูป, ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่างๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด, สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ)

๒. **เวทนาขันธ์** (กองเวทนา, ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์, ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ)

๓. **สัญญาขันธ์** (กองสัญญา, ส่วนที่เป็นความกำหนดหมาย, ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ ๖ เช่นว่า ขาว เขียว ดำ แดง เป็นต้น)

๔. **สังขารขันธ์** (กองสังขาร, ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง, สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ, คุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิต ให้เป็นกุศล อกุศล อัพยากฤต)

๕. **วิญญาณขันธ์** (กองวิญญาณ, ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์, ความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้น ได้แก่ วิญญาณ ๖)

(พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พ.ศ. ๒๕๕๑, หน้า ๑๖๒)

[๑๓] **อายตนะภายใน ๖** (ที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้, แดนต่อความรู้ฝ่ายภายใน) บาลีเรียก อัชฌัตติกายตนะ

๑. จักขุ (จักษุ, ตา)	๒. โสตะ (หู)	๓. ฆานะ (จมูก)
๔. ชิวหา (ลิ้น)	๕. กาย (กาย)	๖. มโน (ใจ)

อายตนะภายนอก ๖ (ที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้, แดนต่อความรู้ฝ่ายภายนอก) บาลีเรียก พาหิรายตนะ

๑. **รูปะ** (รูป, สิ่งที่เห็น หรือ วัณณะ คือสี)

๒. **สัททะ** (เสียง)

๓. **คันธะ** (กลิ่น)

๔. **รสะ** (รส)

๕. **โผฏฐัพพะ** (สัมผัสทางกาย, สิ่งที่ถูกต้องกาย)

๖. **ธรรม** หรือ **ธรรมารมณ์** (อารมณ์ที่เกิดกับใจ, สิ่งที่ใจนึกคิด)

ทั้ง ๖ นี้ เรียกทั่วไปว่า อารมณ์ ๖ คือ เป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง

(พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พ.ศ. ๒๕๕๑, หน้า ๒๐๒-๒๐๓)

[๑๔] **โพชฌงค์ ๗** (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้)

๑. **สติ** (ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง)

๒. **ธัมมวิจยะ** (ความเฟ้นธรรม, ความสอดส่องสืบค้นธรรม)

๓. **วิริยะ** (ความเพียร)

๔. **ปีติ** (ความอิ่มใจ)

๕. **ปัสสัทธิ** (ความสงบกายสงบใจ)

๖. **สมาธิ** (ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์)

๗. **อุเบกขา** (ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง)

แต่ละข้อเรียกเต็มมีสัมโพชฌงค์ต่อท้ายเป็น สติสัมโพชฌงค์ เป็นต้น.

(**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พ.ศ. ๒๕๕๑, หน้า ๒๐๕-๒๐๖)

๑๕ **อริยสัจจ์ ๔** (ความจริงอันประเสริฐ, ความจริงของพระอริยะ, ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ)

๑. **ทุกข์** (ความทุกข์, สภาพที่ทนได้ยาก, สภาวะที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง, ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์)

๒. **ทุกขสมุทัย** (เหตุเกิดแห่งทุกข์, สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา)

๓. **ทุกขนิโรธ** (ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป, ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกต้อง ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดโปร่ง เป็นอิสระ คือนิพพาน)

๔. **ทุกขนิโรธคามีนิปฏิปทา** (ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์, ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมีองค์ ๘ นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา)

(**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พ.ศ. ๒๕๕๑, หน้า ๑๕๕)

๑๖ ก็ธรรมทั้ง ๕ อย่าง ชื่อว่า "**ขันธ์**" เพราะมีความหมายว่า "**กอง**" ธรรมหนึ่งเท่านั้นก็เรียกว่า "ขันธ์" บัณฑิตพึงทราบความแตกต่างกันโดยลักษณะดังนี้ คือ บรรดาขันธ์ ๕ เหล่านี้ รูปมีความย่อยยับไปเป็นลักษณะ **(รุปฺปนลกฺขณํ)** เวทนามีการเสวยอารมณ์เป็นลักษณะ **(เวทยิตลกฺขณา)** สัญญามีการจำอารมณ์เป็นลักษณะ **(สญฺชานนลกฺขณา)** เจตนามีการกระตุ้นสัมปยุตตธรรมเป็นลักษณะ **(สญฺชานนลกฺขณา)** วิญญาณมีการรู้อารมณ์เป็นลักษณะ **(วิชานนลกฺขณํ)**. อภิ.สงฺ.อ. (อฏฺฐสาลินี) (บาลี) ๕๓/๑๘๘ (สฺยา.)

ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ. กถญฺจ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ ?

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิติ รูปํ อิติ รูปสฺส สมุทโย อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม อิติ, เวทนา อิติ เวทนาย สมุทโย อิติ เวทนาย อตฺถงฺคโม อิติ, สญฺญา อิติ สญฺญาย สมุทโย อิติ สญฺญาย อตฺถงฺคโม อิติ, สงฺขารา อิติ สงฺขารานํ สมุทโย อิติ สงฺขารานํ อตฺถงฺคโม, อิติ วิญฺญาณํ อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโมติ.

อิติ อชฺฌตฺตํ วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ. พหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ สมุทยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ วยธมฺมานุปสฺสี วา ธมฺเมสุ วิหรติ.[๑๗]

[*ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คืออุปาทานขันธ์ ๕, ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคืออุปาทานขันธ์ ๕ อย่างไรเล่า ? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า อย่างนี้รูป อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งรูป อย่างนี้ความดับแห่งรูป, อย่างนี้เวทนา อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่ง*

[๑๗] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๙๑/๓๓๗ (สฺยา.) ปาฐะว่า **"กถญฺจ ปน ภิกฺขเว..."** ฉบับสยามรัฐไม่มี **ปน** ศัพท์

เวทนา อย่างนี้ ความดับแห่งเวทนา, อย่างนี้สัญญา อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา อย่างนี้ความ ดับแห่งสัญญา, อย่างนี้สังขาร อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งสังขาร อย่างนี้ความดับแห่งสังขาร, อย่างนี้วิญญาณ อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ อย่างนี้ความดับแห่งวิญญาณ ดังพรรณนามาฉะนี้. ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในบ้าง, ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอกบ้าง, ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในและภายนอกบ้าง]

ภิกฺขเว แน่ะสงฆ์ **ปุน จ** อีกอย่างหนึ่ง **อปรํ** อื่น **ภิกฺขุ** สงฆ์ **ปญฺจสุ** มี ๕ **อุปาทานกฺขนฺเธสุ** ซึ่งเป็นอุปาทานขันธ์ **ธมฺเมสุ** ในธรรม **ธมฺมานุปสฺสี** ย่อมเพ่งหมายจำซึ่งอุปาทานขันธ์เนืองๆ **วิหรติ** ย่อมอยู่.

ภิกฺขเว แน่ะสงฆ์ทั้งหลาย **ภิกฺขุ** สงฆ์ **กถญฺจ ปน** อย่างไรก็ดี **ปญฺจสุ** มี ๕ **อุปาทานกฺขนฺเธสุ** ซึ่งอุปาทานขันธ์ **ธมฺเมสุ** ในธรรม **ธมฺมานุปสฺสี** ย่อมเพ่งหมายจำซึ่งอุปาทานขันธ์เนืองๆ อยู่อย่างไร ?

ภิกฺขเว แน่สงฆ์ **อิธ** ในพระศาสนานี้ **ภิกฺขุ** สงฆ์นั้น **อิติ** ดังนี้นี่ **รูปํ** เป็นรูป, **อิติ** ดังนี้นี่ **รูปสฺส** แห่งรูป **สมุทโย** การบังเกิดเทียว, **อิติ** ดังนี้นี่ **รูปสฺส** แห่งรูป **อตฺถงฺคโม** การดับเทียว, **อิติ** ดังนี้นี่ **เวทนา** เป็นเวทนา, **อิติ** ดังนี้นี่

เวทนาย แห่งเวทนา **สมุทโย** การบังเกิดเป็นเที่ยว, **อิติ** ดังนี้นี่ **เวทนาย** แห่งเวทนา **อตฺถงฺคโม** การดับเที่ยว, **อิติ** ดังนี้นี่ **สญฺญา** เป็นสัญญา, **อิติ** ดังนี้นี่ **สญฺญาย** แห่งสัญญา **สมุทโย** การบังเกิดเป็นเที่ยว, **อิติ** ดังนี้นี่ **สญฺญาย** แห่งสัญญา **อตฺถงฺคโม** การดับเที่ยว, **อิติ** ดังนี้นี่ **สงฺขารา** เป็นสังขารเที่ยว, **อิติ** ดังนี้นี่ **สงฺขารานํ** แห่งสังขารทั้งหลาย **สมุทโย** การบังเกิดเป็นเที่ยว, **อิติ** ดังนี้นี่ **สงฺขารานํ** แห่งสังขารทั้งหลาย **อตฺถงฺคโม** การดับเที่ยว, **อิติ** ดังนี้นี่ **วิญฺญาณํ** เป็นวิญญาณเที่ยว, **อิติ** ดังนี้นี่ **วิญฺญาณสฺส** แห่งวิญญาณ **สมุทโย** การบังเกิดเป็นเที่ยว, **อิติ** ดังนี้นี่ **วิญฺญาณสฺส** แห่งวิญญาณ **อตฺถงฺคโม** การดับเที่ยว.

อิติ ดังนี้นี่ **อชฺฌตฺตํ วา** ในสันดานของตนก็ดี **ธมฺเมสุ** ในอุปาทานขันธธรรม ๕ **ธมฺมานุปสฺสี** ย่อมเพ่งหมายจำซึ่งอุปาทานขันธ์ ๕ เนืองๆ **วิหรติ** ย่อมอยู่, **พหิทฺธา วา** ในสันดานภายนอกก็ดี **ธมฺเมสุ** ในอุปาทานขันธธรรม ๕ **ธมฺมานุปสฺสี** ย่อมเพ่งหมายจำซึ่งอุปาทานขันธ์ ๕ เนืองๆ **วิหรติ** ย่อมอยู่, **อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา** บางครั้งในสันดานของตน บางครั้งในสันดานภายนอก ก็ดี **ธมฺเมสุ** ในอุปาทานขันธธรรม ๕ **ธมฺมานุปสฺสี** ย่อมเพ่งหมายจำซึ่งอุปาทานขันธ์ ๕ เนืองๆ **วิหรติ** ย่อมอยู่.

เพื่อจะให้ปรากฏตามใจความในพระบาฬีธัมมานุปัสสนา จักให้เพ่งหมายจำซึ่งอุปาทานขันธ์ ๕ รูปขันธ์นั้น เกิดแล้วดับ เวทนาขันธ์นั้น เกิดแล้วดับ สัญญาขันธ์นั้น เกิดแล้วดับ สังขารขันธ์นั้น เกิดแล้วดับ วิญญาณขันธ์นั้น เกิดแล้วดับ เพราะพระองค์ทรงเทศนาดังนี้ ตามซึ่งได้ชี้แจงมาแล้วแต่หลัง คือในวิธีเพ่งหมายจำกายานุปัสสนา วิธีเพ่งหมายจำเวทนานุปัสสนา วิธีเพ่งหมายจำจิตตานุปัสสนานั้น วิธีเพ่งหมายจำธัมมานุปัสสนาก็ย่อมรวมเข้าอยู่แล้ว รวมเข้าดังนี้ คือ

เมื่อเพ่งหมายจำกายานุปัสสนา รูปขันธ์รวมเข้าแล้ว เมื่อเพ่งหมายจำเวทนานุปัสสนา เวทนาขันธ์รวมเข้าแล้ว เมื่อเพ่งหมายจำจิตตานุปัสสนา สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์เหล่านี้โดยสภาพรวมเข้าสิ้น เมื่อเอาสติปัฏฐาน ๔ จำแนกกับขันธ์ ๕ คือ รูปขันธ์นั้น กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนาขันธ์นั้น เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน วิญญาณขันธ์นั้น จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ ทั้ง ๒ นี้ ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ทั้งนี้เป็นพิเศษ

การที่พระองค์ทรงเทศนาสติปัฏฐานทั้ง ๔ โดยจำแนกกำหนดต่างๆ นั้น เป็นลำดับเทสนักกมนัยเท่านั้น ไม่ใช่เป็นลำดับการทำความเพียรเพ่งหมายจำ (ปฏิปัตติกกมนัย) ใน

เมื่อกระทำการเจริญเพ่งหมายจำ เป็นโอกาสที่จะเพ่งหมายจำตามสมควร ควรให้เพ่งหมายจำซึ่งสติปัฏฐานดังนี้

เพราะพระองค์ทรงเทศนาตามจริตของบุคคล คือ มันทบุคคล ติกขบุคคล มีราคจริต ทิฏฐิจริต เป็นต้น จึงได้แตกต่างเป็นสติปัฏฐาน ๔ [๑๘] สติปัฏฐาน ๔ นี้ก็คือ จิต เจตสิก รูป คือ ปรมัตถธรรม คือ ขันธ์ ๕ รูปนามเทียว ขันธ์ ๕ รูปนามทั้งหลายนั้น เป็นสภาพอนิจจังไม่เที่ยง สภาพความลำบากคือทุกขัง ไม่ใช่เราไม่ใช่ตัวเราสภาพอนัตตา ดังนี้เป็นต้นเป็นแบบแผนซึ่งกระทำความเพียรเจริญเพ่งหมายจำ เพื่อให้รู้เห็นชัดแจ้งเช่นนี้ เรียกว่าแบบวิธีหนทางสติปัฏฐาน แม้ว่าให้เพ่งหมายจำซึ่งสติปัฏฐาน ๔ เสมอไม่ให้ขาดก็ดี ไม่ต้องเพ่งหมายจำซึ่งรูปนามที่เกิดแล้วคืออดีต รูปนามซึ่งยังไม่เกิดในอนาคตกาล เพราะยังไม่บังเกิดเป็น แม้หมายจำก็ไม่มีไม่พบไม่เห็น ให้เพ่งหมายจำแต่รูปนามซึ่งกำลังบังเกิดเป็น

---

[๑๘] (๑) **กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน**ที่เป็นอารมณ์หยาบ เป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้ตัณหาจริตที่มีปัญญาเบา, (๒) **เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน**ที่เป็นอารมณ์ละเอียด เป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้มีตัณหาจริตอย่างที่มีปัญญากล้า, (๓) **จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน**ซึ่งมีอารมณ์อันแยกออกไม่มากนัก เป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้มีทิฏฐิจริตที่มีปัญญาเบา, (๔) **ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน**ซึ่งมีอารมณ์อันแยกออกมาก เป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้มีทิฏฐิจริตที่มีปัญญากล้า. อภิ.วิ.อ. (สมฺโมห.) (บาลี) ๕๔/๒๓๒ (สฺยา.)

ปัจจุบันกาลเท่านั้น เพราะมีปรากฏอยู่ในขณะ จึงให้ทำหมายจำรูปนามที่กำลังบังเกิดเป็นปัจจุบันนั้น ให้ดูด้วยญาณให้ทัน จึงจะชื่อว่า "รู้เห็นซึ่งปรมัตถธรรม" เพราะฉะนั้น

อตีตํ นานฺวาคเมยฺย นปฺปฏิกงฺเข อนาคตํ
ยทตีตํ ปหีนํ ตํ อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํ.
ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ
อสํหีรํ อสํกุปฺปํ ตํ วิทฺวา มนุพฺรูหเย.[๑๙]

[*บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว, ไม่ควรมุ่งหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง, สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว, และสิ่งที่ยังไม่มาถึง ก็เป็นอันยังไม่ถึง, ก็บุคคลใดเห็นแจ้งธรรมปัจจุบัน ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้นๆ ได้, บุคคลนั้นพึงเจริญธรรมนั้นเนืองๆ ให้ปรุโปร่งเถิด*]

ทรงเทศนาในพระบาฬีเนตติดังนี้; **วิทฺวา** โยคีบุคคลผู้มีปัญญา **อตีตํ** รูปนามซึ่งล่วงแล้ว **นานฺวาคเมยฺย** ไม่ควรตามทำหมายจำ, **อนาคตํ** รูปนามที่ยังไม่เกิดเป็นขึ้นมา **นปฺปฏิกงฺเข** ไม่มีความหวัง, **อตีตํ** ซึ่งล่วงมาแล้ว **ยํ ธมฺมํ** รูปนามธรรมใด **อตฺถิ** ย่อมมี; **ตํ ธมฺมํ** ซึ่งรูปนามธรรมนั้น **ปหีนํ** เสื่อมหายแล้ว, **อนาคตํ** ซึ่งยังไม่บังเกิดเป็น **ยํ ธมฺมํ**

---

[๑๙] เนตฺติ. (บาลี) ๑๐๓/๑๔๘ (มจร.)

รูปนามธรรมใด **อตฺถิ** ย่อมมี; **ตํ ธมฺมํ** ซึ่งรูปนามธรรมนั้น **อปฺปตฺตญฺจ** ยังไม่มาถึงเฉพาะหน้าของตน, **ตตฺถ ตตฺถ ขเณ ขเณ** ในเมื่อขณะกำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังเดิน กำลังยืน ในขณะเหล่านี้เป็นต้น **ปจฺจุปฺปนฺนํ** ซึ่งเป็นปัจจุบัน **ยญฺจ ธมฺมํ** รูปนามธรรมทั้งสองใด (**โย วิทฺวา** โยคีบุคคลผู้มีปัญญาใด) **วิปสฺสติ** เพ่งหมายจำให้ชัด; **ตํ ธมฺมํ** ซึ่งรูปนามธรรมทั้งสองนั้น **อสํหีรํ** ก่อนไม่ย้ายไม่เคลื่อน **อสงฺกุปฺปํ** ก่อนไม่เสื่อมหาย, **(โส) วิทฺวา** โยคีบุคคลผู้มีปัญญนั้น **อนุพฺรูหเย** ทำเพ่งหมายจำให้เห็นชัด.

ใจความว่า ที่ว่าขณะทั้งหลายนั้น คือกำลังเห็นขณะปัจจุบัน กำลังได้ยินขณะปัจจุบัน กำลังเดินขณะปัจจุบันเป็นต้น กล่าวคือดังนี้ ที่ว่ารูปนามนั้น ในขณะกำลังเห็นสีรูปารมณ์กับจิตที่รู้ ในขณะกำลังได้ยิน เสียงรูปกับจิตที่รู้ในขณะกำลังเดิน รูปที่เดินกับจิตที่รู้ในขณะกำลังยืน รูปยืนกับจิตที่รู้ ดังนี้เป็นต้น ว่าเป็นรูปนามทั้งสอง พระพุทธองค์ทรงเทศนาชักชวนว่า รูปนามทั้งสองนี้ แต่อารมณ์หนึ่งสู่อารมณ์หนึ่ง แต่อิริยาบถหนึ่งสู่อิริยาบถหนึ่ง ก่อนไม่ย้ายไม่เคลื่อน ก่อนไม่เสื่อมไม่หาย โยคีบุคคลผู้มีปัญญา กระทำความเพียรเจริญเพ่งหมายจำ เพื่อให้รู้โดยสติให้ยึดมั่นไว้ดังนี้ในพระบาฬีปรินิพพานสูตรทรงแสดงไว้ว่า

หนฺทฑานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ.[๒๐]

[*ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นธรรมดา, เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด*]

ภิกฺขเว แน่ะสงฆ์ **ทานิ = อิทานิ** ในเวลาเดี๋ยวนี้กำลังซึ่งจะเข้าสู่ปรินิพพาน **หนฺท** โดยจะตักเตือนชักชวน **โว** แก่สงฆ์ทั้งหลาย **อามนฺตยามิ** เราตถาคตจักเรียกมาชี้แจงสั่งสอน **สงฺขารา** รูปนามทั้งหลายซึ่งเป็นสังขารนั้น **วยธมฺมา** มีสภาพบังเกิดขึ้นแล้วย่อมให้ดับไป **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **ตุมฺเห** เธอทั้งหลาย **อปฺปมาเทน** ที่เรียกอัปปมาทะคือสติ **สมฺปาเทถ** จงให้เต็มบริบูรณ์สำหรับตนของตนเทอญ.

การที่ทรงตักเตือนชักชวนนั้น ตามซึ่งชี้แจงมาแล้วรูปนามทั้งหลายก็ดี มีพระพุทธประสงค์เพื่อจะให้เธอทั้งหลายรู้แน่นอนว่า รูปนามทั้งหลายมีสภาพไม่เที่ยงมีสภาพให้เป็นทุกข์ แลมีสภาพไม่ใช่ตัวเรา ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา ดังนี้เทียว

---

[๒๐] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๐๗/๑๔๑ (มจร.)

๔. แสดงวิธีทรงเทศนาสติปัฏฐาน ๔ โดยย่อ

เมื่อได้ทรงเทศนาธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานองค์เดียว ก็รวมทั้งสภาวธรรมทั้งมวลเข้าพร้อมกันทีเดียว เช่นนี้แล้ว ราะเหตุใดจึงทรงเทศนา กายาฯ เวทนาฯ จิตตาฯ อีกเช่นนี้นั้น โดยอาศัยตามจริตและอัธยาศัยเวไนยสัตว์ คือ บุคคลซึ่งมีตัณหาจริต บุคคลซึ่งมีทิฏฐิจริต และโดยตามอัธยาศัยมันทบุคคล ติกขบุคคล จริตกับญาณที่รู้ต่างๆ กัน จึงทรงจำแนกแสดงไว้ในอรรถกถาต่างๆ กัน ดังต่อไปนี้

มนฺทสฺส ตณฺหาจริตสฺส โอฬาริกํ กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ วิสุทฺธิมคฺโค, ติกฺขสฺส สุขุมํ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ. ทิฏฺฐิจริตสฺสปิ มนฺทสฺส นาติปฺปเภทคตํ จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ วิสุทฺธิมคฺโค, ติกฺขสฺส อติปฺปเภทคตํ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ วิสุทฺธิมคฺโค.[๒๑]

[*กายานุปัสสนาสติปัฏฐานที่เป็นอารมณ์หยาบเป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้ตัณหาจริตที่มีปัญญาเบา, เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานที่เป็นอารมณ์ละเอียด*

---

[๒๑] ที.อ. (สุมงฺคล.๒) (บาลี) ๕/๓๖๙ (สฺยา.), ม.อ. (ปปญฺจ.๑) (บาลี) ๗/๒๕๔ (สฺยา.), ขุ.ป.อ. (สทฺธมฺม.๒) (บาลี) ๔๘/๓๖๕ (สฺยา.), อภิ.วิ.อ. (สมฺโมห.) (บาลี) ๕๔/๒๓๒ (สฺยา.)

เป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้มีตัณหาจริตอย่างที่มีปัญญากล้า, จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานซึ่งมีอารมณ์อันแยกออกไม่มากนัก เป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้มีทิฏฐิจริตที่มีปัญญาเบา, ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานซึ่งมีอารมณ์อันแยกออกมาก เป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้มีทิฏฐิจริตที่มีปัญญากล้า]

มนฺทสฺส ผู้มีปัญญาอ่อน **ตณฺหาจริตสฺส** แด่ผู้มีตัณหาจริต **โอฬาริกํ** มีอารมณ์หยาบแข็งกระด้าง **กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ** กายานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้น **วิสุทฺธิมคฺโค** เป็นเหตุปราศจากกิเลสสะอาดบริสุทธิ์ **โหติ** ย่อมมี, **ติกฺขสฺส** แด่บุคคลมีปัญญาหลักแหลม **สุขุมํ** มีอารมณ์สุขุมละเอียด **เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ** เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้น **วิสุทฺธิมคฺโค** เป็นเหตุให้ปราศจากกิเลสสะอาดบริสุทธิ์ **โหติ** ย่อมมี, **มนฺทสฺส** ผู้มีปัญญาอ่อน **ทิฏฺฐิจริตสฺสปิ** แก่บุคคลผู้มีทิฏฐิจริต **นาติปฺปเภทคตํ** อารมณ์แห่งการละเอียดไม่มากเกิน **จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ** จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้น **วิสุทฺธิมคฺโค** เป็นเหตุให้ปราศจากกิเลสสะอาดบริสุทธิ์ **โหติ** ย่อมมี, **ติกฺขสฺส** แด่ผู้มีปัญญาหลักแหลม **อติปฺปเภทคตํ** อารมณ์แห่งการละเอียดมากเกิน **ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ**

ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้น **วิสุทฺธิมคฺโค** เป็นเหตุให้ปราศจากกิเลสสะอาดบริสุทธิ์ **โหติ** ย่อมมี.

บุคคลมีตัณหาจริต บุคคลมีทิฏฐิจริต มี ๒, บุคคลมีตัณหาจริตนั้น เป็นผู้มีปัญญาอ่อนและมีปัญญาแหลม มี ๒, บุคคลมีทิฏฐิจริตนั้น ผู้มีปัญญาอ่อนและมีปัญญาแหลม มี ๒, ตามสมควรแก่บุคคลเหล่านั้น ผู้มีอารมณ์หยาบ จึงทรงเทสนากายานุปัสสนาสติปัฏฐาน สำหรับบุคคลมีตัณหาจริตอันปัญญาอ่อน, ผู้มีอารมณ์สุขุมละเอียด ทรงเทศนาเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน สำหรับบุคคลมีตัณหาจริตอันมีปัญญาแหลม, ทรงเทศนาจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน แด่ผู้มีอารมณ์อันน้อย เป็นทิฏฐิจริต สำหรับบุคคลมีปัญญาอ่อน, ทรงเทศนาธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน แด่ผู้มีอารมณ์มากมีทิฏฐิจริต สำหรับบุคคลมีปัญญาแหลม เพราะฉะนั้นจึงขยายออกเป็นสติปัฏฐาน ๔

มาใน(มหาวรรค)ฎีกา **"นิจจวิปลาส สุขวิปลาส อัตตวิปลาส สุภวิปลาส"** มีวิปลาส ๔[๒๒] อัตตวิปลาสนั้นสุขุม (ละเอียด) นิจจวิปลาส สุขวิปลาส สุภวิปลาส เหล่านี้นั้นมีอาการหยาบ (โอฬาริก) เพื่อจะให้ละทิ้งซึ่งอาการหยาบ

---

[๒๒] องฺ. จตุกฺก. (บาลี) ๒๑/๔๙/๖๖-๖๗ (มจร.)

แห่งโอฬาริกวิปลาสทั้งหลาย จึงทรงเทศนากายฯ เวทนาฯ จิตตาฯ สติปัฏฐาน, เพื่อจะละทั้งซึ่งสุขุมวิปลาส คือการสุขุมละเอียด จึงทรงเทศนาธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการทรงเทศนาดังนี้[๒๓] (ใจความโดยย่อคือ) สติปัฏฐานทั้ง ๔ ก็ดี เพียง ๓ ก็ดี หรือ ๑ ก็ดี เมื่อกระทำความเพียรอยู่โดยไม่ว่างเว้นเช่นนี้แล้ว สติปัฏฐานทั้ง ๔ ย่อมเข้าพร้อมกันทีเดียว

๕. สามัญญธรรมแห่งรูปนามกับสภาวธรรมรูปนาม แสดงโดยย่อ

"รูป" นั้น สามัญญธรรมรูป สภาวธรรมรูป มี ๒ ใน ๒ ประการนี้ เพราะรูป ๒๘ นั้น มีสภาพผันแปรเหมือนกัน ชื่อว่า **สามัญญธรรมรูป**, รูป ๒๘ นั้น การแข็ง การอ่อน การเกาะกุม การไหลเอิบอาบ เป็นต้น เพราะมีสภาพต่างๆ นานา ชื่อว่า **สภาวธรรมรูป**

"นาม" นั้น สามัญญธรรมนาม สภาวธรรมนาม มี ๒ ใน ๒ ประการนี้ จิต ๘๙ ดวง เจตสิก ๕๒ นั้น เพราะมีสภาพ

---

[๒๓] ที.ม.ฏีกา. (บาลี) หน้า ๓๖๑ (มจร.)

ย่อมน้อมไปสู่อารมณ์เหมือนกัน ชื่อว่า **สามัญญธรรมนาม,** จิต ๘๙ ดวงนั้น มีสภาพรู้ซึ่งอารมณ์ เจตสิก ๕๒ นั้น มีการพบซึ่งอารมณ์และมีสภาพรับเสวยซึ่งอารมณ์เป็นต้น เพราะมีสภาพต่างๆ นานา ชื่อว่า **สภาวธรรมนาม**

วิปัสสนาโยคีบุคคลนั้น รู้เห็นซึ่งสามัญญธรรมรูปนามแล้ว ย่อมเสร็จวิปัสสนากิจได้ ข้อสำคัญอยู่ที่สามัญญธรรมรูปนามเท่านั้น ส่วนสภาวธรรมรูปนามนั้น เมื่อไม่รู้ก็ไม่เป็นข้อสำคัญอะไร แต่รู้ก็เป็นการดียิ่ง ในหนังสือนี้จะแสดงแต่สามัญญธรรมรูปนามเท่านั้น เมื่อใคร่รู้สภาวธรรมรูปนามให้ดูเอาตามคัมภีร์พระอภิธรรม เมื่อเอาสภาวธรรมรูปนามใส่เข้าแล้ว โยคีบุคคล เมื่อไม่มีญาณพอแล้ว นอกจากจะชักให้ยุ่งและให้เป็นการหนักยืดยาว จึงระงับไว้

๖. แสดงวิปลาสธรรม ๑๒

วิปฺลาสาติ อนิจฺจทุกฺขอนตฺตอสุเภสุเยว วตฺถูสุ "นิจฺจํ สุขํ อตฺตา สุภนฺ"ติ เอวํ ปวตฺโต สญฺญาวิปฺลาโส จิตฺตวิปฺลาโส ทิฏฺฐิวิปฺลาโสติ อิเม ตโย.[๒๔]

[๒๔] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๘๒๙/๓๖๖ (มจร.)

ใจความว่า สัญญา จิต ทิฏฐิ คือวิปลาสธรรม โดยพิสดารเอา นิจจะ สุขะ อัตตะ สุภะ ๔ นี้คูณ เป็นวิปลาสธรรม ๑๒ วิธีคูณ คือ

๑. กำหนด "**อนิจจัง**" ว่าเป็น "**นิจจัง**" ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไป เป็น "**สัญญาวิปลาส**"

๒. เข้าใจ "**อนิจจัง**" ว่าเป็น "**นิจจัง**" ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไป เป็น "**จิตวิปลาส**"

๓. เชื่อถือเห็น "**อนิจจัง**" ว่าเป็น "**นิจจัง**" ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไป เป็น "**ทิฏฐิวิปลาส**"

๔. กำหนด "**ทุกขัง**" ว่าเป็น "**สุขัง**" ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไป เป็น "**สัญญาวิปลาส**"

๕. เข้าใจ "**ทุกขัง**" ว่าเป็น "**สุขัง**" ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไป เป็น "**จิตวิปลาส**"

๖. เชื่อถือเห็น "**ทุกขัง**" ว่าเป็น "**สุขัง**" ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไป เป็น "**ทิฏฐิวิปลาส**"

๗. กำหนด "**อนัตตา**" ว่าเป็น "**อัตตา**" ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไป เป็น "**สัญญาวิปลาส**"

๘. เข้าใจ "**อนัตตา**" ว่าเป็น "**อัตตา**" ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไป เป็น "**จิตวิปลาส**"

๙. เชื่อถือเห็น “**อนัตตา**” ว่าเป็น “**อัตตา**” ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไปเป็น “**ทิฏฐิวิปลาส**”

๑๐. กำหนด “**อสุภัง**” ว่าเป็น “**สุภัง**” ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไปเป็น “**สัญญาวิปลาส**”

๑๑. เข้าใจ “**อสุภัง**” ว่าเป็น “**สุภัง**” ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไปเป็น “**จิตวิปลาส**”

๑๒. เชื่อถือเห็น “**อสุภัง**” ว่าเป็น “**สุภัง**” ซึ่งเคลื่อนคลาดจากความเป็นจริงไปเป็น “**ทิฏฐิวิปลาส**”

เมื่อคูณเช่นนี้แล้ว เป็นวิปลาสธรรม ๑๒

๗. แสดงบรรยายไตรลักษณ์ ๓

ลกฺขณานิ ปน กิสฺส อมนสิการา เกน ปฏิจฺฉนฺนตฺตา น อุปฏฺฐหนฺติ ?[๒๕]

[*กี่ลักษณะทั้งหลาย ย่อมไม่ปรากฏ เพราะการไม่มนสิการอะไร เพราะถูกปิดบังด้วยอะไร ?*]

---

[๒๕] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๗๓๙/๓๑๒ (มจร.)

ลกฺขณานิ ปน อนิจจลักขณะทุกขลักขณะอนัตตลักขณะทั้งหลายนั้น **กิสฺส** ซึ่งธรรมอันใด **อมนสิการา** เพราะการไม่ใส่ใจ **เกน** ด้วยธรรมอะไร **ปฏิจฺฉนฺนตฺตา** เพราะเหตุที่ปิดกั้นไว้ **น อุปฏฺฐหนฺติ** ไม่ให้เห็นชัดเพราะอะไร ?

อนิจฺจลกฺขณํ ตาว อุทยพฺพยานํ อมนสิการา สนฺตติยา ปฏิจฺฉนฺนตฺตา น อุปฏฺฐาติ.[๒๖]

[*อนิจจลักษณะ ย่อมไม่ปรากฏ เพราะการไม่มนสิการความเกิดขึ้นและความสิ้นไปก่อน เพราะถูกปิดบังไว้ด้วยความสืบต่อเนื่อง*]

อนิจฺจลกฺขณํ อนิจจลักษณะ **ตาว** แต่แรก **อุทยพฺพยานํ** ซึ่งการเกิดการดับทั้งหลาย **อมนสิการา** เพราะเหตุไม่กระทำใส่ในใจ **สนฺตติยา** ตามลำดับอารมณ์แห่งหน้าหลัง **ปฏิจฺฉนฺนตฺตา** เป็นเหตุเพราะปิดกั้นไว้ **น อุปฏฺฐาติ** จึงไม่เห็น.

ใจความว่า เพราะเหตุว่าสันตติบัญญัติปกปิดไว้ซึ่งภาวนามยญาณอันจะได้เห็นรูปนามประหนึ่งแสงไฟและกระแสน้ำในแม่น้ำฉันใด แห่งอารมณ์หน้าหลังซึ่งเป็นอยู่ไม่ขาดเช่นนั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่สามารถเห็นอนิจจลักษณะ

---

๒๖ วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๗๓๙/๓๑๒ (มจร.)

อุทยพฺพยมฺปน ปริคฺคเหตฺวา สนฺตติยา วิโกปิตาย อนิจฺจลกฺขณํ ยาถาวสรสโต อุปฏฺฐาติ.[๒๗]

[*ก็เมื่อกำหนดความเกิดขึ้นและความสิ้นไป อนิจจลักษณะย่อมปรากฏโดยความเป็นจริงที่ไม่ผันแปร เพราะการทำลายไปของความสืบต่อ*]

ปน การไม่เห็นนั้น จะแสดงให้เห็น **อุทยพฺพยํ** การเกิดดับแห่งรูปนามทั้งหลายนั้น **ปริคฺคเหตฺวา** เมื่อได้รวบรวมการกระทำหมายจำแล้ว **สนฺตติยา** รูปนามซึ่งเป็นอยู่เสมอประหนึ่งแสงไฟและกระแสน้ำในแม่น้ำฉันใดนั้น **วิโกปิตาย** การหมายจำได้ทำลายแล้ว **อนิจฺจลกฺขณํ** รูปนามทั้งหลายไม่เที่ยง คืออนิจจลักษณะนั้น **ยาถาวรสโต** โดยสภาพอันมีจริงไม่ผันแปรกลับกลอก **อุปฏฺฐาติ** ให้เห็นชัด.

ใจความว่า ในการเพ่งพิจารณาซึ่งรูปนามเกิดดับนั้น ได้กระทำความเพียรเพ่งหมายจำมาแต่นามรูป ปัจจยปริคคหะ (*ปัญญาพิจารณาเห็นเหตุเห็นปัจจัยของรูปนาม*) สัมมสนญาณ (*ปัญญาพิจารณาเห็นรูปนามขันธ์ ๕ เป็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา*) โดยอำนาจกำลังแห่งกรรมฐาน

---

[๒๗] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๗๓๙/๓๑๒ (มจร.)

ให้ถึงซึ่งอุทยัพพยญาณ (*ปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและดับไปของรูปนาม*) แล้ว สภาพรูปนามการดับให้เห็นชัดขึ้นมาในจิต ด้วยการเพ่งหมายจำโดยลำพังเอง กล่าวคือ (**อุทยพฺพยานํ ปริคฺคเหตฺวา** ถือไว้แล้วซึ่งการเกิดดับ) เมื่อได้กระทำความเพียรเพ่งหมายจำเช่นนี้แล้ว รูปนามทั้งหลายซึ่งเป็นอยู่เสมอ ประหนึ่งแสงไฟและกระแสน้ำในแม่น้ำฉันใดนั้น สันตติเสื่อมหายไปแล้ว การไม่เที่ยง คืออนิจจลักษณะโดยสภาพอันเป็นความจริง ซึ่งจะไม่ผันแปรนั้น ให้เห็นแจ้งแทงตลอดรู้ขึ้นมาโดยลำพัง จบอนิจจลักษณะ

ทุกฺขลกฺขณํ อภิณฺหสมฺปฏิปีฬนสฺส อมนสิการา อิริยาปเถหิ ปฏิจฺฉนฺนตฺตา น อุปฏฺฐาติ.[๒๘]

[*ทุกขลักษณะย่อมไม่ปรากฏ เพราะการไม่มนสิการความบีบคั้นเนืองๆ เพราะถูกปกปิดไว้ด้วยอิริยาบถ*]

ทุกฺขลกฺขณํ ทุกขลักษณะ คือรูปนามเป็นทุกข์นั้น **อภิณฺหสมฺปฏิปีฬนสฺส** ซึ่งการเป็นทุกไม่ขาดนั้น **อมนสิการา** เพราะการไม่กระทำการใส่ในใจ **อิริยาปเถหิ** โดยอิริยาบถให้เสมอกัน **ปฏิจฺฉนฺนตฺตา** เป็นเหตุเพราะปิดกันไว้ **น อุปฏฺฐาติ** ไม่เห็น.

---

[๒๘] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๗๓๙/๓๑๒ (มจร.)

อธิบายว่า เพราะอิริยาบถอันหนึ่งต่ออันหนึ่งด้วยกันปิดกันไว้ จึงไม่สามารถกระทำใส่ในใจว่าเป็นทุกข์เสมอ กล่าวคือไม่กระทำใส่ในใจเช่นนี้ ย่อมไม่เห็นซึ่งทุกขลักษณะ อิริยาบถที่กำบังกันนั้น คือ ความทุกข์ที่เป็นในการนั่งนั้น อิริยาบถที่ยืนกำบังไว้ ทุกข์ที่เป็นในการยืน อิริยาบถที่เดินกำบังไว้ ทุกข์ที่เป็นเมื่อเดิน อิริยาบถนอนเข้ากำบังไว้ ทุกข์ที่เป็นเมื่อนอน อิริยบถนั่งเข้ากำบังไว้ อิริยาบถอันหนึ่งต่ออันหนึ่งด้วยกันยักย้ายเปลี่ยนแปลงกันเช่นนี้ เรียกว่ากำบังกันไว้

อภิณฺหสมฺปฏิปีฬนํ มนสิกตฺวา อิริยาปเถ อุคฺฆาฏิเต ทุกฺขลกฺขณํ ยาถาวสรสโต อุปฏฺฐาติ.[๒๙]

[*เมื่อมนสิการความบีบคั้นเนืองๆ ในขณะอิริยาบถเคลื่อนย้าย ทุกขลักษณะย่อมปรากฏโดยความเป็นจริงที่ไม่ผันแปร*]

อภิณฺหสมฺปีฬนํ การข่มเหงอยู่เสมอไม่ขาดนั้น **มนสิกตฺวา** เมื่อได้เพ่งหมายจำกระทำใส่ในใจแล้ว **อิริยาปเถ** มีอิริยาบถการนั่งเป็นต้นนั้น **อุคฺฆาฏิเต** เมื่อห่างไปแล้ว **ทุกฺขลกฺขณํ** ทุกขลักษณะซึ่งรูปนามทั้งหลายเป็นทุกนั้น

---

[๒๙] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๗๓๙/๓๑๒ (มจร.)

ยาถาวสรสโต โดยสภาพมีจริงซึ่งไม่ผันแปรกลับกลอก **อุปฏฺฐาติ** ย่อมให้เห็นชัด.

อธิบายว่า ในอิริยาบถทั้ง ๔ ซึ่งเห็นว่าอิริยาบถอันต่ออันหนึ่ง อิริยาบถอันเป็นสุขเสื่อมหายไปแล้ว ก็จะเห็นความทุกข์แห่งทุกขลักษณะ ปรากฏขึ้นมาโดยลำพังจบทุกขลักษณะ

อนตฺตลกฺขณํ นานาธาตุ วินิพฺโภคสฺส อมนสิการา ฆเนน ปฏิจฺฉนฺนตฺตา น อุปฏฺฐาติ.[๓๐]

[*อนัตตลักษณะย่อมไม่ปรากฏ เพราะการไม่มนสิการความไม่แยกจากกันของธาตุต่างๆ เพราะถูกปิดบังไว้ด้วยกลุ่มก้อน*]

อนตฺตลกฺขณํ อนัตตลักษณะนั้น **นานาธาตุวินิพฺโภคสฺส** สภาพต่างๆ ซึ่งเป็นการแตกต่างนั้น **อมนสิการา** เพราะไม่กระทำใส่ในใจ **ฆเฏน** โดยฆนบัญญัติซึ่งเห็นอยู่ว่าเป็นก้อนรวมอันเดียว **ปฏิจฺฉนฺนตฺตา** เป็นเหตุเพราะปิดกันไว้ **น อุปฏฺฐาติ** ย่อมไม่เห็น.

---

[๓๐] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๗๓๙/๓๑๒ (มจร.)

อธิบายว่า สภาพรูปนามต่างๆ ทั้งหลาย เพราะไม่ได้กำหนดบรรยายจำแนกการกระทำใส่ในใจ คือฆนะเป็นก้อนเป็นปึกปิดปกกำบังไว้ ซึ่งรูปนามทั้ง ๒ เช่นนี้ กล่าวคือ อนัตตลักขณะ ไม่ใช่เรา ไม่อยู่ในอำนาจบังคับ ก็ไม่สามารถปรากฏเห็น

นานาธาตุโย วินิพฺภุชิตฺวา ฆนวินิพฺโภเค กเต อนตฺตลกฺขณํ ยาถาวสรสโต อุปฏฺฐาติ.[๓๑]

[*เมื่อจำแนกธาตุทั้งหลายต่างๆ ในขณะทำการแยกกลุ่มก้อนออก อนัตตลักษณะย่อมปรากฏ โดยความจริงที่ไม่ผันแปร*]

นานาธาตุโย สภาพธาตุทั้งหลายต่างๆ นั้น **วินิพฺภุชิตฺวา** เพื่อให้จำแนกแยกออก **ฆนวินิพฺโภเค** การซึ่งจะจำแนกซึ่งเป็นก้อนเป็นปึกให้ออกจากกันนั้น **กเต** เมื่อกระทำการเพ่งหมายจำแล้ว **อนตฺตลกฺขณํ** อัตตลักษณะ คือรูปนามทั้งหลายไม่อยู่ในอำนาจ ไม่ตามใจใครนั้น **ยาถาวสรสโต** โดยสภาพอันมีจริงไม่ผันแปรกลับกลอก **อุปฏฺฐาติ** ย่อมให้เห็นชัดขึ้นมาโดยลำพังเอง.

---

[๓๑] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๗๓๙/๓๑๓ (มจร.)

อธิบายว่า สภาพรูปนามโดยอารมณ์อิริยาบถ โดยการเพ่งหมายจำให้เป็นคนละอย่างต่างชนิดแล้ว ฆนบัญญัติเสื่อมหายแล้ว ก็จะสามารถปรากฏรู้เห็นซึ่งอนัตตลักษณะ คือ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่อยู่ในอำนาจ ไม่ตามใจ เช่นนี้ ขึ้นมาโดยลำพัง

ไตรลักษณ์ ๓ ซึ่งแสดงมาแล้วนี้ ในการกระทำความเพียรวิปัสสนาธรรม เมื่อถึงอุทยัพพยญาณ (*ปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและดับไปของรูปนาม*) โดยตีรณปริญญา (*การกำหนดรู้ที่ดำเนินไปด้วยการไตรตรองว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา*) กำหนดเห็นซึ่งภาวนามยญาณได้เป็นพิเศษแล้ว จึงจะนับว่าได้พบเห็นซึ่งลักษณะอันแท้จริง โดยสุตมยญาณ จินตามยญาณ รู้โดยคาดคะเนนั้น ไม่สามารถจะกล่าวได้ว่า รู้เห็นซึ่งลักษณะอันแท้จริง เป็นการยากแท้หนักหนา เมื่อได้กระทำความเพียรวิปัสสนาธรรมให้ถูกต้องคลองธรรมของเขาแท้ๆ แล้วจึงจะเข้าใจรู้เห็นซึ่งธรรมอันถูกต้องเป็นอย่างดี

๘. แสดงวิปัสสนาอันตราย ๑๐[๓๒]

๑.	**โอภาโส**	แสงสว่าง
๒.	**ญาณํ**	การเห็นชัดยิ่งเกิน
๓.	**ปีติ**	การยินดียิ่งเกิน
๔.	**ปสฺสทฺธิ**	การสงบแห่งกายจิต ๒
๕.	**สุขํ**	การเป็นสุขเยือกเย็นยิ่งเกิน
๖.	**อธิโมกฺโข**	ศรัทธาเชื่อถือยิ่งเกิน
๗.	**ปคฺคโห**	มีวิริยะความเพียรยิ่งเกิน
๘.	**อุปฏฺฐานํ**	มีสติชัดยิ่งเกิน
๙.	**อุเปกฺขา**	การเป็นนิ่งเฉยยิ่งเกิน
๑๐.	**นิกนฺติ**	การยินดีชื่อชมในธรรม ๙ แต่โอภาสจนอุเปกขา

---

[๓๒] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๗๓๒/๓๐๕ (มจร.)

วิปัสสนาอันตราย หรือ **วิปัสสนูปกิเลส** ๑๐ อุปกิเลสแห่งวิปัสสนา, ธรรมารมณ์ที่เกิดแก่ผู้ได้ตรุณวิปัสสนา หรือวิปัสสนาอ่อนๆ ทำให้เข้าใจผิดว่าตนบรรลุมรรคผลแล้ว เป็นเหตุขัดขวางให้ไม่ก้าวหน้าต่อไปในวิปัสสนาญาณ (**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พ.ศ. ๒๕๕๑, หน้า ๒๔๓)

ภาวนาธรรม[๑]

อาจารย์แนบ มหานีรานนท์

ขอนมัสการพระคุณเจ้า สวัสดีค่ะท่านสาธุชนที่เคารพ

เรื่องการกระทำความดีในพระพุทธศาสนานั้น ท่านชี้บุญกิริยาวัตถุโดยย่อไว้ ๓ ประการ คือ[๒]

๑. **ทาน** การให้วัตถุปัจจัยที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ

---

[๑] **ภาเวติ กุสเล ธมฺเม อาเสวติ วฑฺเฒติ เอตายาติ ภาวนา.**
บุคคลย่อมยังกุศลธรรมทั้งหลายให้เจริญ ด้วยธรรมนี้ เพราะเหตุนั้น ธรรมนี้ชื่อว่า ภาวนา. วิภาวินี. (บาลี) ๖๕/๒๕๓ (มจร.)

[๒] ขุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๒๓๘/๒๗๐ (สฺยา.)

๒. **ศีล** การสำรวมกาย วาจา ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๓. **ภาวนา** การทำกุศลจิตให้เกิดขึ้นบ่อยๆ ในสันดานของตน เพื่อความสุขความเจริญ

เรื่องของทานและเรื่องศีลนั้น พวกเราที่นับถือพุทธศาสนากันนี้ ก็เคยได้ทำกันอยู่เป็นประจำ และเป็นความดีขั้นพื้นฐาน ที่มีความเข้าใจกันดีในหมู่พวกเราที่นับถือพุทธศาสนากันนี้แล้วเป็นส่วนมาก

แต่เรื่องของ **"ภาวนา"** นี้ ดิฉันเห็นว่า ท่านพุทธศาสนิกชน ยังมีความสับสนกันอยู่เป็นอันมาก ทั้งผู้แสดงและผู้สดับ ยังจับต้นชนปลายอะไรกันไม่ถูกเกี่ยวกับเรื่อง **"สมถภาวนา"** และ **"วิปัสสนาภาวนา"** บางท่านก็ว่าเป็นอันเดียวกัน และบางท่านก็ว่าสมถภาวนาต้องมาก่อน วิปัสสนาจึงจะตามมาภายหลัง

เพื่อคลี่คลายความสับสน และทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้ชัดเจน จึงขอพูดเรื่อง **"ภาวนาธรรม"** และ **"วิปัสสนาภาวนา"** เพื่อให้เห็นทั้งความสัมพันธ์และไม่สัมพันธ์กันระหว่าง **"สมถภาวนา"** กับ **"วิปัสสนาภาวนา"** หรือระหว่าง **"สมาธิ"** กับ **"ปัญญา"** ในข้อปฏิบัติ ที่จะให้ถึงซึ่งความดับทุกข์

คำว่า **"ภาวนา"** แปลว่า ธรรมที่ควรเจริญ หมายถึง ควรทำให้เกิดขึ้นบ่อยๆ ในสันดานของตน เพื่อนำความสุข ความเจริญมาสู่ตน ดังพระบาฬี (วิเคราะห์) ว่า

ภาเวตพฺพา ปุนปฺปุนํ วฑฺเฒตพฺพาติ ภาวนา.[๓]

ธรรมชาติอันบุคคลอบรมให้เจริญ บ่อยๆ ฉะนั้น ธรรมชาติ ชื่อว่า ภาวนา.

หมายถึง กุศลจิตที่อบรมให้เจริญขึ้น ภาวนาจึงมี ๒ อย่าง คือ

(๑) สมถภาวนา[๔]

(๒) วิปัสสนาภาวนา[๕]

---

[๓] ภัททันตะวิลาสมหาเถระ, **ข้อปฏิบัติโยคี.** พิมพ์ครั้งที่ ๒, พ.ศ. ๒๕๐๕, หน้า ๑๐๘.

[๔] **กามจฺฉนฺทาทิเก ปจฺจนีกธมฺเม สเมตีติ สมโถ.**

ธรรมใดย่อมยังธรรมที่เป็นข้าสึก มีกามฉันทะเป็นต้น ให้สงบระงับไป เพราะเหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า สมถะ. วิสุทฺธิ.มหาฏีกา. (บาลี) ๒/๘๖๙/๕๗๗ (มจร.)

[๕] **อนิจฺจาทิวเสนวิวิธากาเรน ปสฺสตีติ วิปสฺสนา.**

ปัญญาใดย่อมเห็นโดยอาการต่างๆ ด้วยสามารถแห่งลักษณะ ๓ มีลักษณะที่ไม่เที่ยงเป็นต้น เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้น ชื่อ วิปัสสนา. วิภาวินีฏีกา. (บาลี) ๔๓/๓๓๓ (มจร.)

คำว่า **"ภาวนา"** ที่หมายถึงทำให้เกิดขึ้นบ่อยๆ นั้น คือทำให้สมถะและวิปัสสนา อันเป็นกุสลจิตเกิดขึ้นบ่อยๆ เพราะธรรมทั้ง ๒ อย่างนี้ เกิดมีขึ้นมาเองไม่ได้ จะมีขึ้นได้ต้องอาศัยความเพียร ดังพระบาฬีว่า **"อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ"**[๖] คือความเพียรเพื่อทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ซึ่งจะต้องอาศัยฉันทะ คือ ความพอใจในธรรมนั้น มิฉะนั้น ธรรมทั้ง ๒ อย่างนี้จะเกิดไม่ได้เลย

ฉะนั้น จึงตั้งเป็นปัญหาถามว่า **"สมถะกับวิปัสสนานั้นต่างกันอย่างไร ?"** ขอยกปัญหาสมถภาวนาเป็นอารัมภบทขึ้นก่อนดังนี้ คือ

ปัญหาสมถภาวนา ๙ ข้อ

๑. สมถะต่างกับวิปัสสนาอย่างไร ?

๒. สมถะมีลักษณะอย่างไร ?

๓. สมถะมีกิจอย่างไร ?

---

๖ อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๔๖๕/๒๗๙ (สฺยา.)

๔. สมถะมีปัจจุปัฏฐาน (ผลปรากฏ) อย่างไร ?

๕. สมถะมีปทัฏฐาน (เหตุใกล้ให้เกิด) อย่างไร ?

๖. สมถะมีอานิสงส์อย่างไร ?

๗. สมถะมีบุคคลชนิดไหนจะทำได้ ?

๘. สมถะจะต้องเลือกจริตเท่าใด ?

๙. สมถะมีอะไรเป็นปลิโพธ (เครื่องกังวล) และมีเท่าใด ?

ปัญหาวิปัสสนาภาวนา ๑๐ คือ

๑. วิปัสสนามีลักษณะอย่างไร ?

๒. วิปัสสนามีกิจอย่างไร ?

๓. วิปัสสนามีปัจจุปัฏฐาน (ผลปรากฏ) อย่างไร ?

๔. วิปัสสนามีปทัฏฐาน (เหตุใกล้ให้เกิด) อย่างไร ?

๕. วิปัสสนามีอานิสงส์อย่างไร ?

๖. วิปัสสนามีบุคคลชนิดไหนจะทำได้ ?

๗. วิปัสสนามีจริตเท่าไร ?

๘. วิปัสสนามีอะไรเป็นปลิโพธ (เครื่องกังวล) และมีเท่าใด ?

๙. วิปัสสนามีวิธีทำต่างกันจากสมถะอย่างไร ?

๑๐. วิปัสสนามีอารมณ์ต่างจากสมถะอย่างไร ?

เฉลยปัญหาสมถภาวนา ดังต่อไปนี้

๑. **ถาม;** สมถะต่างกันกับวิปัสสนาอย่างไร ?

ตอบ; *“ต่างกันด้วยสภาวะ”* คือสมถะนั้นเป็นไปด้วยอำนาจของสมาธิ ส่วนวิปัสสนานั้นเป็นไปด้วยอำนาจของปัญญา ฉะนั้นสภาวะจึงต่างกัน *“ต่างด้วยอารมณ์”* คือสมถะใช้บัญญัติอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของฌาน ส่วนวิปัสสนานั้นต้องใช้ปรมัตถธรรม คือ รูปนาม ขันธ์ อายตนะ ธาตุ เหล่านี้เป็นอารมณ์ เพราะปรมัตถธรรมเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาเป็นที่ตั้งของวิปัสสนาปัญญา *“อานิสงส์ก็ต่างกัน”* คือสมถะมีอานิสงส์อันเป็นไปอยู่ในวัฏฏะ ส่วนวิปัสสนามีอานิสงส์เป็นไปเพื่อออกจากวัฏฏะ (การเวียนว่ายตายเกิด)

๒. **ถาม;** สมถะมีลักษณะอย่างไร ?

ตอบ; สมถะมีความไม่ฟุ้งซ่าน (อุทธัจจะ) เป็นลักษณะ[๗]

---

[๗] ลักษณะ กิจ ปัจจุปปัฏฐาน และปทัฏฐานของสมถะ; **กานสฺส ลกฺขณรส-ปจฺจุปฏฺฐานปทฏฺฐานานีติ เอตฺถ ปน อวิกฺเขปลกฺขโณ สมาธิ, วิกฺเขปวิทฺธํสนรโส, อวิกมฺปนปจฺจุปฏฺฐาโน. “สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยตี”ติ วจนโต ปน สุขมสฺส ปทฏฺฐานํ.** วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๓๘/๙๐ (มจร.)

๓. **ถาม;** สมถะมีกิจอย่างไร ?

ตอบ; สมถะมีการกำจัดนิวรณ์[๘] เป็นกิจ

๔. **ถาม;** สมถะมีปัจจุปัฏฐาน (ผลปรากฏ) อย่างไร ?

ตอบ; สมถะมีความไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ ตั้งมั่นอยู่ดุจประทีปที่ไม่ถูกลม เป็นปัจจุปัฏฐาน (ผลปรากฏ)

๕. **ถาม;** สมถะมีปทัฏฐาน (เหตุใกล้ให้เกิด) อย่างไร ?

ตอบ; สมถะมีความสุขเป็นปทัฏฐาน เพราะเมื่อใจเป็นสุขแล้ว ย่อมไม่กวัดแกว่งไปในกามทั้งหลาย จึงสงบนิ่งอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่พอใจ หากขณะใด ผู้เจริญสมถะมีความทุกขเวทนาอยู่ จิตใจของผู้นั้นก็ยากที่จะทำสมาธิให้เกิดขึ้นได้ ฉะนั้นสุขเวทนาจึงเป็นเหตุให้ได้สมาธิ

---

[๘] **นิวรณ์ ๕** (สิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม, ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุคุณความดี, อกุศลธรรมที่ทำจิตให้เศร้าหมองและทำปัญญาให้อ่อนกำลัง)

๑. **กามฉันทะ** (ความพอใจในกาม, ความต้องการกามคุณ)

๒. **พยาบาท** (ความคิดร้าย, ความขัดเคืองแค้นใจ)

๓. **ถีนมิทธะ** (ความหดหู่และเซื่องซึม)

๔. **อุทธัจจกุกกุจจะ** (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ, ความกระวนกระวายกลุ้มกังวล)

๕. **วิจิกิจฉา** (ความลังเลสงสัย)

(พระพรหมคุณาภรณ์, **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, พ.ศ. ๒๕๕๑, หน้า ๑๖๗)

๖. **ถาม;** สมถะมีอานิสงส์อย่างไร ?

ตอบ; สมถะมีอานิสงส์ดังนี้ คือ

(๑) *"อานิสงส์ของสมถะในปัจจุบัน"* ทำให้เข้าสมาบัติได้ และทำให้จิตเป็นสุขเยือกเย็น เพราะเวลานั้นจิตปราศจากอภิชฌาและโทมนัส ย่อมทำให้ได้อภิญญาทั้ง ๕ คือ หูทิพย์ ตาทิพย์ ระลึกชาติได้ รู้วาระน้ำใจของสัตว์ทั้งหลาย แสดงฤทธิ์ได้ต่างๆ มีเหาะได้ ทำให้น้ำแข็งจนเดินได้ ชำแรกแผ่นดินแผ่นดินหรือดำดินได้ ทำให้เกิดลมเกิดไฟ และเนรมิตสิ่งต่างๆ ได้ เหล่านี้เป็นอานิสงส์ของสมถะในปัจจุบัน

แต่การที่จะทำสมถะจนกว่าจะได้อานิสงส์ถึงเพียงนี้ ผู้นั้นจะต้องทำความเพียรให้ถึงจตุกกนัยหรือปัญจกนัย คือหมายความว่า ผู้นั้นจะต้องทำสมาธิหรือสมถะให้ถึงฌานที่ ๔ หรือ ๕ จึงจะได้อานิสงส์อย่างนี้ เพราะจะต้องอบรมบำเพ็ญกลั่นวิญญาณธาตุของตนเองให้มีกำลังเหนืออำนาจของธาตุทั้ง ๔ เสียก่อน แล้วจึงจะกระทำอภิญญาให้เกิดขึ้นได้ มิฉะนั้น ก็ไม่สามารถจะบังคับให้ธาตุทั้ง ๔ เป็นไปตามใจของตนได้ เพราะฉะนั้น ในฌานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ไม่มีกำลังพอที่จะกระทำฤทธิ์ได้

(๒) *"อานิสงส์ของสมถะในอนาคต"* ได้ปฐมฌานถึงปัญจมฌาน ทำให้ไปเกิดในสุคติพรหมโลก

๗. **ถาม;** สมถะมีบุคคลชนิดไหนที่จะทำได้ ?

ตอบ; บุคคลที่จะทำสมถะจนได้ถึงผลนั้นดังนี้ คือ

(๑) *"ต้องเป็นบุคคลที่ปฏิสนธิด้วยไตรเหตุ"* คือ หมายความว่า บุคคลที่มีปฏิสนธิจิต ภวังคจิต ประกอบด้วยโสภณเหตุ ๓ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ[๙]

(๒) *"บุคคลนี้ไม่เคยกระทำอนันตริยกรรม"* คือ ฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าให้โลหิตออกด้วยเจตนาอันเป็นอกุศล และไม่ยุยงให้สงฆ์แตกแยกกันออกเป็นหมู่เป็นคณะ

(๓) *"ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิดชนิดที่จะไปโลกันต์(นรก)"* โดยมีความเห็นว่า กรรม คือ กุศล อกุศลที่จำแนกให้สัตว์ไปสู่ความสุขนั้นความทุกข์นั้น ไม่มีผล คือวิบากที่ได้รับมาจากกรรมดีกรรมชั่วไม่มี และไม่มี

---

[๙] สํ.อ. (สารตฺถ.๑) ๑๑/๒๓/๔๙ (สฺยา.)

ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และเป็นอุภโตพยัญชนก คือเป็นกระเทย และพวกบัณเฑาะก์[๑๐]

ถ้าเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติเหล่านี้แล้ว ก็สามารถที่จะทำได้ แต่ยังไม่แน่ทีเดียวนัก เพราะเมื่อพ้นอุปสรรคตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังต้องมีธรรมที่เป็นกุศลมาช่วยอุดหนุนอีก คือต้องมีศรัทธาความเชื่อ มีฉันทะความพอใจ เป็นผู้มีสุตะ คือการฟังมาก มีความเพียรมาก และต้องได้อาจารย์ที่สามารถ ถ้าสมบูรณ์ตามที่กล่าวมานี้แล้ว ย่อมมีหวังใน

---

๑๐ **สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปญฺโญ, จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาวยํ**
อาตาปี นิปโก ภิกฺขุ, โส อิมํ วิชฏเย ชฏํ. สํ.ส. (บาลี) ๑๕/๖๑/๒๐ (สยา.)

ภิกษุนรชนผู้เป็นไปกับด้วยปัญญาใด (อรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่ ติเหตุกบุคคล; ผู้ปฏิสนธิด้วยมหาวิบากญาณสัมปยุตจิต ๔ ดวง) ตั้งมั่นแล้วในศีล (สีล) อบรมจิต (สมาธิ) และปัญญาให้เจริญอยู่ เป็นผู้มีความเพียร มีปัญญารักษาตนรอด ภิกษุนรชนนั้นพึงถางรกชัฏนี้ได้.

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัยปิฎก ปาจิตติยกัณฑ์ (วิ.อ. ๒/๔๑๗/๔๑๘ มจร.) เรียกว่า **"อันตรายิกธรรม"** ธรรมที่ทำอันตรายแก่สวรรค์และนิพพาน มี ๕ อย่าง คือ

๑. กรรม หมายถึง อนันตริยกรรม (การข่มขืนภิกษุณีเป็นอันตรายแก่พระนิพพาน แต่ไม่ถึงอันตรายแก่สวรรค์)

๒. กิเลส หมายถึง นิยตมิจฉาทิฏฐิ

๓. วิบาก หมายถึง การปฏิสนธิเป็นบัณเฑาะก์ เดรัจฉาน และอุภโตพยัญชนก

๔. อุปวาท หมายถึง การว่าร้ายพระอริยเจ้า (ยกเว้นได้รับการยกโทษจากพระอริยเจ้านั้นแล้ว)

๕. อาณาวีติกกมะ หมายถึง การจงใจต้องอาบัติ แล้วยังไม่ลาสิกขาบทหรือยังไม่ทำคืน

อานิสงส์ของสมถะนั้นได้ คำว่า *"ทำได้"* หมายถึง *"การเข้าถึงอัปปนา"*

๘. **ถาม;** สมถะนั้นต้องเลือกจริตเท่าใด?

ตอบ; สมถะนั้นจะต้องเลือกใช้จริต ๖ คือ ราคจริต โทสจริต โมหจริต ศรัทธาจริต วิตกจริต พุทธิจริต ในจริต ๖ นี้ คนหนึ่งๆ อาจมีอยู่หลายจริตก็ได้ แต่ว่าจริตไหนออกหน้า ก็ให้ถือจริตนั้น

มีคำถามขึ้นมาว่า *"จริตทั้ง ๖ นั้น มีอะไรเป็นแดนเกิด ?"* เรื่องนี้ในมหาฎีกา (วิสุทธิมรรคมหาฎีกา) ท่านกล่าวว่า *"มีกรรมเป็นแดนเกิด"*[๑๑] เพราะบรรดาสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมานั้น ต้องมีเหตุ คือ ราคะ โทสะ โมหะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ทั้ง ๖ เหตุเหล่านี้ ย่อมมีปะปนคลุกเคล้ากันมาทั้งสิ้น แต่มีไม่เสมอกัน มีอย่างนั้นมากบ้าง มีอย่างนี้น้อยบ้าง ตามที่ประกอบมาในตนของตน[๑๒]

---

[๑๑] มติพระอุปติสสเถระผู้รจนาคัมภีร์วิมุตติมรรค.
วิสุทฺธิ.มหาฎีกา. (บาลี) ๑/๔๔/๑๔๓ (มจร.)

[๑๒] มติพระอรรถกถาจารย์.
วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๔๔/๑๑๑-๑๑๒ (มจร.)

ฉะนั้นท่านจึงว่า "มีกรรมเป็นแดนเกิดของจริตทั้ง ๖ นั้น" และท่านกล่าวว่า ผู้เคลื่อนมาจากสวรรค์โดยมากมีราคะจริต ผู้ที่มากไปด้วยการฆ่า การทำลาย การจองจำในชาติก่อนนั้น หรือมาจากนรก เป็นคนโทสจริต ถ้าชาติก่อนเป็นคนที่มากไปด้วยการดื่มน้ำเมาและไม่เคยมีการศึกษา ไม่เคยสดับตรับฟังและไต่ถาม หรือมาจากดิรัจฉาน โดยมากมักเป็นคนโมหจริต และอีกนัยหนึ่งว่าโมหจริตนั้น ธาตุทั้ง ๒ มีกำลังมาก คือ ปถวีธาตุและอาโปธาตุ ถ้าโทสจริต เตโชธาตุและวาโยธาตุ มีกำลังมาก ถ้าราคจริต ธาตุทั้ง ๔ มีส่วนเสมอกัน[๑๓]

จะทราบได้อย่างไรว่า ผู้ใดเป็นผู้มีจริตอย่างไรนั้น ข้อนี้พึงสังเกตได้ดังนี้[๑๔]

(๑) **คนที่มีราคะจริตนั้น** มีอัชฌาสัยมักเป็นคนมักได้ รักสวยรักงาม เดินช้าและค่อย เท้ากระโหย่ง มีอาการเรียบร้อย ชอบสะอาด ไม่ขี้โกรธ ชอบกินอาหารรสแปลกๆ เจ้าเล่ห์ มักอวด ถือตัว ปรารถนาลามก โลภจัด ไม่ชอบสันโดษ แง่งอน ตลกคะนอง มีโสมนัสมาก หัวเราะเสมอ

---

๑๓ มติพระอุปติสสเถระผู้รจนาคัมภีร์วิมุตติมรรค.
วิสุทฺธิ.มหาฏีกา. (บาลี) ๑/๔๔/๑๔๓ (มจร.)

๑๔ วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๔๕/๑๑๓-๑๑๖ (มจร.)

(๒) **คนมีโทสจริตนั้น** โกรธง่าย โกรธแรง เสียงดัง ไม่โลภมาก ไม่มักมาก พูดเร็ว เข้าใจความง่าย เดินดัง เร็ว และจิกปลายเท้า เวลานอนกลิ้งกาย การงานไม่ค่อยเรียบร้อย ชอบอาหารรสเผ็ด เปรี้ยว ไม่ชอบทดลอง ทำอะไรทำจริง ไม่พะวักพะวง ให้แล้วๆ ไป นิสัยดุ ผูกโกรธ ตีเสมอ ริษยา ตระหนี่

(๓) **คนมีโมหจริตนั้น** เดินจิกปลายเท้าและส้นเท้า เมื่อยกเท้าและหย่อนเท้าลง มีอาการสับส่ายหลักไม่มั่นคง มีอาการสั่นๆ การงานไม่ค่อยหมดจด ทำอะไรไม่ค่อยจะสำเร็จ และใจลอย มักหลงลืม เวลานอนชอบนอนคว่ำ ซบเซา งัวเงีย มักง่วง ชอบนอนมาก การแต่งกายไม่ค่อยเรียบร้อย เสื้อผ้ามักรุ่มร่าม ไม่เลือกอาหาร กินง่าย กินได้มาก เปิบข้าวคำเล็กๆ ข้าวมักกระจายในชาม และกินด้วยกิริยามูมมาม สำหรับจิตใจเป็นคนมีจิตใจฟุ้งซ่าน งุ่นง่าน รำคาญเก่ง แต่เวลาประสบอารมณ์อะไร ลำพังตนเองไม่ค่อยจะมีอาการตื่นเต้น เฉยๆ ซึมๆ แล้วแต่ผู้อื่นจะตัดสิน มีความยึดมั่น ช่างสนเท่ห์ เข้าในยาก และปลดเปลื้องยาก

(๔) **คนที่มีศรัทธาจริตนั้น** ท่านกล่าวว่า เมื่อปฏิสนธิมีศรัทธาแรงกล้าประกอบเป็นบริวาร จึงเป็นคนมีศรัทธาจริต จึงเป็นคนมีศรัทธาจริต ผู้ที่มีจริตเช่นนี้ เป็น

คนนิสัยไม่มักได้ ไม่โกรธง่าย มีความเลื่อมใสเป็นปกติ ซึ่งมีลักษณะสภาพคล้ายๆ กับคนราคจิต แต่ศรัทธามากเป็นหัวหน้า ไม่ตระหนี่ ไม่ขี้อวด ไม่มีมารยา เลื่อมใสในสิ่งที่ควรเลื่อมใส

(๕) **คนที่เป็นพุทธิจริตนั้น** ท่านกล่าวว่า เมื่อเวลาปฏิสนธิ อโมหะมีกำลังแรง เป็นคนมีปัญญา มีอัชฌาสัยหนักไปทางธรรมะ เลือกคนเพื่อนที่ดี และพยายามหลีกเพื่อนชั่ว มีสติสัมปชัญญะ ไม่ดื้อ ว่าง่าย รู้ประมาณกาลอันควรรู้ประมาณในอาหาร ชอบประกอบความเพียร เมื่อมีอารมณ์มาประสบ ไม่ตื่นเต้นมาก มีความสลดในที่ๆ ควรสลด ปลาบปลื้มในสิ่งที่ควรปลาบปลื้ม และมีความแยบคายดีในเวลาประกอบความเพียร

(๖) **คนที่เป็นวิตกจริตนั้น** เมื่อปฏิสนธิประกอบด้วยกามวิตกเป็นบริวาร ไม่ค่อยยินดีในการประกอบกุศล มีจิตใจไม่ตั้งมั่น จับจด ชอบอะไรไม่แน่นอน ประเดี๋ยวเกลียด ประเดี๋ยวรัก พูดเก่ง วิตกมากเกินกว่าเหตุ

ในจริตทั้ง ๖ อย่างนี้ ท่านสงเคราะห์ด้วยความเสมอภาคกันได้ ๓ ส่วน คือ

(๑) **ราคจริตกับศรัทธาจริต** มีความเป็นไปเสมอภาคกัน เพราะในการที่กุศลเกิดแก่ผู้ราคจริตนั้น ศรัทธา

ย่อมมีกำลังกล้า เพราะศรัทธานั้นมีกำลังใกล้ชิดต่อราคจริต ราคะย่อมเป็นหัวหน้าฝ่ายอกุศล ศรัทธาย่อมเป็นหัวหน้าฝ่ายกุศล ราคะย่อมแสวงหากามในกามคุณ ศรัทธาย่อมแสวงหากุศลธรรม มีศีลเป็นต้น ราคะย่อมไม่สละสิ่งที่ไร้ประโยชน์ฉันใด ศรัทธาย่อมไม่สละสิ่งที่เป็นประโยชน์ฉันนั้น เหตุนั้นศรัทธาจริตกับราคจริต จึงเสมอภาคกัน

(๒) **โทสจริตกับปัญญาจริตนั้น** เสมอภาคกัน เพราะปัญญาเป็นคุณใกล้ชิดต่อโทสะ ในฝ่ายอกุศลนั้น โทสะเป็นโทษ เป็นเหตุให้หมดเยื่อใย ไม่ติดอยู่ในอารมณ์ เบื่อหน่ายโดยต้องการให้พ้นไปเหมือนกัน แต่โทสะต้องการให้พ้นไปด้วยโทษ คือพ้นจากกุศล ส่วนปัญญานั้น ต้องการให้พ้นไปด้วยคุณ คือพ้นจากอกุศล รวมความว่า ข้างหนึ่งพ้นจากอกุศล แล้วไปสวรรค์หรือนิพพาน แต่อีกข้างหนึ่งพ้นจากกุศลแล้วไปนรก ฉะนั้น ท่านจึงว่า ปัญญาจริตกับโทสจริตนั้นมีความเป็นไปเสมอภาคกันด้วยอารมณ์

(๓) **ส่วนวิตกจริตกับโมหจริตนั้น** เสมอกันเพราะโมหจริตย่อมประกอบด้วยความฟุ้งซ่าน วิตกจริตก็ประกอบด้วยความฟุ้งซ่านเช่นกัน ยากที่จะยังความสงบให้เกิดขึ้นได้ ฉะนั้นผู้ทำความเพียรให้กุศลที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น คือสมถะและวิปัสสนานั้น ยังสงบจิตใจลงไม่ได้ ก็เพราะมีวิตก

เกิดขึ้นรบกวน โดยอาการที่คิดนึกไปถึงอารมณ์ต่างๆ เพราะไม่ทราบความจริงจึงวิตก เมื่อมีความวิตกวุ่นวายเกิดมาก จึงทำให้เป็นปัจจัยแก่โมหะ เมื่อโมหะมีเป็นภาคพื้นอยู่ จึงทำให้ไม่สามารถจะทราบถึงสภาพของความจริงได้ ดังนี้ โดยเหตุนี้ โมหจริตกับวิตกจริต จึงมีคุณเสมอกัน มีอรรถาธิบายดังพรรณนามาแล้ว

ฉะนั้นผู้ทำสมถะคือสมาธินั้น ผู้ทำจะต้องเลือกกรรมฐานให้ถูกแก่จริตของตนเสียก่อน จึงจะเป็นที่สบาย ได้ผลเร็วและง่าย

การที่จะทราบว่า กรรมฐานบทใดเป็นที่สบายแก่ผู้มีจริตเช่นใดนั้น ตามนัยแห่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค[๑๕] ท่านกล่าวไว้ว่าดังนี้

(๑) **ผู้มีราคจริต** จะประกอบความเพียรกรรมฐาน ต้องมีเสนาสนะที่อยู่อาศัย เตียง ตั่ง ที่นั่ง ที่นอน รุงรังเต็มไปด้วยฝุ่นละออง ไม่เป็นที่สบาย ไม่น่าดู ไม่สวยงาม เครื่องนุ่งห่มควรใช้ของเก่า ขาดสีสัน ไม่เจริญ อาหารต้องใช้อาหารที่ไม่เป็นที่นิยม รสชาติ กลิ่นและสีไม่เป็นที่ตั้ง

---

[๑๕] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๔๗/๑๑๘-๑๒๔ (มจร.)

แห่งความยินดี แทบว่าจะกลืนไม่ลงลำคอ ต้องขืนใจกินพอหนักท้องเท่านั้น อันนี้เป็นประโยชน์ทำให้เกิดผลแก่คนราคจริต

มีคำถามกล่าวขึ้นมาว่า เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ? ขอตอบว่า ธรรมดาราคะนั้นย่อมชอบสวยงาม เมื่อใดได้ประสบอารมณ์ที่สวยงาม อันเป็นที่ตั้งแห่งความยินดีในทวารทั้ง ๖ แล้ว ราคะย่อมไหลไปสู่อารมณ์นั้น ตามทวารนั้นๆ อยู่เสมอ ฉะนั้นเมื่อจะห้ามกันอกุศล คือโลภะกิเลสมิให้เกิดขึ้นได้ในทวารทั้งหลายเหล่านี้ จึงต้องใช้อารมณ์ที่เป็นข้าศึกแก่กัน มิฉะนั้นโลภะก็จะเกิดขึ้นทำลายกุศลอันตนบำเพ็ญเพียรอยู่ กุศลที่ต้องการก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะต้านทานต่ออกุศลคือโลภะไม่ไหว นอกจากนี้ยังต้องใช้อสุภกรรมฐาน ๑๐ และกายคตาสติอีก ๑ เป็นอารมณ์กรรมฐาน สำหรับใช้ประหาณราคจริต

(๒) **ผู้มีโทสจริต** ต้องใช้เสนาสนะสะอาดงดงามประดับประดาด้วยของหอม ทุกสิ่งทุกอย่างต้องล้วนแต่น่าดูน่าชม น่าฟัง น่าสูดดม น่ารับประทาน น่าสัมผัสทั้งสิ้น การที่ให้อารมณ์ตรงกันข้าม ก็เพื่อจะห้ามกันกิเลสที่เคยไหลไปสู่อารมณ์ตามทวารทั้ง ๖ นั้น เพราะต้องอาศัยอารมณ์เป็นปัจจัย ฉะนั้นต้องใช้อารมณ์อันตรงกันข้าม เพื่อมิให้อารมณ์

นั้นเป็นปัจจัยแก่กิเลสที่เคยมีสร้างสมอยู่เป็นนิสัยปัจจัยเดิมของตน กรรมฐานสำหรับประหาณโทสจริตนั้น ต้องใช้วัณณกสิณ ๔ คือ สี ๔ อย่าง มีสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว รวม ๔ สี พร้อมกับพรหมวิหารอีก ๔ จึงรวมเป็น ๘ ด้วยกัน นี้เป็นอารมณ์กรรมฐานของผู้มีโทสจริต

(๓) **ผู้มีโมหจริต** ต้องเป็นที่ที่ไม่คับแคบ ไม่อึดอัด สถานที่กว้างขวาง มีอากาศโปร่ง เพราะถ้าอากาศไม่โปร่งและคับแคบ จิตย่อมจะเกิดความงงงวย อันเป็นเหตุให้เกิดความงมงาย ซบเซา และปัญญาทรามมากขึ้น จะเป็นโอกาสให้เกิดโมหะได้อย่างเต็มที่ สำหรับอิริยาบถทั้ง ๔ นั้น อิริยาบถเดินเหมาะแก่โมหจริต อารมณ์กรรมฐานสำหรับโมหจริตต้องใช้อานาปานสติเท่านั้น ที่เหมาะแก่ผู้มีจริตเช่นนี้

(๔) **ผู้มีศรัทธาจริตนั้น** เหมือนกับโทสจริตทุกประการ สำหรับอารมณ์กรรมฐานของผู้ที่เป็นศรัทธาจริตให้ใช้อนุสสติ

(๕) **ส่วนผู้ที่เป็นพุทธิจริตนั้น** มิได้เป็นที่ติดใจในเสนาสนะใดๆ เลยทั้งสิ้น นอกจากป่าและโคนไม้ สำหรับอารมณ์กรรมฐานของผู้เป็นพุทธิจริต มี ๔ คือ มรณานุสสติ ๑ อุปสมานุสสติ ๑ จตุธาตุววัตถาน ๑ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ รวม ๔ กรรมฐานนี้ เป็นอารมณ์ของผู้มีพุทธิจริต

(๖) **สำหรับผู้มีวิตกจริตนั้น** ต้องใช้เสนาสนะที่ไม่ใหญ่โตนัก และไม่มีสิ่งชวนชม ชวนพิศมากนัก มิฉะนั้นจะเป็นปัจจัยให้วิตกวิ่งพล่าน และจะเกิดมากขึ้นกว่าเดิม ฉะนั้นจึงต้องมีสถานที่อันเป็นป่าปกคลุม เช่น หลืบเขา ที่ซึ่งเป็นซอก มิให้กว้างยาวมากนัก จึงจะควรแก่วิตกจริต อารมณ์กรรมฐานสำหรับจริตนี้ ให้ใช้อานาปานสติ เช่นเดียวกับโมหจริต

ส่วนกรรมฐานที่ยังเหลือ อีก ๘ คือ ธาตุกสิณ ๔ และอรูปกรรมฐาน ๔ รวม ๘ อย่างนี้ใช้ได้ทุกจริต พึงทราบเรื่องของจริต ตามนัยที่ได้อธิบายมานี้ เพื่อสะดวกแก่กุศลภาวนาและการละนิวรณ์

๙. **ถาม;** สมถะมีอะไรเป็นปลิโพธ และมีเท่าใด ?

ตอบ; สมถะมีปลิโพธ ๑๐ อย่าง[๑๖] คือ

(๑) **ญาติปลิโพธ** ความกังวลในเรื่องบิดา มารดา พี่หญิง น้องหญิง พี่ชาย น้องชาย บุตรหลานป่วยไข้ ต้องใส่ใจช่วยเหลือพยาบาล หรือต้องช่วยประกอบธุรกิจการต่างๆ เป็นต้น

---

[๑๖] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๔๑/๙๖-๑๐๔ (มจร.)

(๒) **อาวาสปลิโพธ** ความเป็นกังวลในเรื่องที่อยู่ จะต้องทำความสะอาด มีปัดกวาด เช็ดถู แต่งเติม สร้างหรือซ่อมแซม ห้องเดียวหรือมากห้องก็ตาม ย่อมเป็นปลิโพธทั้งสิ้น

(๓) **กุลปลิโพธ** ในคำว่า "กุล" (ตระกูล) นี้ สำหรับภิกษุ หมายถึง อุปัฏฐากหรือญาติฆราวาส อาจหมายถึงมิตรสหายก็ได้ รวมความว่าผู้ที่เคยมาเยี่ยมเยียน หรือนำจตุปัจจัยมาถวายอยู่เสมอ จึงมีความกังวลว่า ถ้าเราไปทำกิจเจริญภาวนาเสีย การติดต่อทางนี้ก็จะห่างเหินไป

(๔) **ลาภปลิโพธ** ความกังวลเกี่ยวกับลาภ คือจตุปัจจัยที่เขานำมาถวายภิกษุ ในการที่ท่านแสดงธรรม และการรับนิมนต์ไปในที่ต่างๆ เช่นนี้ เป็นไปตลอดเวลา หาความว่างจากภารกิจเหล่านี้ได้ยาก นี้สำหรับภิกษุ ส่วนฆราวาสก็เช่นเดียวกัน คือต้องห่วงในการงานทั้งหลาย มีการประกอบอาชีพเป็นต้น การที่จะละปลิโพธเหล่านี้ เพื่อประกอบความเพียร ต้องกระทำดังนี้ คือ ถ้าเป็นภิกษุต้องสละออกเสียจากหมู่ ถือสันโดษ จาริกไปในที่ที่ไม่รู้ ไม่คุ้นเคย ส่วนฆราวาสก็เช่นกัน เมื่อใคร่จะประกอบความเพียร จำต้องละภารกิจ แม้จะเป็นรายได้ก็ตาม ต้องเสียสละชั่วคราว จึงจะละการกังวลอันนี้ได้

(๕) **คณปลิโพธ** เกี่ยวกับการติดอยู่ในหมู่คณะหรือสมาคม เช่น เกี่ยวกับห่วงในการสอนวิชา มีพระสูตร พระวินัย พระอภิธรรม หรือการกระทำส่วนอื่นๆ อันเกี่ยวข้องกับหมู่คณะซึ่งยังคั่งค้างอยู่ มากบ้างน้อยบ้าง ไม่สามารถจะปลีกตนไปได้ ให้พึ่งพาผู้อื่นแทน แล้วจงหลีกไปเสียให้พ้นจากสถานที่นั้น

(๖) **กัมมปลิโพธ** หมายถึง กิจการต่างๆ เช่น การวิ่งเต้นช่วยเหลือในการงานทั้งปวง หรือมีหน้าที่ประจำตน เช่น เป็นนายช่างรับการงานไว้ เป็นต้น อันเป็นกังวล ก็ให้พึงรีบทำเสียให้เสร็จโดยเร็ว หรือควรจะสละให้ผู้อื่นประกอบต่อไปก็พึงควรทำ แล้วจงหลีกไปเสียจากที่นั้น

(๗) **อัทธานปลิโพธ** หมายถึง การเดินทาง เช่น เป็นอุปัชฌายะไปทำการบรรพชาอุปสมบท จะต้องเดินทางไปให้ทันวันกำหนด หรือการที่จะต้องไปในกิจนิมนต์ เป็นต้น เช่นนี้ก็เป็นเครื่องกังวล ที่จะต้องไปจัดทำกิจการนั้นให้เสร็จไป แล้วจึงขวนขวายในการประกอบความเพียรตามประสงค์ได้สะดวก

(๘) **อาพาธปลิโพธ** ได้แก่ โรคาพาธต่างๆ ที่เกิดขึ้นเบียดเบียนอยู่ ย่อมชื่อว่าเป็นกังวล ต้องทำการรักษาให้เป็นปกติเสียก่อน ถ้าไม่ทุเลาหรือสงบจริงๆ พึงกระทำในใจว่า *"ฉันมิใช่ทาสของท่าน เพราะบำรุงท่านไว้ ฉันจึงต้องประสบทุกข์ในสังสารวัฏ ต่อแต่นี้ไป ฉันจักไม่ตามใจท่านล่ะ"* เมื่อกำหนดจิตใจเช่นนี้แล้ว พึงเจริญสมถธรรมไปตามประสงค์

(๙) **คันถปลิโพธ** คือการกังวลด้วยการศึกษาพระปริยัติธรรม ข้อนี้เป็นความกังวลแก่ผู้ขวนขวายเป็นนิจ เพราะความต้องการรู้เห็นสิ่งที่กำลังศึกษาอยู่ ฉะนั้นผู้มุ่งการปฏิบัติจึงต้องละเสียชั่วคราว

(๑๐) **อิทธิปลิโพธ** ได้แก่ ความกังวลอยู่ด้วยแสดงฤทธิ์ ต้องระวังรักษา เกรงว่าฤทธิ์นั้นจะเสื่อม แต่อิทธิปลิโพธนี้ เป็นกังวลแก่วิปัสสนาเท่านั้น หาเป็นปลิโพธของสมถะไม่ เพราะการแสดงฤทธิ์นี้ได้ ก็ต้องอาศัยสมถะนอกนั้นใช้ได้ในภาวนาทั้งสอง

จบปัญหาและเฉลยสมถภาวนา ๙ ข้อ โดยสังเขป

เฉลยปัญหาวิปัสสนาภาวนา ดังต่อไปนี้

๑. **ถาม;** วิปัสสนามีลักษณะอย่างไร ?

ตอบ; วิปัสสนามีลักษณะรู้แจ้งแทงตลอดในสภาวธรรมตามความเป็นจริง และมีจริงเป็นลักษณะ[๑๗]

๒. **ถาม;** วิปัสสนามีกิจอย่างไร ?

ตอบ; วิปัสสนามีการกำจัดความไม่รู้ คืออวิชชาหรือโมหะที่ปิดบังความจริง ในสภาวธรรมทั้งหลายเป็นกิจ

๓. **ถาม;** วิปัสสนามีปัจจุปัฏฐาน (ผลปรากฏ) อย่างไร ?

ตอบ; วิปัสสนามีควาไม่เข้าใจผิดในธรรมทั้งปวงเป็นปัจจุปัฏฐาน

๔. **ถาม;** วิปัสสนามีปทัฏฐาน (เหตุใกล้ให้เกิด) อย่างไร ?

ตอบ; วิปัสสนามีสมาธิเป็นปทัฏฐาน เพราะในพระบาฬีท่านกล่าวว่า *"สมาธิย่อมเป็นบาทของวิปัสสนา"*[๑๘]

---

๑๗ ลักษณะ กิจ ปัจจุปปัฏฐาน และปทัฏฐานของปัญญา (วิปัสสนา); **กานฺสา ลกฺขณ-รสปจฺจุปฏฺฐานปทฏฺฐานานีติ เอตฺถ ปน ธมฺมสภาวปฏิเวธลกฺขณา ปญฺญา, ธมฺมานํ สภาวปฏิจฺฉาทกโมหนฺธการวิทฺธํสนรสา, อสมฺโมหปจฺจุปฏฺฐานา. "สมาหิโต ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตี"ติ วจนโต ปน สมาธิ ตสฺสา ปทฏฺฐานํ.**
วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๒๔/๗๔ (มจร.)

๑๘ **สมาหิโต ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสติ.** องฺ. ทสก. (บาลี) ๒๔/๒/๓ (สฺยา.)

๕. **ถาม;** วิปัสสนามีอานิสงส์อย่างไร ?

ตอบ; วิปัสสนามีอาสวักขัยหรืออาสวักขยญาณ คือความสิ้นกิเลสเป็นอานิสงส์

๖. **ถาม;** วิปัสสนามีบุคคลชนิดไหนจะทำได้

ตอบ; วิปัสสนาต้องเป็นบุคคลไตรเหตุ ไม่เป็นมิจฉาทิฏฐิ ไม่เป็นผู้ประกอบกรรมอันหนัก คืออนันตริยกรรม จึงจะทำวิปัสสนาได้ คำว่า *"ทำได้"* นั้น หมายถึง *"บรรลุผลตามความมุ่งหมาย"*[๑๙]

---

[๑๙] **สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปญฺโญ, จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาวยํ อาตาปี นิปโก ภิกฺขุ, โส อิมํ วิชฏเย ชฏํ.** สํ.ส. (บาลี) ๑๕/๖๑/๒๐ (สฺยา.)

ภิกษุนรชนผู้เป็นไปกับด้วยปัญญาใด (อรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่ ติเหตุกบุคคล; ผู้ปฏิสนธิด้วยมหาวิบากญาณสัมปยุตจิต ๔ ดวง) ตั้งมั่นแล้วในศีล (สีล) อบรมจิต (สมาธิ) และปัญญาให้เจริญอยู่ เป็นผู้มีความเพียร มีปัญญารักษาตนรอด ภิกษุนรชนนั้นพึงถางรกชัฏนี้ได้.

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัยปิฎก ปาจิตติยกัณฑ์ (วิ.อ. ๒/๔๑๗/๔๑๘ มจร.) เรียกว่า "อันตรายิกธรรม" ธรรมที่ทำอันตรายแก่สวรรค์และนิพพาน มี ๕ อย่าง คือ

๑. **กรรม** หมายถึง อนันตริยกรรม (การข่มขืนภิกษุณีเป็นอันตรายแก่พระนิพพาน แต่ไม่ถึงอันตรายแก่สวรรค์)

๒. **กิเลส** หมายถึง นิยตมิจฉาทิฏฐิ

๓. **วิบาก** หมายถึง การปฏิสนธิเป็นบัณเฑาะก์ เดรัจฉาน และอุภโตพยัญชนก

๔. **อุปวาท** หมายถึง การว่าร้ายพระอริยเจ้า (ยกเว้นได้รับการยกโทษจากพระอริยเจ้านั้นแล้ว)

๕. **อาณาวีติกกมะ** หมายถึง การจงใจต้องอาบัติ แล้วยังไม่ลาสิกขาบทหรือยังไม่ทำคืน

๗. **ถาม;** วิปัสสนามีจริตเท่าใด ?

ตอบ; วิปัสสนามีจริต ๒ อย่าง คือ ตัณหาจริตกับทิฏฐิจริต[๒๐]

ที่เรียกว่า *"ตัณหาจริต"* หมายความว่า ที่มากไปด้วยความโลภและความต้องการหรือยินดีจับแน่นเพลิดเพลินอยู่ในความสุขแห่งกามารมณ์ นี่เรียกว่า *"ตัณหาจริต"* ส่วนผู้ที่หนักอยู่ในความเห็นผิด คือมีความเห็นว่าโลกเที่ยงหรือโลกสูญ เช่น เห็นว่ามนุษย์หรือสัตว์เมื่อตายแล้วสูญไม่เกิดอีก และอีกอย่างหนึ่ง เห็นว่ามนุษย์หรือสัตว์ก็ตาม หลังจากตายแล้ว เคยเกิดเป็นมนุษย์ ก็ต้องเกิดเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์ก็ต้องเกิดเป็นสัตว์ไม่เปลี่ยนแปลง อันนี้เรียกว่า *"ทิฏฐิจริต"* ในจริตทั้ง ๒ นี้ แบ่งออกเป็นอีกอย่างละ ๒ รวมเป็น ๔ อย่าง ดังนี้ คือ

[๒๐] (๑) **กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน**ที่เป็นอารมณ์หยาบ เป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้ตัณหาจริตที่มีปัญญาเบา, (๒) **เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน**ที่เป็นอารมณ์ละเอียด เป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้มีตัณหาจริตอย่างที่มีปัญญากล้า, (๓) **จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน**ซึ่งมีอารมณ์อันแยกออกไม่มากนัก เป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้มีทิฏฐิจริตที่มีปัญญาเบา, (๔) **ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน**ซึ่งมีอารมณ์อันแยกออกมาก เป็นทางแห่งความหมดจดของบุคคลผู้มีทิฏฐิจริตที่มีปัญญากล้า. อภิ.วิ.อ. (สมฺโมห.) (บาลี) ๕๔/๒๓๒ (สฺยา.)

"ตัณหาจริต" แบ่ง ๒ คือ ตัณหาอย่างหยาบ ๑ อย่างละเอียด ๑ รวมเป็น ๒ อย่าง *"ทิฏฐิจริต"* แบ่ง ๒ คือ ทิฏฐิจริตอย่างหยาบ ๑ อย่างละเอียด ๑ รวมเป็น ๒ อย่าง เมื่อรวมทั้ง ๒ อย่างแล้วก็เป็น ๔ ในจริตทั้ง ๔ นี้ ถ้าจะกระทำความเพียรเพื่อวิปัสสนานั้น ให้พิจารณาดังนี้

(๑) **ตัณหาจริตอย่างหยาบ** ให้พิจารณากายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อจะให้เกิดปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริง ว่าร่างกายนี้ มิใช่ของสวยงาม หาสมควรจะเป็นที่ตั้งแห่งความยินดีไม่

(๒) **ตัณหาจริตอย่างละเอียดนั้น** ให้พิจารณาเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อให้รู้ความจริงว่าเวทนานี้ไม่เที่ยง ต้องเสวยทุกขเวทนาอยู่ทุกๆ อิริยาบถ ต้องแก้ไขอยู่เสมอ เป็นการสมควรยิ่งนักที่จะเบื่อหน่าย ตัณหาก็จะไม่ไหลไปสู่เวทนา เวทนาก็จะไม่เป็นปัจจัยแก่ตัณหาได้ เพราะตัณหาย่อมอาศัยสุขเวทนาเป็นปัจจัย

(๓) **ทิฏฐิจริตอย่างหยาบนั้น** ท่านให้ให้พิจารณาจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อจะได้ละความเข้าใจผิดที่เห็นว่าจิตเที่ยง เพราะจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้น ท่านจำแนกไว้ถึง ๑๖ อย่าง เมื่อผู้ปฏิบัติคอยพยายามกำหนดรู้อาการความเป็นไปของจิตเช่นนี้แล้ว ก็จะมีความเข้าใจเกิดขึ้นว่า

อาการเป็นไปต่างๆ ของจิตนั้น ปรากฏขึ้นด้วยอาศัยมีเหตุปัจจัยต่างๆ กัน เมื่อได้เหตุได้ปัจจัยจึงปรากฏขึ้น เมื่อสิ้นเหตุสิ้นปัจจัย จิตนั้นก็ดับไป แต่นั้นความสำคัญผิดว่าจิตเที่ยงซึ่งเป็นนิจจวิปลาส ก็ไม่สามารถที่จะเข้าครอบงำได้อีกต่อไป

(๔) **ทิฏฐิอย่างละเอียดนั้น** หมายถึง อัตตานุทิฏฐิ หรือสักกายทิฏฐิ ท่านให้กำหนดธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อจะถอนอัตตสัญญาที่เข้าใจว่าตัวตน สัตว์ บุคคล นั้นมีอยู่จริง ที่เป็นสภาวธรรมอีกอันหนึ่งที่นอกจากขันธ์ อายตนะ หรือกุศล อกุศล เหล่านั้น เพราะธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้น มีธรรมอยู่ ๕ กอง คือ นิวรณ์ ๕ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ อริยสัจ ๔ โพชฌงค์ ๗ เมื่อผู้ปฏิบัติคอยกำหนดรู้ความจริงของธรรมะ โดยอาการที่เป็นไปต่างๆ ด้วยสภาวะอันเป็นอกุศล ที่เป็นทั้งอกุศลและกุศลกับอัพยากฤตที่รวมอยู่ในขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ อริยสัจ ๔ เหล่านี้ ก็หามีสัตว์ บุคคล ตัวตน อยู่ในภายในที่นอกไปจากสภาวธรรมเหล่านี้ไม่ และสภาวธรรมเหล่านี้ มิได้อยู่ในอำนาจของใคร ไม่มีผู้ใดที่สามารถจะบังคับบัญชาให้เป็นไปตามความพอใจของผู้นั้นได้ แต่นั้น อนัตตาก็จะปรากฏขึ้น ความสำคัญผิดว่ามีตัวตนซึ่งเป็นอัตตวิปลาส หรือเป็นอัตตานุทิฏฐิ ก็ไม่สามารถจะครอบงำได้อีกต่อไป

ฉะนั้น เมื่อสรุปแล้วคงได้ใจความว่า ในมหาสติปัฏฐาน ทั้ง ๔ อันเป็นที่ตั้งของวิปัสสนาธรรม มีความสามารถให้เกิดปัญญา ทำลายวิปลาสธรรมทั้ง ๔ คือ สำคัญผิดว่างาม ๑ สำคัญผิดว่าเป็นของเที่ยง ๑ สำคัญผิดว่าเป็นความสุข ๑ สำคัญคัญผิดว่าเป็นตัวตน ๑[๒๑]

ในการละวิปลาสธรรมทั้ง ๔ นี้ ท่านกล่าวว่า สามารถทำให้สุภสัญญา คือความสำคัญผิดว่างาม ได้ด้วยกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ละความสำคัญผิดว่าเป็นสุขได้ด้วยเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ละความสำคัญผิดว่าเที่ยง ได้ด้วยจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ละความสำคัญผิดว่ามีตัวตน ได้ด้วยธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน[๒๒]

ฉะนั้น จึงขอได้ทราบจริตของวิปัสสนา ตามนัยที่ได้อธิบายมาแล้ว หวังว่าคงทำความเข้าใจในเรื่องจริตของทั้งสมถะและวิปัสสนาได้เป็นอย่างดีแล้ว

๘. **ถาม;** วิปัสสนามีอะไรเป็นปลิโพธ ?

ตอบ; ปลิโพธิของวิปัสสนามี ๑๐ เรียกว่า วิปัสสนูปกิเลส ๑๐[๒๓] ดังมีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้

---

[๒๑] องฺ. จตุกฺก. (บาลี) ๒๑/๔๙/๖๖-๖๗ (มจร.)

[๒๒] ที.ม.ฏีกา. (บาลี) หน้า ๓๖๑ (มจร.)

[๒๓] วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๗๓๒/๓๐๕ (มจร.)

(๑) **โอภาส** แสงสว่าง ที่ผู้ปฏิบัติเข้าใจว่าได้มรรคผลแล้ว

(๒) **ญาณ** ความรู้มากเกินไปจนเสียปัจจุบัน

(๓) **ปีติ** ความอิ่มใจด้วยอำนาจสมาธิ

(๔) **ปัสสัทธิ** ความสงบเยือกเย็นเกินไป วิปัสสนาก็จะไม่ปรากฏ ไม่มีอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

(๕) **สุข** เป็นความสุขยิ่งเกินไป ย่อมทำให้ไม่เกิดทุกขานุปัสสนา

(๖) **อธิโมกข์** ความน้อมใจเชื่อ มากไปด้วยศรัทธา ทำให้ไม่มีความพิจารณา ปัญญาเกิดยาก เพราะศรัทธาเป็นหัวหน้า

(๗) **ปัคคาหะ** มีความเพียรเกินไป ทำให้จิตใจคับแคบไม่เป็นสมาธิ

(๘) **อุปัฏฐานะ** ความปรากฏเห็นนิมิตต่างๆ

(๙) **อุเบกขา** มีจิตวางเฉยเกินไป เป็นเหตุให้ย่อหย่อนความเพียรในธรรมที่ควรได้ควรถึง

(๑๐) **นิกกันติ** ความใคร่ ความพอใจ เพลินอยู่ในอารมณ์อันสงบนั้น เป็นโอกาสที่ตัณหาจะเข้าอาศัย และไม่เป็นเหตุให้เกิดนิพพิทาญาณได้ ย่อมเป็นการขัดขวางต่อทางมรรคผล

ฉะนั้นธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ จึงเป็นปลิโพธิของวิปัสสนา ไม่ใช่ปลิโพธของสมถะ ฉะนั้นในจำนวนวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการนี้ ถ้าจะกล่าวด้วยสามารถแห่งวัตถุแล้ว ก็ได้แก่สภาวะของเจตสิก ๑๐ นั่นเอง ถ้าจะกล่าวโดยคาหธรรม คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ๓ อย่างนี้ ก็ได้ ๓๐ คือ เมื่อโอภาสเป็นต้นเกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติมีความเข้าใจผิดว่าอันนี้เป็นมรรคผลนิพพานแล้ว ความเห็นดังนี้ จัดเป็น **"ทิฏฐิคาหะ"** หรือผู้ปฏิบัติเข้าไปถือเอาโอภาสนั้นว่า *"เราได้ธรรมะ"* และ *"ธรรมะนั้นเกิดขึ้นแก่เราแล้ว"* ดังนี้ จักเป็น **"มานคาหะ"** หรือผู้ปฏิบัติมีความพอใจยินดีใคร่อยู่ในธรรมอันนั้น จักเป็น **"ตัณหาคาหะ"** รวมเป็นคาหะ ๓ ประการ[๒๔] ได้แก่ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ เข้าไปอยู่ในวิปัสสนูปกิเลสทั้ง ๑๐ อย่าง อย่างละ ๓ จึงรวมเป็น ๓๐ เรียกว่า **"คาหะ ๓๐"**

ในวิปัสสนูปกิเลสนี้ เป็นปลิโพธิก็เฉพาะแก่วิปัสสนาเท่านั้น หาได้เป็นปลิโพธของสมถะไม่ ซึ่งสมถะนั้นต้องการธรรมเหล่านี้ แม้ธรรมเหล่านี้เป็นกิเลสของวิปัสสนาก็จริง แต่หาได้เป็นเครื่องกั้นสวรรค์ไม่ ย่อมจะพาไปสวรรค์ได้ แต่เป็นเครื่องกั้นมรรคผลนิพพานเท่านั้น

---

[๒๔] ม.อ. (ปปญฺจ.๑) (บาลี) ๗/๑๖๕ (สฺยา.)

๙. **ถาม;** วิปัสสนามีวิธีต่างกันกับสมถะอย่างไร ?

ตอบ; วิธีทำต่างกันดังนี้ วิปัสสนาทำได้ในอารมณ์ทั้ง ๖ ส่วนสมถะต้องทำในอารมณ์เดียว สมถะใช้กรรมฐาน ๔๐ แต่กรรมฐานที่จะทำให้ถึงฌานนั้น มีกรรมฐานอยู่ ๓๐ เท่านั้น คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ กายคตา ๑ อานาปานสติ ๑ พรหมวิหาร ๔ อรูปกรรมฐาน ๔ รวม ๓๐

ในกรรมฐาน ๓๐ นี้ กสิณ ๑๐ อานาปานสติ ๑ รวม ๑๑ นี้ สามารถทำได้ถึงฌานที่ ๔ หรือที่ ๕ ส่วนกายคตาสติ ๑ อสุภะ ๑๐ รวม ๑๑ นี้ทำได้เพียงปฐมฌาน สำหรับพรหมวิหาร ๓ ทำได้ถึงตติยฌาน และอรูปกรรมฐาน ๔ กับอุเบกขาพรหมวิหาร ๑ รวม ๕ นี้ทำได้ถึงจตุตถฌาน รวมเป็น ๓๐ กรรมฐาน เหลือกรรมฐานอีก ๑๐ มีพุทธานุสสติเป็นต้นนั้น ทำได้เพียงอุปจารสมาธิเท่านั้น ไม่สามารถจะทำได้ถึงอัปปนาสมาธิได้

ส่วนวิปัสสนาภาวนานั้นมี ๔ คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นกรรมฐานของวิปัสสนา

จะขอย้อนกลับไปกล่าวถึงสมถภาวนาอีก คือสมถภาวนานั้น การกระทำต้องทำให้จิตนิ่งอยู่ในอารมณ์

อันเดียว คือต้องอาศัยสมาธิบริกรรม อุปจาระ อัปปนา และต้องอาศัยนิมิต อุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต แล้วจิตต้องเดินขึ้นไปตามลำดับของฌาน มีปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ซึ่งจัดตามลำดับขององค์ฌานดังนี้

ปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

ทุติยฌาน มีองค์ ๔ คือ วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

ตติยฌาน มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา

ปัญจมฌาน มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

ในการลำดับการนับนี้ มี ๒ นัย คือ จตุกกนัยและปัญจกนัย สำหรับตามที่ได้อธิบายมานี้ เป็นวิธีของปัญจกนัย ส่วนจตุกกนัยนั้นให้นับดังนี้ คือ

ปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

ทุติยฌาน มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

ตติยฌาน มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา

จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

ฉะนั้น ตามนัยทั้ง ๒ นี้ ก็มีผิดกันแต่ข้างต้นเท่านั้น เมื่อมาถึงจตุตถฌานและปัญจมฌาน ก็รวมลงเท่ากัน

แต่ปัญจมฌานรวมอยู่ด้วย เพราะอรูปฌาน ก็มี ๒ องค์ เท่ากัน ดังนั้น ปัญจมฌานจึงมี ๒ คือมีรูปปัญจมฌานและอรูปปัญจมฌาน

ในเรื่องของฌานนี้ ถ้าจะนับองค์ก็มี ๕ เท่านั้น ถ้าจะนับจิตที่เป็นฌาน ก็มี ๒๗ คือ ปฐมฌานมี ๓ ทุติยฌานมี ๓ ตติยฌานมี ๓ จตุตถฌานมี ๓ ปัญจมฌาน มี ๑๕ รวมเป็น ๒๗

ถ้าจะแบ่งรูปฌานและอรูปฌานก็ได้ดังนี้ คือ รูปฌานมี ๑๕ อรูปฌานมี ๑๒ ก็รวมเป็น ๒๗ เหมือนกัน ในรูปฌานนั้น อาศัยองค์เป็นหลัก แบ่งเป็นฌานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ และที่ ๕ ส่วนอรูปฌานที่แบ่ง ๔ นั้น แบ่งตามอารมณ์เป็นหลัก เพราะรูปฌานนั้น อาศัยอารมณ์อันเดียว ทำได้ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงปัญจมฌาน ก็ได้อารมณ์ไม่ต่างกัน ต่างกันแต่งอค์ฌานมี ๕ ถึง ๒ องค์ ส่วนอรูปฌานนั้น ต่างแต่อารมณ์ คือ อรูปฌานที่ ๑ มีอากาศที่เพิกจากกสิณ เป็นอารมณ์ อรูปฌานที่ ๒ มีวิญญาณ คืออากาสานัญ-จายตนฌานจิตเป็นอารมณ์ อรูปฌานที่ ๓ เอาความสำคัญว่าไม่มี คือนัตถิภาวบัญญัติเป็นอารมณ์ และอรูปฌานที่ ๔ เอาสัญญาที่อ่อนที่สุดของอากิญจัญญายตนฌานจิตเป็นอารมณ์ ฉะนั้น อรูปฌานฌานจึงต้องอาศัยอารมณ์เป็นหลัก

นี่แหละการทำสมถภาวนาจะต้องกระทำให้ดำเนินขึ้นไปตามลำดับของฌาน ตามที่ได้อธิบายมาแล้ว

และการทำสมถภาวนานั้น จะต้องอาศัยสถานที่ที่สงัดเงียบ เพราะเสียงเป็นข้าศึกแก่ฌาน คือ การทำฌานนั้นไม่ได้อาศัยทำทางโสตทวาร ทำได้เพียง ๒ ทวารเท่านั้น คือ จักษุทวารกับมโนทวาร สำหรับทวารทั้ง ๒ นี้ในกรรมฐาน ๔๐ แบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ ในกรรมฐาน ๒๐ นี้ทำด้วยจักษุทวาร อีก ๒๐ ที่เหลือนั้น ทำด้วยมโนทวาร อีก ๔ ทวร คือ หู จมูก ลิ้น กาย ทำไม่ได้ ฉะนั้น ถ้าอารมณ์ของทวารทั้ง ๔ คือ เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพารมณ์ ยังรบกวนอยู่ ก็ไม่สามารถจะทำฌานให้เกิดได้ เพราะอารมณ์เหล่านั้นไม่เป็นที่ตั้งแห่งฌาน

เพราะฉะนั้น สมถะจึงต่างกับวิปัสสนา ซึ่งวิปัสสนานั้นใช้ได้ทุกๆ อารมณ์ ทั้ง ๖ ทวาร เพราะวิปัสสนาไม่ต้องเลือกอารมณ์ใดๆ ทั้งหมด ในอารมณ์ทั้ง ๖ นี้ จะทรามหรือประณีตก็ตาม มิได้จำกัด โดยวิปัสสนาต้องการแต่จะให้กำหนดรู้เท่าทันตามความเป็นจริงของอารมณ์ ที่ขณะมาประสบในทวารทั้ง ๖ เท่านั้น มิได้กำหนดความหยาบหรือประณีตของรูปนามเลย กำหนดรู้อยู่แต่การเกิดขึ้น แล้วก็มีการดับไปเป็นสามัญญูลักษณะ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

เหมือนกันทั้งสิ้น ทุกๆ อารมณ์ แม้แต่นิวรณ์ที่เกิดขึ้นทางใจ ผู้ทำวิปัสสนาก็สามารถจะเอามาเป็นอารมณ์กรรมฐาน เพื่อรับรองการพิจารณาได้ เพราะกุศล อกุศล หรือรูปใด นามใด ก็แล้วแต่มีลักษณะเกิดขึ้น แล้วต้องมีความดับไป เป็นธรรมดา สามารถจะให้ความจริงแก่ผู้ปฏิบัติที่พิจารณา อยู่นั้นได้ทั้งหมด ไม่จำเป็นจะต้องเลือกอารมณ์นั้นอารมณ์นี้

เมื่ออารมณ์ใดปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า ผู้ปฏิบัติก็ต้องมีสติกำหนดรู้ความจริงของอารมณ์นั้นๆ มิฉะนั้นกิเลสก็จะเข้าอาศัยอารมณ์ที่เกิดขึ้นนั้นได้ และจะปิดบังความจริงในอารมณ์ที่กำลังประสบอยู่ ด้วยความสำคัญว่าทรามหรือประณีต แต่นั้นอภิชฌาและโทมนัส คือความชอบและไม่ชอบก็จะเกิดขึ้นทันที อาศัยเหตุดังกล่าวนี้ ท่านจึงจัดเอานิวรณ์ทั้ง ๕ เข้าไว้ในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานด้วย จิตที่ประกอบด้วยราคะ โทสะ โมหะ ก็ใช้ทำวิปัสสนาได้เช่นเดียวกัน ซึ่งท่านจัดไว้ในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ส่วนสมถะนั้นต่างกับวิปัสสนา เพราะสมถะถ้ามีนิวรณ์อยู่แล้วก็ทำไม่ได้ เพราะนิวรณ์เป็นข้าศึกแก่ฌาน ฉะนั้นสมถะกับวิปัสสนาจึงมีการกระทำต่างกัน

๑๐ **ถาม;** สมถะกับวิปัสสนามีอารมณ์ต่างกันอย่างไร ?

ตอบ; สมถะกับวิปัสสนามีอารมณ์ต่างกัน โดยสมถะมีบัญญัติเป็นอารมณ์ เพราะในกรรมฐาน ๔๐ นั้น เป็นอารมณ์บัญญัติเสีย ๓๘ เหลืออีก ๒ คือ วิญญาณัญจายตนะและเนวสัญญานาสัญญายตนะทั้ง ๒ นี้เท่านั้น ที่มิใช่บัญญัติเป็นปรมัตถ์อารมณ์ แต่เช่นนั้น ก็ไม่สามารถให้เกิดวิปัสสนาได้ เพราะผู้ทำกรรมฐานไม่มีความตั้งใจที่จะให้เห็นไตรลักษณ์ จึงไม่ได้ยกรูปนามขึ้นเป็นอารมณ์ เพราะสำคัญว่าความที่กำหนดรู้ของเขานั้นใหญ่โต กว้างขวาง วิเศษ เป็นสุข เที่ยง เป็นตัวตน คาหธรรมที่เข้าไปยึดถือด้วยตัณหาว่า *"นั่นเป็นสมบัติของเรา"* และเข้าไปถือเอาด้วยมานะว่า *"นี่เป็นเรา เราเป็นผู้ทำได้"* และเข้าไปถือด้วยทิฏฐิว่า *"นั่นเป็นตัวตน เป็นของเรา อันนั้นแหละเที่ยง อันนั้นแหละเป็นสุข อันนั้นแหละเป็นอัตตา"* อารมณ์ก็เป็นที่ตั้งแห่งตัณหา มานะ ทิฏฐิ แต่ไม่ใช่กามตัณหา เป็นธรรมตัณหา เพราะเป็นตัณหาในธรรมารมณ์

ถ้าจะจัดในตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา แล้วตัณหาเช่นนี้ย่อมอยู่ในภวตัณหา ถ้าจัดในประเภทมิจฉาทิฏฐิ ๖๒ ก็อยู่ในสัสสตทิฏฐิ เพราะเห็นว่าเที่ยง ถ้าจัดในวิปลาส ๑๒ ก็อยู่ในวิปลาสทั้ง ๓ เพราะเห็น

ว่าเป็นสุขและเที่ยง เป็นตัวตน ฉะนั้นความรู้สึกที่เห็นเช่นนี้จึงเป็นการตรงกันข้ามและค้านกับพระบรมพุทโธวาท ซึ่งมีใน(บทสวดมนต์ท้าย)ธัมมนิยามสูตรว่า

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.[๒๕]

แปลความว่า; เมื่อใดบุคคลมาเห็นด้วยปัญญาว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ อันนี้เป็นหนทางแห่งความบริสุทธิ์

โดยอาศัยหลักพระพุทธพจน์นี้ จึงกล่าวว่า แม้อรูปฌานทั้ง ๒ คือ วิญญาณัญจายตนะและเนวสัญญานาสัญญายตนะ ซึ่งเป็นอรูปฌานชั้นสูงก็ตาม ก็ยังมิสามารถที่จะกระทำให้พระโยคาวจรผู้เพ่งพ้นจากตัณหา มานะ ทิฏฐิได้ เพราะสมถะนั้น จิตเดินไปตามฌานที่ประกอบด้วยองค์ ๕ มี วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา จิตเดินตามฌานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ไปตามลำดับ และอารมณ์ของสมถะนั้น ต้องเป็นที่ตั้งแห่งนิกันติและนันทิ ซึ่งผู้ถึงมีความเข้าใจผิดว่าเป็นอารมณ์พระนิพพาน

---

[๒๕] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๐/๕๑ (สฺยา.)

ฉะนั้น ขอท่านผู้เพ่งเพื่อความพ้นทุกข์ทั้งหลาย โปรดอย่าลืมว่า พระนิพพานต้องถึงได้ด้วยวิปัสสนาปัญญา มิใช่ถึงได้ด้วยสมาธิอันมิได้ประกอบด้วยวิปัสสนาญาณ เพราะอารมณ์เช่นนั้น เป็นอารมณ์ของสมถภาวนา มิใช่อารมณ์ของวิปัสสนาภาวนา จึงไม่เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์

ดังได้อธิบายอารมณ์ของสมถะมาโดยสังเขปเพียงเท่านี้ ต่อไปนี้จะอธิบายอารมณ์ของวิปัสสนาต่อไป

สำหรับอารมณ์ของวิปัสสนานั้น ต้องใช้รูปนาม ขันธ์ อายตนะ ธาตุ เพราะธรรมเหล่านี้เป็นปรมัตถธรรม ความจริง สมถะกับวิปัสสนาต่างกันเฉพาะที่อารมณ์เท่านั้น เพราะบัญญัติอารมณ์เป็นที่ตั้งของฌาน ส่วนปรมัตถ์อารมณ์เป็นที่ตั้งของวิปัสสนาญาณทั้ง ๑๐ หรือวิสุทธิทั้ง ๗ ซึ่งเป็นธรรมอันเดียวกัน ฉะนั้นผู้จะทำสมถะหรือวิปัสสนาก็ตาม จำเป็นที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจในอารมณ์เสียก่อน เพราะในเรื่องทำจิตใจนั้น ไม่สู้จะสำคัญนัก ข้อสำคัญอยู่ที่อารมณ์ เพราะว่าจิตทั้งหลายย่อมเป็นไปตามอารมณ์ เช่น จะบำเพ็ญภาวนาทั้ง ๒ คือสมถะหรือวิปัสสนาก็ตาม ต้องใช้อินทรีย์ทั้ง ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เช่นเดียวกัน มิต่างกันเลย

ถ้ามีคำถามขึ้นมาว่า เมื่อใช้อินทรีย์ทั้ง ๕ เหมือนกัน แต่เหตุใดผลจึงต่างกัน ? ขออธิบายเพื่อให้ความเข้าใจดีขึ้น จึงยกเป็นข้ออุปมาว่า เช่นการรับประทานอาหาร กิริยาที่รับประทาน ที่เคี้ยวและกลืน ย่อมมีลักษณะดุจเดียวกัน แต่ถ้าอาหารที่รับประทานนั้นเป็นคนละชนิด ผลของการรู้รสย่อมต่างกัน เช่น เรารับประทานพริกเผ็ด ผิดกับเรารับประทานน้ำตาล จิตใจที่เราได้รับทั้ง ๒ ชนิดนี้ ย่อมต่างกัน ไม่เหมือนกันเป็นแน่ เพราะอารมณ์ต่างกัน

อนึ่ง การจำแนกจิตออกเป็น ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวงนั้น ท่านก็จำแนกโดยอารมณ์ คือในจำนวน ๘๙ นั้น ท่านจัดประเภทอารมณ์ มี ๗ นัย คือ[๒๖]

นัยที่ ๑ จิตเป็นกามารมณ์ มี ๒๕ ดวง คือ ตทาลัมพนะ ๑๑ ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ มโนธาตุ ๓ หสิตุปปาทะ ๑ รวม ๒๕ ดวง เป็นกามารมณ์

นัยที่ ๒ จิตในรูปฌาน ๑๕ อรูปฌาน ๖ รวม ๒๑ ดวง นี้มีอารมณ์เป็นบัญญัติอารมณ์

นัยที่ ๓ จิตในอรูปฌานอีก ๖ ดวง คือ วิญญาณัญจายตนะ ๓ ดวง และเนวสัญญานาสัญญายตนะ ๓ ดวง รวม ๖ ดวง นี้มีอารมณ์เป็นมหัคคตารมณ์

---

[๒๖] อภิ.สงฺคห. ป.๓ (บาลี) ๖๓/๑๙ (มจร.)

นัยที่ ๔ จิตเป็นโลกุตตระ ๘ ดวงนี้ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

นัยที่ ๕ ในการที่ท่านแสดงอารมณ์ ๔ นัย ของจิต ๖๐ ดวง โดยเอกันตะเป็นอารมณ์ประจำแน่นอน อีก ๒๐ ดวง คือ อกุศล ๑๒ มหากุศลญาณวิปปยุต ๔ มหากิริยาญาณวิปปยุต ๔ รวม ๒๐ ดวงนี้ บางทีก็มีกามเป็นอารมณ์ บางทีก็มีมหัคคตะเป็นอารมณ์ บางทีก็มีบัญญัติเป็นอารมณ์ เว้นแต่นิพพาน

นัยที่ ๖ ยังมีจิตที่เป็นมหากุศลญาณสัมปยุต ๔ กับอภิญญากุศลในปัญจมฌานอีก ๑ ดวง รวม ๕ ดวงนี้ บางทีก็มีมหัคคตะ บางทีก็มีบัญญัติ และบางทีก็มีนิพพานเป็นอารมณ์ เว้นแต่อรหัตตผล เพราะจิตเหล่านี้ไม่ใช่กิริยา

นัยที่ ๗ ยังคงเหลือจิตอีก ๖ ดวง มีมหากิริยาญาณสัมปยุต ๔ ดวง อภิญญากิริยา ๑ ดวง กับมโนทวาราวัชชนะ ๑ ดวง รวม ๖ ดวง นี้รับอารมณ์ได้ทุกอย่างไม่เว้นเลย

รวมอารมณ์ของสังคหะนี้ มี ๗ นัย

และยังมีอีกหลายนัย เช่น จิตเป็นอตีตารมณ์ ปัจจุบันอารมณ์ กาลวิมุตตารมณ์ อัชฌัตตพหิทธปัญจารมณ์ และธรรมารมณ์ จิตพวกที่มีรูปเป็นอารมณ์และมีนามเป็นอารมณ์ และมิใช่รูปมิใช่นามเป็นอารมณ์ อีกมากมายหลายนัย

ฉะนั้นจะของดไว้ก่อน เพราะในเรื่องอารมณ์นี้กว้างขวางมาก จะอธิบายให้ละเอียด เกรงว่าจะยืดยาวเกินไป จึงอธิบายไว้พอเป็นที่เข้าใจว่า อารมณ์นั้นเป็นสิ่งสำคัญในกิจที่จะต้องศึกษาให้มีความเข้าใจดี ถ้าท่านที่ศึกษาเข้าใจในเรื่องอารมณ์ดีแล้ว จะไม่มีความเข้าใจผิดในภาวนาทั้ง ๒ นี้เลย

ฉะนั้น ถ้าท่านผู้ใดมีความปรารถนาจะเจริญวิปัสสนา ขอจงเรียนให้เข้าใจในอารมณ์ของวิปัสสนา มีรูปนาม ขันธ์ อายตนะ ธาตุ เหล่านี้ ให้ชัดเจนถี่ถ้วนเสียก่อน อันการเรียนรูปนาม ขันธ์ อายตนะ ธาตุนั้น ต้องเรียนให้รู้ถึงสภาวะ ต้องรู้ที่เกิดและที่กำหนดสติ ในการเรียนรู้รูปนาม ก็รู้ตามอายตนะ ๖ นั่นเอง เพราะรูปนาม ขันธ์ อายตนะ ธาตุนั้น ปรากฏขึ้นตามอายตนะ ๖ คือ เกิดขึ้นในขณะที่เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง เหล่านี้ เช่น ขณะเห็น ถ้าจัดเป็นขันธ์ ก็ได้ ๕ ขันธ์ คือ รูปกับจักขุปสาทเป็นรูปขันธ์ ในจักขุวิญญาณ มีเจตสิกประกอบ ๗ ดวง คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ มนสิการ ในเจตสิก ๗ ดวงนี้ จัดเวทนาเจตสิก ๑ ดวง เป็นเวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก ๑ ดวง เป็นสัญญาญาขันธ์ เหลือเจตสิกอีก ๕๐ ดวง เป็นสังขารขันธ์ และจักขุวิญญาณ เป็นวิญญาณขันธ์ รวมเป็น ๕ ขันธ์ โดยเป็นนามขันธ์ ๔ รูปขันธ์ ๑ ทั้ง ๔

รวมกันเป็นนาม ๑ กับรูปขันธ์ ๒๘ รวมกันเป็นรูป ๑ คือ เมื่อย่อลงก็เหลือนาม ๑ รูป ๑ ฉะนั้น ในจิตทุกๆ ดวง และทุกๆ ทวาร ในปัญจโวการะ (ภูมิที่มีขันธ์ ๕) นั้น เกิดขึ้นขณะใดหรือทวารใดก็ตาม ถ้าจะนับโดยนัยของขันธ์แล้วก็ต้องเกิดขึ้นหรือเป็นขึ้นทีละ ๕ ขันธ์ทุกๆ ครั้ง

ถ้าจะนับตามอายตนะนั้น ก็เป็นขึ้นครั้งละ ๔ อายตนะ คือ รูปารมณ์เป็น**รูปายตนะ** จักขุปสาทเป็น**จักขวายตนะ** จักขุวิญญาณเป็น**มนายตนะ** เจตสิกประกอบกับจักขุวิญญาณเป็น**ธรรมายตนะ** รวมเป็น ๔ อายตนะ ซึ่งเป็นรูป ๒ อายตนะ เป็นนาม ๒ อายตนะ

ถ้าจะนับโดยนัยของธาตุ ทวารหนึ่งเกิดครั้งละ ๖ ธาตุ คือ รูปารมณ์เป็น**รูปธาตุ** จักขุปสาทเป็น**จักขุธาตุ** จักขุวิญญาณเป็น**จักขุวิญญาณธาตุ** ปัญจทวาราวัชชนะ ๑ ดวง กับสัมปฏิจฉันนะ ๒ ดวง เป็นมโนธาตุ ตั้งแต่สันตีรณะจนถึงตทาลัมพนะ เป็น**มโนวิญญาณธาตุ** เจตสิกที่ประกอบในวิญญาณทั้งหมด ๕๒ ดวง ถ้าเป็นวิถีอกุศล เจตสิกก็ได้ ๒๗ ดวง ถ้าวิถีเป็นกุศล เจตสิกก็ประกอบได้ ๓๘ เจตสิกเหล่านี้แหละเป็น**ธรรมธาตุ** จึงรวมเป็น ๖ ธาตุ ดังนี้

ถ้าจะนับโดยนัยของอินทรีย์ ทวารหนึ่งมี ๔ อินทรีย์ คือ จักขุปสาทเป็น**จักขุนทรีย์** จักขุวิญญาณเป็น

มนินทรีย์ ชีวิตรูปที่รักษาหล่อเลี้ยงจักขุปสาทให้เป็นอยู่กับชีวิตินทรีย์เจตสิกที่ประกอบในจักขุวิญญาณ ทั้ง ๒ นี้ รวมเป็น**ชีวิตินทรีย์** อุเบกขาเวทนาเจตสิกที่ประกอบกับจักขุวิญญาณนั้น เป็น**อุเบกขินทรีย์** รวมเป็น ๔ อินทรีย์ นี้สำหรับปัญจทวาร ส่วนมโนทวารนั้น แล้วแต่ประเภทของจิต เพราะจิตดวงหนึ่งๆ เจตสิกประกอบไม่เท่ากันและไม่เหมือนกัน ฉะนั้นจิตบางดวงอาจประกอบอินทรีย์ตั้งแต่ ๓ ถึง ๘ ก็มี

ถ้าจะนับตามนัยของอารมณ์ อารมณ์ ๖ ในปัญจทวารเกิดครั้งละ ๒ อารมณ์ คือ **รูปารมณ์** ๑ กับ **ธรรมารมณ์** ๑ สีต่างๆ นั้นเป็นรูปารมณ์ ส่วนจักขุปสาท จักขุวิญญาณ เจตสิก ๓ อย่างนี้ เป็นธรรมารมณ์

ถ้าจะนับตามวิญญาณธาตุ ๗ ในปัญจทวารวิถี ๓ ธาตุ คือ **วิญญาณธาตุ** (จักขุวิญญาณธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายวิญญาณธาตุ) **มโนธาตุ** และ**มโนวิญญาณธาตุ**

ถ้าจะนับตามชาติของจิต วิถีหนึ่งก็เกิดได้ ๓ อย่าง คือ กุศลหรืออกุศล วิบาก กิริยา วิถีหนึ่งสามารถเกิดได้ทั้ง ๓ แต่เมื่อย่อลงก็ได้รูป ๑ นาม ๑ นั่นเอง ในการที่จะย่อรูปนามนั้น ให้ย่อดังนี้

คือสภาวะที่เป็นรูป ให้รวมเข้ากันเป็นรูป ๑ หมายความว่า เป็นธรรมชาติที่ฉิบหายด้วยความเย็นและร้อนเหมือนกัน รวมไว้เป็นพวกเดียวกัน ส่วนธรรมชาติจิตกับเจตสิกเป็นนามด้วยกัน และมีลักษณะน้อมไปสู่อารมณ์ด้วยกัน เอกุปปาทะ เกิดพร้อมกัน เอกนิโรธะ ดับก็ดับพร้อมกัน เอกาลัมพนะ รับอารมณ์เดียวกัน เอกวัตถุ อาศัยวัตถุอันเดียวกัน จึงจัดรวมไว้ด้วยกันเป็นนาม ๑ โดยนัยนี้ ก็คงได้ ๒ อย่าง คือ รูป ๑ นาม ๑ ดังนี้

ในการที่จะจำแนกออกเป็นขันธ์ อายตนะ ธาตุนั้น ท่านแสดงไปตามอัชฌาสัยของสัตว์ ที่มีความเข้าใจและความยึดถือในอารมณ์ต่างกัน เช่น

ผู้ที่มีความสำคัญว่า *"รูปเป็นตน"* ก็ทรงแสดงอายตนะ ๑๒ เพราะอายตนะ ๑๒ นั้น ทรงจำแนกรูปไว้ถึง ๑๐ อายตนะครึ่ง นามมีอยู่เพียง ๑ อายตนะครึ่งเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้พิจารณากำหนดดูรูปส่วนมากทั่วๆ ไป ในรูปทั้งหลายว่ามีตัวอยู่ในรูป หรือรูปนั้นเป็นตัวตนอย่างที่เข้าใจหรือไม่

ส่วนผู้ที่สำคัญว่า *"นามคือจิตและเจตสิกเป็นตน"* นั้น ให้พิจารณาตามนัยของขันธ์ ๕ เพราะในขันธ์ทั้ง ๕ นั้น ท่านจำแนกนามขันธ์ไว้ถึง ๔ กอง **รูปขันธ์**มีกองเดียว

ก็เพื่อจะให้พิจารณาหาตัวตนในสภาวะที่เสวยสุขและทุกข์ คือ **เวทนาขันธ์** ในสภาวะจำหมายถึงอารมณ์ต่างๆ คือ **สัญญาขันธ์** ในสภาวะที่ปรุงแต่งให้เป็นบุญบ้างบาปบ้าง คือ สังขารขันธ์ ในสภาวะที่รู้สึกอารมณ์ต่างๆ เช่น จักขุวิญญาณกับมโนธาตุ มีหน้าที่รู้รูปารมณ์ คือมีลักษณะเห็น โสตวิญญาณกับมโนธาตุ มีหน้าที่รู้เสียง คือมีลักษณะได้ยิน ฆานวิญญาณกับมโนธาตุ มีหน้าที่รู้อารมณ์ คือดมกลิ่น ชิวหาวิญญาณกับมโนธาตุ มีหน้าที่รู้อารมณ์ คือลิ้มรส กายวิญญาณกับมโนธาตุ มีหน้าที่รู้อารมณ์ในขณะที่มีการถูกต้องโผฏฐัพพารมณ์ คือ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง มาถูกกาย มโนวิญญาณธาตุ ๗๖ ดวง มีหน้าที่รู้ธรรมารมณ์ที่สำหรับปรากฏทางมโนทวาร คือ จิตของตัวเองทั้ง ๘๙ ดวง ๑ สุขุมรูป ๑ ปสาทรูปทั้ง ๕ นั้น ๑ บัญญัติทั้งหลาย ๑ และพระนิพพาน ๑ รวม ๖ อย่างนี้ รู้ได้ด้วยมโนวิญญาณธาตุ รวมความรู้ต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นตามทวารทั้ง ๖ ในจำนวนจิต ๘๙ ดวงนี้ จัดเป็น**วิญญาณขันธ์** รวมเป็นนามขันธ์ ๔ เท่าที่จัดตามนัยนี้ ก็เพื่อจะให้ผู้ปฏิบัติกำหนดดูในสภาวะของนามขันธ์ทั้ง ๔ นั้น โดยลักษณะ กิจ ปัจจุปปัฏฐาน และปทัฏฐานของนามธรรมเหล่านี้ ว่าหาใช่สัตว์ บุคคล หรือมีตัวตนอันใดเข้าไปทำหน้าที่เหล่านั้นไม่ สักแต่ว่านามธรรม

เป็นไปโดยเหตุปัจจัยเท่านั้น อันนี้สำหรับผู้ที่มีความเห็นว่า *"จิตเป็นตน"*

สำหรับผู้ที่มีความสำคัญว่า *"ทั้งรูปทั้งนามเป็นตน"* ให้กำหนดธาตุ ๑๘ เพราะธาตุ ๑๘ นั้น ทรงเทศนารูป ๑๐ ธาตุครึ่ง แจกนามธาตุออกไป ๗ ธาตุครึ่ง การจำแนกออกเช่นนี้ ก็เพื่อให้พิจารณาดูให้มากๆ ทั้งรูปและนามว่าจะมีสัตว์ บุคคล ตัวตน อยู่ในรูปนาม ดังที่เข้าใจหรือไม่

ตามที่ได้อธิบายมานี้ เป็นปริยัติและเป็นนัยของเทศนานัย (เทสนักกมนัย) กับปวัตตินัย (ปวัตติกกมนัย) ไม่ใช่ปฏิบัตินัย ฉะนั้นผู้ศึกษาปริยัติธรรม ควรจะเข้าใจตามนัยทั้ง ๓ นี้ด้วย ว่าการแสดงของท่านนั้นอยู่ในนัยอันไหน[๒๗]

---

[๒๗] วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธรรมปิฎก นั้น เรียกว่า **"เทสนา"** เทสนานี้ คือ **เทสนักกมนัย ปวัตติกกมนัย ปฏิปัตติกกมนัย** มี ๓ นัย ใน ๓ นัยนี้ การทรงเทศนาโดยโวหารโลก คือ เอาชื่อสัญญากับสรูปสังขยาทั้งหลายไว้เบื้องหน้าเบื้องหลังเป็นลำดับกัน เช่นนี้ เรียกว่า **"เทสนักกมนัย"** เทศนาโดยลำดับแห่งสภาวะปรมัตถธรรมทั้งหลายซึ่งบังเกิดเป็น เช่นนี้ เรียกว่า **"ปวัตติกกมนัย"** ทรงเทศนาวิธีลำดับกระทำความเพียร เช่นนี้ เรียกว่า **"ปฏิปัตติกกมนัย"** (ภัททันตะวิลาสะ, **ข้อปฏิบัติโยคี,** พ.ศ.๒๕๐๕, หน้า ๗๔)

จะขอยกตัวอย่างการแสดงขันธ์ ๕ คือ รูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นต้น อันนี้เป็นนัยของเทศนา (เทสนักกมนัย) แต่ความจริงตามสภาวะที่เป็นขึ้น ตามนัยของปวัตตินัยนั้น หาได้เป็นตามเทศนาไม่ เวลาเป็นนั้นต้องเป็นพร้อมกันก่อน เพราะจิตเกิดขึ้นขณะหนึ่ง ก็มีขันธ์ทั้ง ๕ แล้ว เมื่อตากับรูปและจักขุวิญญาณทั้ง ๓ นี้ รวมกันเข้าแล้ว จึงเป็นปัจจัยแก่ผัสสะ ผัสสะนี้เป็นสังขารขันธ์ แล้วจึงเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ ส่วนสังขารขันธ์อื่นก็เกิดตามเหตุตามปัจจัยของจิตและอารมณ์ (ปวัตติกกมนัย)

ฉะนั้น ตามนัยที่ท่านแสดงขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ นี้ เป็นนัยของเทศนา (เทสนักกมนัย) ส่วนปัจจัย ๒๔ (ปัฏฐาน) และปฏิจจสมุปบาทนั้น เป็นนัยของปวัตติ อันเป็นนัยของสภาวะที่เป็นขึ้น (ปวัตติกกมนัย) ส่วนกรรมฐาน ๔๐ กับมหาสติปัฏฐานนั้น เป็นนัยของปฏิปัตติกกมนัย คือเป็นนัยของการปฏิบัติ ถ้าผู้ศึกษามีความเข้าใจตามนัยทั้งนี้แล้ว ก็จะทำให้เกิดความสะดวกในการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นมากขึ้น

ฉะนั้น จึงของยุติในเรื่องรูปนามไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน เพราะเรื่องของรูปนามนี้แม้จะอธิบายสักเท่าใดก็คงยังไม่จบแน่ เพราะกว้างขวางมากนัก ใน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น ล้วนแล้วแต่ในเรื่องรูปนามทั้งนั้น แต่ที่ยกมากล่าวนี้ ก็เพื่อให้ทราบในเรื่องอารมณ์ของวิปัสสนาเท่านั้น เพราะการที่ทำวิปัสสนาจะต้องศึกษาให้เข้าใจในสภาวะเหล่านี้กับอาจารย์ให้เข้าใจดี เช่น ขณะเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส ถูกต้อง นั่ง นอน ยืน เดิน เหล่านี้ ว่าอะไรเป็นรูปอะไรเป็นนาม ในขณะเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส ถูกต้อง นั่ง นอน ยืน เดิน อยู่นั้น ยิ่งจำได้ขึ้นใจเท่าใดยิ่งดี เมื่อเข้าใจในอารมณ์เหล่านี้ดีแล้ว ก็ลงมือปฏิบัติในมหาสติปัฏฐาน ในอิริยาบถ ๔ กับสัมปชัญญบรรพ ฯลฯ และเวทนาฯ จิตฯ ธรรมฯ ให้มีสติติดต่อกันอยู่ทุกๆ อารมณ์ ภายใน ๗ วัน ๗ เดือน หรือไม่เกิน ๗ ปี แล้วแต่บารมีของใคร ตามที่อบรมมามากและน้อย จะได้ผลอย่างน้อย คือพระอนาคามี

เพราะในมหาสติปัฏฐาน ๔ ก็ได้กับรูปนามขันธ์ ๕ นั่นเอง "**กายานุปัสสนา**" ได้แก่ รูปขันธ์ "**เวทนานุปัสสนา**" ได้แก่ เวทนาขันธ์ "**ธัมมานุปัสสนา**" ได้แก่ สัญญากับสังขารขันธ์ "**จิตตานุปัสสนา**" ได้แก่ วิญญาณขันธ์ จึงรวมเป็นขันธ์ ๕ คือ รูปนามนั่นเอง

อารมณ์ของญาณ ๑๖ โดยสังเขป[๒๘]

ฉะนั้นผู้ที่เข้าในรูปนามดีแล้ว และมีสติกำหนดรู้รูปนามตามอารมณ์ และอิริยาบถทุกๆ ขณะ แล้วจิตก็จะดำเนินไปในอารมณ์ของญาณ ๑๖ คือ

(๑) **นามรูปปริจเฉทญาณ** คือ ปัญญารู้ว่าเป็นนามเป็นรูป ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน

(๒) **ปัจจัยปริคคหญาณ** คือ ปัญญารู้ปัจจัยทำให้เกิดนามรูป

(๓) **สัมมสนญาณ** คือ ปัญญารู้ความไม่เที่ยงของนามรูป

(๔) **อุทยัพพยญาณ** คือ ปัญญารู้ความเกิดขึ้นและดับไปของนามรูป คือเห็นไตรลักษณ์

(๕) **ภังคญาณ** คือ ปัญญารู้ความดับไปของนามรูปมากมาย

(๖) **ภยญาณ** คือ ปัญญารู้ว่านามรูปเป็นภัยน่ากลัว

---

[๒๘] **ญาณ ๑๖** (บางทีเรียกว่า **โสฬสญาณ** ซึ่งก็แปลว่าญาณ ๑๖ นั่นเอง) ที่จัดลำดับเป็นชุดและเรียกชื่อเฉพาะอย่างนี้ มิใช่มาในพระบาลีเดิมโดยตรง พระอาจารย์ในสายวงการวิปัสสนาธุระได้สอนสืบกันมา โดยประมวลจากคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคและวิสุทธิมรรคในกาลต่อมา

(พึงดู ขุ.ปฏิ. ๓๑/มาติกา/๑-๒ สุยา. และ วิสุทธิ. ๓/๒๐๖-๓๒๘ มมร.)

[พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** พ.ศ. ๒๕๕๑, หน้า ๒๖๐]

(๗) **อาทีนวญาณ** คือ ปัญญารู้ว่านามรูปมีแต่โทษ ไม่มีคุณเลย

(๘) **นิพพิทาญาณ** คือ ปัญญารู้สึกเบื่อหน่ายนามรูป

(๙) **มุญจิตุกัมยตาญาณ** คือ ปัญญารู้สึกอยากพ้นไปจากรูปนาม

(๑๐) **ปฏิสังขาญาณ** คือ ปัญญาที่หาอุบายจะให้พ้นจากรูปนาม

(๑๑) **สังขารุเบกขาญาณ** คือ คือปัญญารู้การทำลายความยินดียินร้าย แล้ววางเฉย

(๑๒) **อนุโลมญาณ** คือ ปัญญารู้ธรรมที่จะอนุโลมให้เห็นอริยสัจธรรมทั้ง ๔

(๑๓) **โคตรภูญาณ** คือ ปัญญารูนิพพานเป็นอารมณ์ตัดกระแสเชื้อของปุถุชน

(๑๔) **มัคคญาณ** คือ ปัญญารู้นิพพานเป็นอารมณ์ฆ่ากิเลสเป็นสมุจเฉท เป็นอริยบุคคล

(๑๕) **ผลญาณ** คือ ปัญญารู้นิพพานเป็นอารมณ์ ได้เสวยวิมุตติสุข

(๑๖) **ปัจจเวกขณญาณ** คือ ปัญญาพิจารณารู้มรรคผล นิพพาน กิเลสที่ละแล้ว และกิเลสที่เหลือ

รวมเป็น ๑๖ ญาณด้วยกัน ทั้งโลกีย์และโลกุตตระ

ในขั้นแรก ผู้ปฏิบัติที่มีสติกำหนดหรือพิจารณารูปนามตามอารมณ์และอริยาบถนั้น **“ข้อสำคัญต้องให้ได้ปัจจุบันอารมณ์ให้มากที่สุด”** เพราะปัจจุบันอารมณ์นั้น ทำลายสันตติของรูปนาม ให้แยกจากกันเป็นส่วนๆ เมื่อรูปนามแยกส่วนออกจากกันแล้ว ในขณะที่รูปนามส่วนใดปรากฏขึ้นก็จะเข้าใจถึงสภาพธรรมนั้นๆ เด่นชัด ในขณะเห็น ได้ยินได้กลิ่น รู้รส หรือนั่ง นอน ยืน เดิน เหล่านี้ ก็จะเกิดปัญญารู้ตามความเป็นจริงขึ้นมาว่า ในขณะเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส หรือนั่ง นอน ยืน เดิน มีแต่รูปกับนามเท่านั้น หาได้มีสัตว์ บุคคล ตัวตน อะไรมาเป็นผู้เห็น ได้ยินฯ หรือนั่ง นอน ยืน เดิน มิจฉาทิฏฐิคือความเห็นผิด ก็ไม่สามารถจะอาศัยเกิดขึ้นในอารมณ์นั้นได้ ความรู้สึกเช่นนี้ เรียกว่า **“นามรูปปริจเฉทญาณ”** ซึ่งได้กับ **“ทิฏฐิวิสุทธิ”**[๒๙] เพราะ

[๒๙] *อธิศีลสิกขา* = **ศีลวิสุทธิ** (๑) ปาฏิโมกขสังวรศีล (๒) อินทรียสังวรศีล (๓) อาชีวปาริสุทธิศีล (๔) ปัจจัยสันนิสิตศีล, *อธิจิตตสิกขา* = **จิตตวิสุทธิ** อุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ, *อธิปัญญาสิกขา* = **ทิฏฐิวิสุทธิ** (๑) นามรูปปริจเฉทญาณ **กังขาวิตรณวิสุทธิ** (๒) ปัจจัยปริคคหญาณ **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** (๓) สัมมสนญาณ (๔) ตรุณอุทยัพพยญาณ **ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ** (๔) พลวอุทยัพพยญาณ (๕) ภังคญาณ (๖) ภยญาณ (๗) อาทีนวญาณ (๘) นิพพิทาญาณ (๑๐) มุญจิตุกัมยตาญาณ (๑๑) ปฏิสังขาญาณ (๑๑) สังขารุเบกขาญาณ (๑๒) อนุโลมิกญาณ **ญาณทัสสนวิสุทธิ** (๑๓) โคตรภูญาณ (๑๔) มัคคญาณ (๑๕) ผลญาณ (๑๖) ปัจจเวกขณญาณ (พึงดูในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและมหาฎีกา)

เป็นความเห็นที่บริสุทธิ์ ไม่เจือด้วยมิจฉาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิอันเป็นตัวปัญญา เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่วิสุทธินี้เป็นต้นไป

เมื่อผู้ปฏิบัติยังคงเจริญสติในการกำหนดรูปนาม ตามทวารทั้ง ๖ อยู่ ปัญญาก็เกิดมากขึ้น จะมีความรู้ปรากฏชัดขึ้นมาว่า รูปนามทั้งหลายนี้ เกิดขึ้นด้วยอาศัยเหตุปัจจัยทั้ง ๒ กาล คือ อดีตกาลและปัจจุบันกาล ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม อาหาร รวม ๕ อย่าง แต่อวิชชา ตัณหา อุปาทานและกรรม รวม ๔ อย่างนี้ เป็นชนกกรรม และส่วนอาหารเป็นอุปถัมภกกรรม

ในปัจจุบันกาลนั้น ยังต้องอาศัยปัจจัยอีก ดังมีพระบาลีว่า

จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุ วิญฺญาณํ.[๓๐]

ความว่า; อาศัยจักขุปสาท คือ ตา กับรูปารมณ์ ๒ อย่างนี้แล้ว จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น

จักขุปสาทและรูปารมณ์นั้น เป็นปัจจัยโดยเป็นปุเรชาตปัจจัย จักขุวิญญาณกับสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง เป็นปัจจัยโดยปัจฉาชาตปัจจัย เมื่อรวมกันทั้ง ๓ อย่างนี้แล้ว จึงเกิดจักขุสัมผัส ทุกๆ ทวารก็ปรากฏด้วยปัญญาดังนี้

และในอิริยาบถทั้งหลายก็เหมือนกัน รู้ว่าอิริยาบถทั้งหลายนั้น เกิดขึ้นด้วยอาศัยวาโยธาตุที่เกิดด้วยจิตเป็น

---

[๓๐] ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๘๑๔/๕๑๐ (สฺยา.)

สมุฏฐาน ที่มีความปรารถนาอยากจะนั่ง นอน ยืน เดิน ก็เกิดความรู้แน่นอนขึ้นมาด้วยปัญญาตามความเป็นจริงว่า *"รูปนามทั้งหลายนี้ เกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัย หาได้มีพระเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผู้มีอำนาจคนหนึ่งคนใด เป็นผู้สร้างขึ้นไม่"* ปัญญาความรู้อันนี้ เรียกว่า **"ปัจจัยปริคคหญาณ"** ปัจจยปริคคหญาณนี้ได้กับ **"กังขาวิตรณวิสุทธิ"**

ผู้ปฏิบัติก็ยังคงกำหนดอารมณ์นั้นอีกต่อไป ที่นี้รูปนามที่เป็นอารมณ์ ก็ยิ่งปรากฏชัดขึ้น จนสามารที่จะยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ได้ ก็จะเกิดปัญญารู้ขึ้นมาว่า *"รูปนามทั้งหลายที่เกิดขึ้นตามอารมณ์และอิริยาบถนั้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป"* ในเมื่อเห็นแล้ว ได้ยินแล้วฯ หรือนั่งแล้ว นอนแล้ว ยืนแล้ว เดินแล้ว เช่นนี้ ความรู้อันนี้ เรียกว่า **"สัมมสนญาณ"** แต่อารมณ์เช่นนี้ยังเป็นอดีตอยู่ ยังไม่ใช่ปัจจุบัน เพราะเห็นต่อเมื่ออิริยาบถนั้นเปลี่ยนไปแล้ว[๓๑]

---

[๓๑] **ยงฺกิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ อนิจฺจโต ววตฺเถติ เอกํ สมฺมสนํ, ทุกฺขโต ววตฺเถติ เอกํ สมฺมสนํ, อนตฺตโต ววตฺเถติ เอกํ สมฺมสนํ.**

ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๙๙/๗๖ (สุยา.)

รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ รูปอดีต รูปอนาคต รูปปัจจุบัน รูปภายใน รูปภายนอก รูปหยาบ รูปละเอียด รูปทราม รูปประณีต รูปไกล รูปใกล้ โยคาวจรย่อมกำหนดรูปทั้งปวง โดยความไม่เที่ยง ข้อนี้เป็นสัมมสนญาณอย่างหนึ่ง, โยคาวจรย่อมกำหนดรูปทั้งปวง โดยความเป็นทุกข์ ข้อนี้เป็นสัมมสนญาณอย่างหนึ่ง, โยคาวจรย่อมกำหนดรูปทั้งปวง โดยความไม่ใช่ตน ข้อนี้เป็นสัมมสนญาณอย่างหนึ่ง.

ต่อจากนี้ไป ผู้ปฏิบัติก็จะกำหนดรูปนามในอารมณ์ปัจจุบันได้มากขึ้น สติปัญญาก็แก่กล้าขึ้นเป็นลำดับ สามารถตัดสันตติของโมหะที่เกิดขึ้นสืบเนื่องกันในระหว่างรูปนามในอารมณ์หนึ่งและอิริยาบถหนึ่งให้ขาดลง เมื่อสันตติขาดลงในระหว่างอารมณ์หนึ่งและอิริยาบถหนึ่งเช่นนี้แล้ว อนิจจลักษณะ คือความดับของรูปนาม ก็จะปรากฏขึ้นแก่ผู้กำหนดหรือพิจารณา เฉพาะในอิริยาบถหนึ่งๆ โดยมิต้องเปลี่ยนอารมณ์และอิริยาบถใหม่ ปัญญาที่รู้ความเกิดขึ้นและดับไปของรูปนามอันเป็นปัจจุบันนี้ เรียกว่า **"อุทยัพพยญาณ"**

เมื่อผู้ปฏิบัติมาตามกำหนดเห็นว่า รูปนามของตนเกิดขึ้นในอิริยบถนั่ง เป็นต้น ก็ดับหายไป โดยปราศจากความรู้สึกในอารมณ์ที่นั่งอยู่นั้น รู้สึกเหมือนกับเมื่อเวลาตกใจ ใจและกายก็หายไปหมดเช่นนั้น ผู้พิจารณารู้สึกตกใจมาก เพราะตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยเห็นเช่นนั้น จิตไปคอยจับดูอยู่ในความดับนั้น ไม่เอาใจใส่ในความเกิด แล้วความดับของรูปนาม ก็จะปรากฏเป็นอารมณ์มากขึ้น เห็นเด่นชัดทั่วไปทุกๆ อารมณ์ เห็นแต่ความดับไปเท่านั้น ในลักษณะการเห็นสภาพธรรมเช่นนี้ ย่อมแล้วแต่อัชฌาสัยของผู้ปฏิบัติ บางท่านปรากฏในลักษณะของความดับว่าไม่เที่ยง บางท่านปรากฏในลักษณะของความดับนั้นว่าเป็นทุกข์ บางท่านก็ปรากฏ

ในลักษณะของความดับนั้นว่าเป็นอนัตตา โดนนัยว่าไม่เป็นแก่นสาร ไม่อยู่ในอำนาจของใครที่จะบังคับบัญชา ไม่ให้เป็นเช่นนั้นหาได้ไม่ ความรู้คือปัญญาอันนี้ เรียกว่า "**ภังคญาณ**"

เมื่อผู้ปฏิบัติได้เห็นความดับ ปรากฏมากมายเช่นนั้น ก็มีความรู้สึกน่ากลัว เห็นว่ารูปนามเป็นภัยเป็นโทษ ไม่ใช่ความสุข เต็มไปด้วยความทุกข์อยู่ทุกๆ อิริยาบถ ต้องผัดเปลี่ยนแก้ทุกข์อยู่เสมอ เต็มไปด้วยโทษภัย ไม่ใช่ของเที่ยง ไม่มีแก่นสาร ไม่ใช่ตัวตน ความรู้สึกอันนี้หรือปัญญานี้ เรียกว่า "**ภยญาณ**" และ "**อาทีนวญาณ**"

โดยเหตุที่ผู้ปฏิบัติ มีความรู้สึกตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็มีความรู้สึกเบื่อหน่ายในรูปนาม ไม่อยากมี ไม่อยากได้รูปนาม จิตก็คิดจะพ้นจากรูปนาม และหาทางที่จะพ้นอย่างเดียว โดยพิจารณาอยู่ในอารมณ์อนิจจัง ทุกขังอนัตตา โดยความรู้สึกอย่างนั้นหรือปัญญาเช่นนี้ เรียกว่า "**นิพพิทาญาณ**" และ "**มุญจิตุกัมยตาญาณ**"

เมื่อผู้ปฏิบัติได้อารมณ์ตามญาณทั้ง ๒ ดังที่กล่าวมาแล้ว ด้วยอำนาจของปัญญาที่ปรุงแต่งจิตให้เข้าไปรู้ความจริงของรูปนามเช่นนั้นแล้ว อำนาจของปัญญาที่เกิดขึ้นด้วยการปฏิบัติในอารมณ์ตามญาณที่แล้วๆ นั้น ได้มาเป็นปัจจัยอุดหนุนให้เกิดปัญญา รู้ตามความเป็นจริงขึ้นมาอีกว่า ในการ

ที่จะไม่ให้มีรูปนาม หรืออยากจะพ้นจากรูปนามนั้น เป็นไปไม่ได้ เพราะรูปนามนั้นเป็นวิบาก เกิดขึ้นด้วยอาศัยเหตุปัจจัย รูปนามจะหมดไปได้ ก็ต่อเมื่อทำให้เหตุปัจจัยหมดสิ้นลงเสียก่อน จึงจะพ้นได้ เมื่อเกิดปัญญาความรู้สึกเช่นนี้แล้ว ความรูปสึกไม่ชอบรูปนาม และอยากจะพ้นรูปนาม ที่เกิดในญาณที่แล้วๆ มานั้น ก็ปล่อยวางเป็นกลาง เฉยอยู่ในรูปนามที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้น ความรู้สึกเช่นนี้ เรียกว่า **"ปฏิสังขาญาณ"** และ **"สังขารุเบกขาญาณ"** คือ จิตไม่มีอภิชฌาและโทมนัสในสังขารรูปนามนั้น

ตอนนี้ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ปรากฏเด่นชัดมาก **คาหธรรม** คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ[๓๒] ซึ่งพระบาฬีใน อนัตตลักขณสูตร[๓๓] ว่า **"เอตํ มม"** ว่า *"นั่นเป็นของเรา"* ด้วยอำนาจตัณหา **"เอโสหมสฺมิ"** ว่า *"เป็นเรา"* ด้วยอำนาจ มานะ **"เอโส เม อตฺตา"** ว่า *"นั่นเป็นตัวตนของเรา"* ด้วยอำนาจทิฏฐิ ที่อาศัยเกิดขึ้นตามทวารทั้ง ๖ อารมณ์ทั้ง ๖ และวิญญาณทั้ง ๖ เหล่านี้ก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะด้วยอำนาจของปัญญารู้ชัดว่าเป็น **"เนตํ มม"** นี่ไม่ใช่ของเรา **"เนโสหมสฺมิ"** นี่ไม่ใช่เรา **"น เอโส เม อตฺตา"** นี่ไม่ใช่ตัวตนของเรา

---

[๓๒] ม.อ. (ปปญฺจ.๒) (บาลี) ๘/๒๔๑/๑๖-๑๗ (สฺยา.)

[๓๓] วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๐-๒๔/๒๔-๒๘ (สฺยา.)

"ด้วยอำนาจการเห็นอนิจจลักษณะประหาณมานะ ด้วยอำนาจการเห็นทุกขลักษณะประหาณตัณหา และด้วยอำนาจการเห็นอนัตตลักษณะประหาณทิฏฐิ" กิเลสทั้ง ๓ นี้ เข้าอาศัยในอารมณ์ของวิปัสสนาไม่ได้ แต่ว่ายังไม่ขาดเป็นสมุจเฉท เพราะญาณหรือปัญญาอันนี้ยังเป็นโลกิยอยู่ ยังไม่เป็นโลกุตตระ แต่เช่นนั้นท่านก็จัดว่า ปัญญาความรู้เช่นนี้เป็น **"จูฬโสดาบัน"**[๓๔] แล้ว

---

[๓๔] **โส "อิทํ นามรูปํ น อเหตุ น อปฺปจฺจยา นิพฺพตฺตํ, สเหตุ สปฺปจฺจยา นิพฺพตฺตํ. โก ปนสฺส เหตุ, โก ปน ปจฺจโย"ติ อุปปริกฺขนฺโต "อวิชฺชาปจฺจยา ตณฺหาปจฺจยา กมฺมปจฺจยา อาหารปจฺจยา จา"ติ ตสฺส ปจฺจยํ ววตฺถเปตฺวา "อตีเตปิ ปจฺจยา เจว ปจฺจยสมุปฺปนฺนธมฺมา จ, อนาคเตปิ เอตรหิปิ ปจฺจยา เจว ปจฺจยสมุปฺปนฺนธมฺมา จ, ตโต อุทฺธํ สตฺโต วา ปุคฺคโล วา นตฺถิ, สุทฺธสงฺขารปุญฺโชเอวา"ติ ตีสุ อทฺธาสุ กงฺขํ วิตรติ. อยํ ปน วิปสฺสนา สงฺขารสลฺลกฺขณา ญาตปริญฺญา นาม. เอวํ สงฺขาเร สลฺลกฺเขตฺวา จิตสฺส ปน ภิกฺขุสฺส ทสพลสฺส สาสเน มูลํ โอติณฺณํ นาม โหติ, ปติฏฺฐา ลทฺธา นาม. จูฬโสตาปนฺโน นาม โหติ นิยตคติโก.**

วิภงฺค.อ. (สมฺโมห.) (บาลี) ๕๔/๒๓๖/๒๗๒-๒๗๓ (สยา.)

ภิกษุนั้นใคร่ครวญอยู่ว่า นามรูปนี้ เกิดขึ้นเพราะไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยหามิได้ เกิดขึ้นเพราะมีเหตุ มีปัจจัย ก็อะไรเล่าเป็นเหตุ เป็นปัจจัยของนามรูปนั้น จึงกำหนดปัจจัยแห่งนามรูปนั้นว่า นามรูปเกิดขึ้นเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย เพราะตัณหาเป็นปัจจัย เพราะกรรมเป็นปัจจัย เพราะอาหารเป็นปัจจัย ดังนี้แล้ว ย่อมก้าวล่วงความสงสัยในกาลทั้ง ๓ ว่า ในอดีตกาลก็ดี ในอนาคตกาลก็ดี ในกาลบัดนี้ (คือปัจจุบัน) ก็ดี ปัจจัยทั้งหลายและธรรมที่เกิดขึ้นเพราะปัจจัยทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้น นอกจากนี้แล้ว หามีสัตว์หรือบุคคลไม่ มีแต่กองสังขารล้วนๆ เท่านั้น ดังนี้. ก็วิปัสสนานี้มีสังขารเป็นเครื่องกำหนด จึงชื่อว่าญาตปริญญา. เมื่อภิกษุกำหนดสังขารแล้วดำรงอยู่อย่างนี้ รากฐานในศาสนาแห่งพระทศพลของเธอ ชื่อว่าหยั่งลงแล้ว ชื่อว่าได้ที่พึ่งแล้ว ภิกษุนั้นเป็นผู้ชื่อว่าพระ**จูฬโสดาบัน**ผู้มีคติแน่นอน.

แต่ยังมีข้อที่ผู้ปฏิบัติควรจะเข้าใจอยู่อีก คือในญาณทั้ง ๑๐ นี้ นับแต่ระหว่างอุทยัพพยญาณมาจนถึงสังขารุเบกขา-ญาณนั้น ย่อมมีวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ อย่าง ตามที่ได้อธิบายมาแล้วนั้นเกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติมีความเข้าใจผิด ทำให้ยกจิตตกไปจากอารมณ์ที่ถูกของวิปัสสนาญาณตอนนี้ ผู้ปฏิบัติต้องเข้าใจในปริยัติให้ดีจริงๆ จึงจะทราบได้ว่าอารมณ์ของตนใช่ทางหรือไม่ใช่ทาง หรือมิฉะนั้นก็ต้องมีอาจารย์คอยช่วยแก้ไขบอกอารมณ์ที่ถูกและผิดให้รู้ เพราะตอนนี้อินทรีย์ทั้ง ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ย่อมจะไม่เสมอกัน เมื่อธรรมอันใดอันหนึ่งเกินไป หรือหย่อนไป ก็ย่อมมีอารมณ์ที่เป็นอันตรายเกิดขึ้นแก่วิปัสสนานั้นได้

เมื่อผู้ที่ปฏิบัติมีความเข้าใจในอารมณ์ที่ถูก ความรู้หรือปัญญาอันนี้ ได้กับ **“มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ”** เพราะมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินั้น ย่อมมีได้ในระหว่างอุทยัพพยญาณกับสังขารุเบกขาญาณนี้เท่านั้น อันนี้เป็นที่สุดของโลกิยชวนะมีเพียงแค่นี้

ส่วนญาณต่อไปคือ **“อนุโลมญาณ”** กับ **“โคตรภูญาณ”** ทั้ง ๒ นี้ เกิดในวิถีของโลกุตตระ เพราะเหตุว่า เมื่อผู้ปฏิบัติคอยพยายามทำให้จิตดำเนินอยู่ในอารมณ์ที่ถูกต้องแล้ว เมื่อปัจจัยคือปัญญานั้นมีกำลังพอที่จะหยั่งลงสู่อริยสัจได้

แล้ว จิตก็ตัดกระแสภวังค์จากอารมณ์ของสังขารุเปกขาญาณ ขึ้นสู่วิถีของมโนทวาร ด้วยบริกรรมจิต อุปจารจิต อนุโลมจิต โคตรภูจิต และมรรคจิต ที่เป็นโลกุตตระก็เกิดขึ้น รู้แจ้งอริยสัจทั้ง ๔ และทำงานประหาณกิเลสขาดเป็นสมุจเฉทตามส่วนของมรรค มีสักกายทิฏฐิ เป็นต้น มีนิพพานเป็นอารมณ์ เกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป ปัญญาที่ประกอบในมรรคจิตนั้น เรียกว่า **"มรรคญาณ"** มรรคญาณนี่แหละ ถ้าจัดเข้าในวิสุทธิ ๗ ก็ได้กับ **"ญาณทัสสนวิสุทธิ"**

ต่อจากนั้น ผลจิตก็เกิดขึ้น ๒ ขณะ หรือ ๓ ขณะ เสวยวิมุตติสุขในอารมณ์พระนิพพาน ที่มรรคจิตทำไว้แล้วนั้นก็ดับไป ปัญญาที่ประกอบในผลจิตนี้ เรียกว่า **"ผลญาณ"** เมื่อถึงญาณเช่นนี้ เรียกว่า *"พระโสดาบัน"* แล้วจิตก็ตกภวังค์ต่อไป ต่อจากนี้ไปจิตก็ตัดกระแสภวังค์ขึ้นมโนทวาร แล้วปัจจเวกขณญาณก็เกิดขึ้นพิจารณารู้กิเลสที่เหลืออยู่ และกิเลสที่หมดไป เรียกว่า **"ปัจจเวกขณญาณ"** รวมญาณทั้งหมดเป็น ๑๖ ญาณ ดังที่กล่าวมาแล้ว

จิตในวิปัสสนาต้องมีอารมณ์เดินไปตามทางของวิปัสสนาญาณ ดังที่กล่าวมานี้ ถ้าไม่ดำเนินไปตามแนวทางที่ท่านได้แสดงไว้ ก็ไม่ชื่อว่าเป็นวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา สำหรับโลกุตตระนั้น ข้าพเจ้าอธิบายไว้พอเป็นสังเขปย่อๆ

เท่านั้น เพราะข้าพเจ้าเห็นว่าเรื่องโลกุตตระ มิใช่เป็นกิจที่รู้กันได้ด้วยการฟังผู้อื่นเล่าหรืออธิบายให้ฟัง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่ใช่เรื่องที่จะรู้ก่อนการปฏิบัติ เพราะเป็นเรื่องของผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำหรือการเจริญวิปัสสนา เพราะโลกุตตระนั้นเป็นปฏิเวธธรรม คือเป็นธรรมที่เกิดมาจากผู้ปฏิบัติที่ถูกต้อง ฉะนั้น ข้อสำคัญที่ควรทำความเข้าใจให้ดี ในอวสานของเรื่องวิปัสสนานี้ ก็คือต้องพยายามศึกษาหาความรู้ให้เข้าใจในเรื่องการทำวิปัสสนาที่ถูกต้อง หรือทำให้ถูกต้อง ว่าทำอย่างไร ? มีหลักฐานและเหตุผลตามที่ท่านกล่าวไว้อย่างไร ? และควรพยายามเรียนรู้ในอารมณ์ของวิปัสสนาชั้นต้นๆ ในโลกิยปัญญานั้นเสียก่อนจึงจะควร

แนวปฏิบัติวิปัสสนา

พระอาจารย์ผล ยโสธโร[๑]

สวัสดีพระเถรานุเถระและท่านสาธุชนทั้งหลาย

วันนี้อาตมาจะได้พูดถึงแนวทางของการปฏิบัติตามคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แต่ก่อนอื่นที่จะพูดถึงเรื่องปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน อาตมาจะขอพูดเรื่องเกี่ยวกับ

---

๑ **พระอาจารย์ผล ยโสธโร** เป็นศิษย์อาจารย์แนบ มหานีรานนท์ ท่านหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการก่อตั้งมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ในปี พ.ศ.๒๕๒๓ และเป็นอาจารย์แนะแนวการปฏิบัติวิปัสสนาประจำมูลนิธิตั้งแต่ปีนั้นเป็นต้นมา จนกระทั่งมรณภาพในวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๙ รวมระยะเวลา ๑๕ ปี

พระพุทธศาสนาสักเล็กน้อย ก็คือว่า เราท่านทั้งหลายได้เกิดมาพบพุทธศาสนานี้ ก็นับว่าเป็นโชคลาภอย่างประเสริฐ

ที่นี้ทำอย่างไรจึงจะเป็นผู้ประเสริฐ ?

เราต้องปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า นั้นคือ มหาสติปัฏฐาน ๔ มีกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนา-สติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ธัมมานุปัสสนา-สติปัฏฐาน ทั้ง ๔ อย่าง[๒] เป็นฐานที่ตั้งของสติ หรือเป็นฐานรองรับของสติอย่างประเสริฐ

ประเสริฐอย่างไร ?

ก็เพราะว่าผู้ปฏิบัติตามสติปัฏฐานทั้ง ๔ แล้ว ก็จะสามารถทำจิตใจของผู้ปฏิบัติได้รู้แจ้งเห็นจริง ตามคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนถึงความพ้นทุกข์ทั้งปวง ก็เพราะสติปัฏฐาน ๔ นี้เอง สติปัฏฐานเป็นทางที่พระพุทธเจ้าได้เดินมาแล้ว ท่านจึงสอนให้พวกเราเดินตาม แต่พวกเราก็ไม่เดินตามทางที่พระพุทธองค์ท่านบอกหรือท่านสอนไม่เพราะอวิชชาปกปิด มีแต่เดินเข้าดงเข้าป่าไป นั้นหมายถึงเรายังหลงงมงายอยู่ เพราะไม่รู้ความจริง คืออวิชชากิเลสตัณหาปิดบัง ตัณหาปิดบังจึงทำให้เราหลงอยู่ในวัฏฏทุกข์

---

[๒] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๗๒-๓๐๐/๓๒๕-๓๕๑ (สฺยา.)

หลักการของวิปัสสนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เป็นปัญญาที่เห็นสภาวะตามความเป็นจริงของรูปนามที่เป็นไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จะต้องเป็นปัญญาที่รู้เห็นอย่างนี้ จึงจะเรียกว่า **"วิปัสสนา"** แต่ปัญญารู้อย่างอื่น ไม่ชื่อว่าวิปัสสนาปัญญา โดยจะรู้เห็นอย่างอื่น เช่น เห็นพระอินทร์ พระพรหม หรือเห็นนรก สวรรค์ หรือจะเห็นอะไรก็ตาม ไม่ชื่อว่าวิปัสสนาปัญญา เพราะว่าวิปัสสนาปัญญาจะต้องเห็นรูปนาม ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ดังที่กล่าวมาแล้ว

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน อิริยาบถบรรพ

ต่อไปจะพูดถึงเรื่องของการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดวิปัสสนาอันเป็นเหตุผลและหลักฐานในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ก็คือ **"สติปัฏฐาน"** ซึ่งเป็นธรรมเบื้องแรกของโพธิปักขิยธรรม แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะ **"อิริยาบถบรรพ"** คือในกายานุปัสสนาสติปัฏฐานเท่านั้น เพื่อสะดวกแก่ผู้ยังไม่เคยต่อการปฏิบัติ หรือผู้ที่เคยแล้วก็จะมีความเข้าใจถึงเหตุผลตามความเป็นจริงได้ เมื่อผู้ปฏิบัติ

ได้ศึกษามีความรู้ ความเข้าใจดีแล้ว ก็กำหนดนามรูป คือ **รูปนั่ง รูปนอน รูปยืน รูปเดิน**[๓] ดังต่อไปนี้

ในเวลาที่ผู้ปฏิบัติกำลังนั่งอยู่ ก็ให้รู้ในอาการของรูปนั่ง เวลานอนก็รู้ในอาการของรูปนอน เวลายืนก็รู้ในอาการของรูปยืน เวลาเดินก็รู้ในอาการของรูปเดิน ผู้ปฏิบัติต้องรู้สึกตัว เวลานี้กำลังดูรูปนั่ง ก็ต้องมีสติสัมปชัญญะ อยู่ในอาการของรูปนั่งเสมอ การที่ให้ผู้ปฏิบัติรู้สึกตัวเช่นนี้ เพื่อให้รู้ว่ารูปนั่ง

---

[๓] สำนวนภาษาไทยว่า **"รูปเดิน รูปยืน รูปนั่ง รูปนอน"** นั้น หมายถึง ความเป็นไปของรูปกายที่กำหนดด้วยกิริยาทางกายที่มีการเดินเป็นต้น มาจากข้อความในคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกาว่า;

อิริยาย กายิกกิริยาย ปวตฺติปถภาวโต อิริยาปโถ, คมนาทิ. อตฺถโต ตทวตฺถา รูปปฺปวตฺติ. ตมฺปิ สนฺธาเรติ ยถาปวตฺตํ อุปตฺถมฺเภติ. ยถา หิ วีถิจิตฺเตหิ อพฺโพกิณฺเณ ภวงฺเค ปวตฺตมาเน องฺคานิ โอสีทนฺติ, น เอวเมเตสุ ทฺวตฺตึสวิเธสุ, วกฺขมาเนสุ จ ฉพฺพีสติยา ชาครณจิตฺเตสุ ปวตฺตมาเนสุ. ตทา ปน องฺคานิ อุปตฺถทฺธานิ ยถาปวตฺตอิริยาปถภาเวเนว ปวตฺตนฺติ. วิภาวินีฏีกา (บาลี) ข้อ ๓๒/๒๘๒ (มจร.)

แปลความว่า; ชื่อว่า "อิริยาบถ" เพราะความเป็นทางของความเป็นไปแห่งกิริยาทางกาย มีการเดินเป็นต้น, โดยความหมาย ได้แก่ **"ความเป็นไปของรูป"** ที่กำหนดด้วยกิริยาทางกายที่มีการเดินเป็นต้นนั้น, ความเป็นไปของรูป ย่อมยังอิริยาบถทั้งหมดนั้นให้ทรงไว้ได้ และย่อมยังอิริยาบถทั้งหมดตามที่เป็นไปให้ตั้งมั่น, เมื่อภวังคจิต อันไม่ปะปนด้วยวิถีจิตทั้งหลาย กำลังเป็นไป อวัยวะทั้งหลาย ย่อมล้มลงฉันใด, เมื่อจิต ๓๒ ดวง คือ โวฏฐัพพนะ กามาวจรชวนะ ๒๙ และอภิญญา ๒ ที่เป็นไปทางมโนทวาร ย่อมยังวิญญัติให้ตั้งขึ้น ไม่ใช่ยังรูปและอิริยาบถให้ตั้งขึ้นอย่างเดียวเท่านั้น และเมื่อชาครณจิต ๒๖ ดวงเหล่านั้นกำลังเป็นไป อวัยวะย่อมไม่ล้มลง แต่ว่าในเวลานั้น อวัยวะทั้งหลายก็มีความแข็งกระด้าง ย่อมเป็นไปโดยความเป็นอิริยาบถตามที่เป็นไปแล้วนั้น.

รูปนอน รูปยืน รูปเดิน เป็นคนละรูปกัน ไม่ใช่รูปเดียวกัน รูปนั่งก็รูปหนึ่ง รูปนอนก็รูปหนึ่ง รูปยืนก็รูปหนึ่ง รูปเดินก็รูปหนึ่ง แต่ละรูปไม่เหมือนกัน[๔] เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ผู้ปฏิบัติก็สามารถทำลายความเห็นผิดว่าเป็นรูปเดียวกัน เวลาปฏิบัติจะต้องมีความรู้สึกตัวในเวลากำหนดรูปอะไร นามอะไรอยู่ จะต้องให้รู้สึกอย่างนี้เสมอ

---

[๔] ในอรรถกถา สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค สติปัฏฐานสังยุตต์ อัมพปาลีวรรคที่ ๑ สติสูตร อธิบายในเรื่องนี้ว่า

ก็ในอิริยาบถเหล่านี้ ภิกษุรูปใดเดินหรือจงกรมนานแล้ว ในกาลต่อมา **"ยืน"** พิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้ว่า **"รูปธรรมและอรูปธรรมอันเป็นไปแล้วในเวลาจงกรมก็ดับในที่นี้แล้ว"** ดังนี้ นี้ชื่อว่า **"ทำความรู้สึกตัวในการเดิน"**

ภิกษุรูปใด เมื่อทำการสาธยาย ตอบปัญหา หรือมนสิการถึงกัมมัฏฐาน ยืนนานแล้ว ในกาลต่อมา **"นั่ง"** พิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้ว่า **"รูปธรรมและอรูปธรรมอันเป็นไปแล้วในเวลายืนก็ดับในที่นี้แล้ว"** ดังนี้ นี้ชื่อว่า **"ทำความรู้สึกตัวในการยืน"**

ภิกษุรูปใดนั่งนานด้วยสามารถแห่งการทำสาธยายเป็นต้น ในกาลต่อมา **"นั่ง"** พิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้ว่า **"รูปธรรมและอรูปธรรมอันเป็นไปแล้วในเวลานั่งก็ดับในที่นี้แล้ว"** ดังนี้ นี้ชื่อว่า **"ทำความรู้สึกตัวในการนั่ง"**

ส่วนภิกษุรูปใด เมื่อนอนทำการสาธยาย หรือมนสิการถึงกัมมัฏฐานหลับไป ในกาลต่อมา **"ลุกขึ้น"** พิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้ว่า **"รูปธรรมและอรูปธรรมอันเป็นไปแล้วในเวลานอนก็ดับในที่นี้แล้ว"** ดังนี้ นี้ชื่อว่า **"ทำความรู้สึกตัวในการหลับและการตื่น"** ด้วยว่า ความไม่เป็นไปแห่งจิตที่สำเร็จด้วยกิริยา ชื่อว่าหลับ ที่เป็นไปชื่อว่าตื่น ด้วยประการฉะนี้.

สํ.อ. (สารตฺถ.๓) (บาลี) ๓/๒๗๑ (สฺยา.)

เมื่อมีความเข้าใจแล้วก็ลงมือปฏิบัติ เวลานั่งก็ให้รู้ในอาการนั่ง ต้องรู้ว่ารูปนั่ง รู้อยู่ในท่านั่ง จะต้องรู้ว่าเป็นรูปนั่งอยู่เสมอ[๕] นอกจากฟุ้งไป พอรู้ว่าฟุ้งแล้วก็กลับมาดูรูปนั่งใหม่ ไม่ต้องบังคับ และไม่ต้องโกรธ ฟุ้งไปก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ พอรู้ว่าฟุ้งก็กลับมาดูรูปนั่งใหม่ ในขณะดูรูปนั่งอยู่ ผู้ปฏิบัติจะต้องมีการสังเกตในขณะที่กำลังดู จะได้รู้อยู่ที่อาการที่นั่ง และรู้อยู่ที่รูปนั่งหรือไม่ จะรู้แต่อาการท่านั่ง ไม่รู้ว่าเป็นรูปนั่ง ก็เป็นเรานั่ง ก็จะถอนอัตตาตัวตนไม่ได้ กิเลสตัณหาก็เข้าอาศัย

---

๕ **รู้รูปนั่ง รูปยืน รูปนอน รูปเดิน รู้อย่างไร ? พิจารณาตามอรรถกถา ดังนี้**

ตตฺถ กามํ โสณสิงฺคาลาทโยปิ คจฺฉนฺตา "คจฺฉามา"ติ ชานนฺติ, น ปเนตํ เอวรูปํ ชานนํ สนฺธาย วุตฺตํ. ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๗๕/๓๖๓ (มจร.)

ในพระดำรัสเหล่านั้น พวกสุนัขบ้านและสุนัขป่าเป็นต้น เมื่อมันเดินอยู่ก็รู้ว่า "กำลังเดิน" แต่พระพุทธองค์มิได้ตรัสหมายถึงความรู้ชนิดนั้น.

ตสฺมา เอส เอวํ ปชานาติ –"คจฺฉามี"ติ จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, ตํ วายํ ชเนติ, วาโย วิญฺญตฺตึ ชเนติ, จิตฺตกิริยวาโยธาตุวิปฺผาเรน สกลกายสฺส ปุรโต อภินีหาโร คมนนฺติ วุจฺจติ. ธานาทีสุปิ เอเสว นโย. ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๗๕/๓๖๓ (มจร.)

เพราะฉะนั้น ภิกษุนี้จึงรู้ชัดอย่างนี้ว่า จิตคิดว่า "เราจะเดิน" เกิดขึ้น, จิตนั้นก็ทำให้เกิดลมขึ้น, ลมก็ทำให้เกิดวิญญัติขึ้น เพราะความผลักดันของวาโยธาตุที่เกิดจากกิริยาของจิต กายทุกส่วนจึงเคลื่อนไปข้างหน้า ท่านจึงเรียกว่า "การเดิน" ถึงในอิริยาบถยืนเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องสังเกตโดยแยบคาย จะดูรูปนั่ง รูปเดิน รูปยืน รูปนอน ก็ตาม จะต้องสังเกตให้ดี จะรู้ว่าเราอยู่ที่อาการของรูปนั่ง รูปนอน รูปเดิน รูปยืน หรือไม่ เมื่อเรารู้อยู่ในรูปที่เป็นปัจจุบันนั้นอยู่เสมอ แล้วปัญญาของเราก็ดีขึ้น จะดูรูปอะไร นามอะไร ที่เป็นปัจจุบันเสมอ แล้วปัญญาที่รู้เช่นนี้ จะทำลายความเห็นผิดที่เคยเห็นว่า "เป็นเรานั่ง เรานอน เรายืน เราเดิน" หรือวิปัสสนาญาณนี้ เรียกว่า **"นามรูปปริจเฉทญาณ"** *(ปัญญาพิจารณาแยกรูปแยกนามออกจากกันได้)* เมื่อเข้าในวิสุทธิ เรียกว่า "ทิฏฐิวิสุทธิ"[๖] เมื่อผู้ปฏิบัติมีสติปัญญารู้อารมณ์ปัจจุบันของรูปนามในนามรูปปริจเฉทญาณดีแล้ว จิตใจก็จะรู้สึก

---

[๖] **วิสุทธิ ๗** (ความหมดจด, ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ, ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดมุ่งหมายคือนิพพาน)

๑. **สีลวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งศีล คือ รักษาศีลตามภูมิขั้นของตนให้บริสุทธิ์ และให้เป็นไปเพื่อสมาธิ) วิสุทธิมรรคว่าได้แก่ ปาริสุทธิศีล ๔

๒. **จิตตวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งจิต คือ ฝึกอบรมจิตจนบังเกิดสมาธิพอเป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนา) วิสุทธิมรรคว่า ได้แก่ สมาบัติ ๘ พร้อมทั้งอุปจาร

๓. **ทิฏฐิวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งทิฏฐิ คือ ความรู้เข้าใจมองเห็นนามรูปตามสภาวะเป็นจริง เป็นเหตุข่มความเข้าใจผิดว่าเป็นสัตว์บุคคลเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด) จัดเป็นขั้นกำหนดทุกขสัจจ์

๔. **กังขาวิตรณวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย, ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓) ข้อนี้ตรงกับ ธรรมฐิติญาณ หรือ ยถาภูตญาณ หรือ สัมมาทัสสนะ จัดเป็นขั้นกำหนดสมุทัยสัจจ์

ว่ามีแต่นามแต่รูปเท่านั้น จะดูรูปอิริยาบถอะไร ก็รู้ว่าเป็นรูปนั้น จะดูนามที่รู้รูปอะไร ก็รู้ว่าเป็นนามนั้นๆ ทุกอย่างที่ดูอยู่หรือกำหนดอยู่ ก็ล้วนแต่เป็นนามเป็นรูปไปหมด ไม่มีใครผู้ใด ไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนมาเป็นผู้นั่ง ผู้นอน และไม่มีใครคนหนึ่ง มาเป็นผู้รู้ผู้เห็นเลย การรู้อย่างนี้ วิปัสสนาเรียกว่านามรูปปริจเฉทญาณ ซึ่งเป็นญาณขั้นต้น โดยได้เห็นความ

---

๕. **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง คือ เริ่มเจริญวิปัสสนาต่อไปด้วยพิจารณากลาป จนมองเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย อันเรียกว่าอุทยัพยานุปัสสนา เป็นตรุณวิปัสสนาคือวิปัสสนาญาณอ่อนๆ แล้วมีวิปัสสนูปกิเลส เกิดขึ้น กำหนดได้ว่าอุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั่นแลเป็นทางถูกต้อง เตรียมที่จะประคองจิตไว้ในวิถีคือ วิปัสสนาญาณนั้นต่อไป) ข้อนี้จัดเป็นขั้นกำหนดมัคคสัจจ์

๖. **ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน คือประกอบความเพียรในวิปัสสนาญาณทั้งหลายเริ่มแต่อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ที่พ้นจากอุปกิเลสดำเนินเข้าสู่วิถีทางแล้วนั้น เป็นต้นไป จนถึงสัจจานุโลมิกญาณหรืออนุโลมญาณอันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนา ต่อแต่นี้ก็จะเกิดโคตรภูญาณ คั่นระหว่างวิสุทธิข้อนี้กับข้อสุดท้าย เป็นหัวต่อแห่งความเป็นปุถุชนกับความเป็นอริยบุคคล โดยสรุป วิสุทธิข้อนี้ก็คือ วิปัสสนาญาณ ๙)

๗. **ญาณทัสสนวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ คือ ความรู้ในอริยมรรค ๔ หรือ มรรคญาณ อันเกิดถัดจากโคตรภูญาณเป็นต้นไป เมื่อมรรคเกิดแล้วผลจิตแต่ละอย่างย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไปจากมรรคญาณนั้นๆ ความเป็นอริยบุคคลย่อมเกิดขึ้นโดยวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ หรือไตรสิกขา หรือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น)

วิสุทธิ ๗ เป็นปัจจัยส่งต่อกันขึ้นไปเพื่อบรรลุนิพพาน ดุจรถ ๗ ผลัดส่งต่อกันให้บุคคลถึงที่หมาย โดยนัยดังแสดงแล้ว

(**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พ.ศ. ๒๕๕๑, หน้า ๒๐๘)

กระจัดกระจายออกเป็นรูปเป็นนามไปหมด อัตตวิปลาส ที่สำคัญว่า "เรา" ไม่มีในความรู้สึกนั้นแล้ว ญาณคือความรู้สึกอันเกิดจากปัญญาที่ได้เห็นความจริงเช่นนี้ ในวิสุทธิท่านเรียกว่า "ทิฏฐิวิสุทธิ" คือความเห็นถูกตรงกับความเป็นจริง ที่ไม่เจือด้วยความเห็นผิดทำให้สำคัญว่าเป็น "เรา" หรือเป็น "ตัวตนของเรา" ในที่นั้น แต่ความเห็นถูกเช่นนี้ ยังไม่เข้าถึงไตรลักษณ์ ผู้ปฏิบัติจะต้องดูนามดูรูปเป็นอารมณ์ต่อไป จึงจะได้เห็นไตรลักษณ์ มีความไม่เที่ยงเป็นต้น

เมื่อผู้ปฏิบัติหรือได้เจริญวิปัสสนาตามมหาสติปัฏฐาน จนได้นามรูป ขึ้นสู่อารมณ์ที่ถูกต้องชัดเจน ก็นับว่าผู้ปฏิบัติจับนามรูปที่เป็นปัจจุบันได้ชัดเจนดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะต้องดูหรือจะต้องกำหนดนามรูปต่อไปจนกว่าจะได้เห็นปัจจัยของนามของรูปนั้นๆ อย่างเมื่อดูรูป ดูนาม มากๆ เข้า นามก็มีมากอย่าง และกำหนดก็ไม่ปะปนกัน นามอันใดเกิดขึ้น รูปอันใดเกิดขึ้น ก็กำหนดรูปแต่เฉพาะนามนั้นรูปนั้น ไม่ปะปนกัน

เมื่อผู้ปฏิบัตินั้นกำหนดได้ถูกต้องดีแล้ว นามใดรูปใดเกิดขึ้น ก็รู้เหตุและปัจจัยของแต่ละนามแต่ละรูปนั้นๆ เมื่อผู้ปฏิบัติมีสติสัมปชัญญะ จับรูปนามที่เป็นอารมณ์ปัจจุบัน ก็รู้ว่านามก็ดีรูปก็ดีจะต้องอาศัยเหตุปัจจัย จึงจะเกิดขึ้นได้

เช่น นามธรรมจะต้องอาศัยวัตถุ *(ปสาทรูป ๕ หทัยรูป ๑)* ทวาร *(ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)* อารมณ์ *(สี เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์)* เป็นปัจจัยจึงจะเกิดขึ้นได้ ส่วนรูปทั้งหลายมีอิริยาบถเป็นต้น ที่จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยนาม เมื่อเห็นปัจจัยของนามของรูปที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ด้วยอำนาจของผู้ปฏิบัติที่มีสติสัมปชัญญะคอยกำหนดอยู่ ก็จะเกิดปัญญารู้แน่ชัดนามแต่ละนาม รูปแต่ละรูป ที่ได้เกิดขึ้น หาได้เกิดขึ้นเพราะการบันดาลของพระเจ้าหรือของพระอินทร์ พระพรหมหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ ไม่

เมื่อปัญญาได้เข้าไปรู้แจ้งตามความเป็นจริงดังนี้แล้ว ผู้ปฏิบัติก็จะสิ้นความสงสัยของนามของรูปที่เกิดขึ้นจะต้องมีเหตุปัจจัยจึงจะเกิดขึ้นได้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อผู้ปฏิบัติมีปัญญารู้อย่างนี้ วิปัสสนาญาณที่เรียกว่า **"ปัจจยปริคคหญาณ"** (ปัญญาพิจารณาเห็นเหตุเห็นปัจจัยของรูปนาม) ในวิสุทธิท่านเรียกว่า **"กังขาวิตรณวิสุทธิ"** คือเป็นความเห็นถูกที่ไม่เจือด้วยความสงสัย

ผู้ปฏิบัติทราบว่าอารมณ์ใดที่ผู้ปฏิบัติทำขึ้น อารมณ์นั้นไม่ใช่ของจริง เมื่อสร้างขึ้นแล้วจะกำหนดให้รู้ตามความเป็นจริงของอารมณ์ที่สร้างขึ้นนั้นไม่ได้ เพราะอารมณ์ที่สร้างขึ้นด้วยอำนาจของความต้องการ ซึ่งเป็นตัวตัณหา จะเป็น

เครื่องปิดบัง ทำให้ไม่สามารถที่จะได้ความจริงในอารมณ์นั้นได้

อารมณ์ที่ให้ความจริงได้จะต้องเป็นอารมณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นเอง เช่น อิริยาบถต่างๆ นั้น ถึงแม้เราไม่ต้องการจะเปลี่ยน แต่ก็ต้องเปลี่ยน เพราะอะไร ? ก็เพราะว่าทุกข์เกิดขึ้นก็ต้องเปลี่ยน ไม่เปลี่ยนไม่ได้ เพราะทุกข์ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความต้องการ แต่เขาก็เกิดขึ้นเอง โดยที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการ จึงเป็นอารมณ์ปัจจุบัน เพราะไม่เป็นที่อาศัยของกิเลสตัณหา

การให้มีสติตามดูตามรู้เช่นนี้ ก็เพื่อไม่ให้กิเลสตัณหาเข้าอาศัยในอารมณ์นั้น คือมีความรู้สึกตัว กำหนดที่อารมณ์ปัจจุบันทันด้วยสติสัมปชัญญะ กิเลสก็เข้าอาศัยในอารมณ์นั้นไม่ได้ ฉะนั้น การสำรวมหรือสังวร ก็จะกันกิเลสไม่ให้อาศัยในอารมณ์นั้น เมื่อกิเลสอาศัยไม่ได้ จึงจะได้ความจริงจากอารมณ์นั้น

ดังนั้น **"อารมณ์ปัจจุบัน"**[๗] จึงเป็นความสำคัญของการเจริญวิปัสสนา ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าใจในอารมณ์ปัจจุบัน

---

[๗] อารมณ์ปัจจุบันของวิปัสสนาภาวนา คือ **สันตติปัจจุบัน** คือ ปัจจุบันต่อเนื่องจากอดีตที่เพิ่งดับไป ในพระบาลี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ด้วยกิริยาบทที่เป็นวัตตมานา ซึ่งเป็นกิริยาที่บอกปัจจุบันกาล ดังคัมภีร์สัททนีติปกรณ์กล่าวว่า

แต่การได้อารมณ์ปัจจุบันตามความเป็นจริงแล้ว ไม่ใช่อย่างนั้น มีเพียงพริบตาเดียวนิดเดียวเท่านั้น ดังนั้นการจับอารมณ์ปัจจุบันจึงไม่ใช่ของง่าย เพราะอะไร ? ก็เพราะกิเลสมันฉุดไปข้างหน้าบ้าง ฉุดไปข้างหลังบ้าง จึงเป็นเหตุให้เกิดอภิชฌาและโทมนัส ฉะนั้น ต้องเข้าใจว่า อารมณ์ปัจจุบันคืออะไร ? และจะต้องเข้าใจการดูอารมณ์ปัจจุบันด้วย

อาตมาขอพูดแนวปฏิบัติไว้เพียงแค่นี้ จะฝากท่านทั้งหลายว่า อย่าได้ทอดทิ้งธุระในพระพุทธศาสนาเป็นอันขาด โดยเฉพาะขอให้หมั่นปฏิบัติสติปัฏฐานกันให้เป็นประจำสม่ำเสมอทีเดียว

"ปจฺจุปฺปนฺนสมีเปปิ" ลงวัตตมานาวิภัตติในอดีตและอนาคตกิริยาซึ่งใกล้ปัจจุบัน (นีติ. ๘๗๓-๙) ในที่นี้หมายเอาปัจจุบันใกล้อดีต ตัวอย่างเช่น

คจฺฉนฺโต วา คจฺฉามีติ ปชานาติ.

ที่.ม. ๑๐/๒๗๕/๓๒๗ (สฺยา.)

เมื่อเดินอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า "เราเดินอยู่"

สุขํ วา เวทนํ เวทยมาโน สุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ.

ที่.ม. ๑๐/๒๘๘/๓๓๓ (สฺยา.)

เมื่อเสวยสุขเวทนาอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า "เราเสวยสุขเวทนาอยู่"

สราคํ วา จิตฺตํ สราคํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ.

ที่.ม. ๑๐/๒๘๙/๓๓๔ (สฺยา.)

จิตเป็นไปกับราคะ ย่อมรู้ชัดว่า "จิตเป็นไปกับราคะ"

ปรมัตถธรรม (ตอนที่ ๓)[๑]

อาจารย์สุคนธ์ สุ่นศิริ

- ❖ สภาวธรรมของนิพพาน
- ❖ ประเภทของนิพพาน
- ❖ จิต ๑๙ ดวง มีอารมณ์นิพพาน

สภาวธรรมของนิพพาน

นิพพาน เป็นปรมัตถธรรม คือ ธรรมที่มีเนื้อความอันไม่วิปริตร ผันแปร อย่างหนึ่ง ในปรมัตถธรรม ๔ ประการ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน

คาถาสังคหะ

ปทมจฺจุตมจฺจนฺตํ อสงฺขตมนุตฺตรํ
นิพฺพานมีติ ภาสนฺติ วานมุตฺตา มเหสโย.[๒]

แปลความว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้พ้นแล้วจากตัณหาเครื่องรัด ย่อมกล่าว

---

[๑] เรียบเรียงจาก คู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนาพื้นฐาน และพระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๑, ๒, ๔, ๖ ของมูลนิธิแนบมหานีรานนท์

[๒] อภิ.สงฺคห.(บาลี) ๖๕/๔๓ (มจร.)

สภาวธรรมชนิดหนึ่งที่เข้าถึงได้ มีอยู่โดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวด้วยสังขตธรรม ไม่มีความตาย และก้าวล่วงจากขันธ์ ๕ เสียได้ ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยใดๆ เรียกธรรมที่ประเสริฐสุดนั้นว่า **นิพพาน**

ประเภทของนิพพาน

นิพพาน มี ๑ ประเภท ได้แก่ **สันติลักษณะ** คือ ความสงบจากกิเลส และขันธ์ทั้งหลาย

นิพพาน มี ๒ ประเภท ได้แก่ :-

๑. **สอุปาทิเสสนิพพาน** ได้แก่ นิพพานที่เป็นไปกับขันธ์ ๕ หมายถึง นิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่

๒. **อนุปาทิเสสนิพพาน** ได้แก่ นิพพานที่ไม่มีขันธ์ ๕ หมายถึง นิพพานของพระอรหันต์ที่สิ้นชีวิตแล้ว เรียกว่า "ปรินิพพาน"

นิพพาน มี ๓ ประเภท ได้แก่ :-

๑. ผู้เจริญวิปัสสนา เห็นรูปนามโดยความไม่เที่ยง เรียกว่า อนิจจานุปัสสนา ย่อมเข้าถึงนิพพาน ชื่อว่า **อนิมิตตนิพพาน**

๒. ผู้เจริญวิปัสสนา เห็นรูปนามโดยความเป็นทุกข์ เรียกว่า ทุกขานุปัสสนา ย่อมเข้าถึงนิพพาน ชื่อว่า **อัปปณิหิตนิพพาน**

๓. ผู้เจริญวิปัสสนา เห็นรูปนามโดยความเป็นอนัตตา เรียกว่า อนัตตานุปัสสนา ย่อมเข้าถึงนิพพาน ชื่อว่า **สุญญตนิพพาน**

จิต ๑๙ ดวง มีอารมณ์นิพพาน

จิต ๑๙ ดวง รับนิพพานเป็นอารมณ์ ได้แก่ :-

โลกุตตรจิต ๘

มหากุศลญาณสัมปยุตจิต ๔

มหากิริยาญาณสัมปยุตจิต ๔

มโนทวาราวัชชนจิต ๑

อภิญญากุศลจิต ๑

อภิญญากิริยาจิต ๑

- โลกุตตรจิต ๘ คือ มัคคจิต ๔ ผลจิต ๔ มีนิพพานเป็นอารมณ์ ขณะเกิดขึ้นในมัคควิถีทั้ง ๔

- มหากุศลญาณสัมปยุตจิต ๔ ขณะทำหน้าที่โคตรภูญาณ ในโสดาปัตติผลมัคควิถีและโวทาน ในสกทาคามิมัคควิถี อนาคามิมัคควิถี อรหัตตมัคควิถี

ขณะทำหน้าที่เป็นกามชวนะในปัจจเวกขณวิถี ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากโสดาปัตติมัคควิถี สกทาคามิมัคควิถี และอนาคามิมัคควิถี สิ้นสุดลง

- มหากิริยาญาณสัมปยุตจิต ๔ ขณะทำหน้าที่เป็นกามชวนะในปัจจเวกขณวิถี ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากอรหัตตมัคค-วิถีสิ้นสุดลง

- มโนทวาราวัชชนจิต ๑ ทำหน้าที่อาวัชชนอารมณ์ในปัจจเวกขณวิถีทั้งหมด

- อภิญญากุศลจิต ๑ อภิญญากิริยาจิต ๑ รู้อารมณ์นิพพานในผู้อื่นได้

อธิบายเพิ่มเติม

ปัจจเวกขณวิถี คือ มโนทวารกามวิถีที่เกิดขึ้น ต่อจากมัคควิถีสิ้นสุดลง อารมณ์ที่ปัจจเวกขณวิถีพิจารณานั้นมี ๕ ประการ คือ มัคคจิต ผลจิต นิพพาน กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่ยังเหลืออยู่

สำหรับอารมณ์ ๓ คือ มัคคจิต ผลจิต นิพพาน นั้นต้องมีการพิจารณาอย่างแน่นอนทุกครั้ง ส่วนกิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่ยังเหลือนั้น ต้องเป็นผู้ศึกษาปริยัติมาก่อนจึงจะพิจารณาได้

ปัจจเวกขณวิถีที่เกิดขึ้นภายหลัง โสดาปัตติมัคควิถี สกทาคามิมัคควิถี และอนาคามิมัคควิถี นั้น ย่อมพิจารณาได้ทั้ง ๕ อารมณ์ ส่วนการพิจารณาภายหลังอรหัตตมัคควิถีนั้น คงได้เพียง ๔ อารมณ์ เพราะกิเลสที่ยังเหลืออยู่ไม่มีแล้ว

สรุป ปัจจเวกขณวิถี มี ๑๙ คือ

โสดาปัตติมัคควิถี สกทาคามิมัคควิถี และอนาคามิมัคควิถี – ๕ x ๓ = ๑๕

อรหัตตมัคควิถี รวมเป็น ๑๙ วิถี

สวัสดีค่ะ

ศรัทธาในพระพุทธศาสนา

อาจารย์ปราโมช น้อยวัฒน์

ศรัทธาจะเกิดได้ต้องอาศัยการฟังธรรม เพราะการฟังธรรมเป็นเหตุให้เกิดศรัทธาในเบื้องต้น ให้เกิดปัญญาในที่สุด[๑] เพราะปกติคนที่ไม่เคยฟังธรรมเลย จะเกิด

---

[๑] ในอวิชชาสูตรพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับ **"การฟังธรรม"** เป็นเหตุให้เกิด **"ศรัทธา"** ไว้ว่า

"...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ (๑) **การคบสัปบุรุษที่บริบูรณ์** ย่อมยังการฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ (๒) **การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์** ย่อมยังศรัทธาให้บริบูรณ์ (๓) **ศรัทธาที่บริบูรณ์** ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยแยบคายให้บริบูรณ์ (๔) **การทำไว้ในใจโดยแยบคายที่บริบูรณ์** ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ (๕) **สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์** ย่อมยังการสำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ (๖) **การสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์** ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ (๗) **สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์** ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ (๘) **สติปัฏฐาน ๔ ที่บริบูรณ์** ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ (๙) **โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์** ย่อมยังวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ (๑๐) **วิชชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้และบริบูรณ์อย่างนี้...**" องฺ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๖๑/๑๒๓ (สฺยา.)

ศรัทธาทำบุญขึ้นมาเองนั้นยากนัก เมื่อศรัทธาไม่เกิด กุศลทั้งหลายก็เกิดไม่ได้ เหตุนี้การฟังธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดศรัทธา ศรัทธาท่านจึงเปรียบได้เหมือนมือ เพราะถือเอากุศลไว้ได้ การทำกุศลได้จึงเป็นเหตุให้เกิดโภคทรัพย์ติดตามมา ศรัทธาท่านจึงเปรียบเหมือนทรัพย์ เพราะโภคทรัพย์ทั้งหลาย ย่อมได้มาด้วยการทำกุศลเท่านั้น เหตุนี้ถ้าไม่ทำกุศล ก็อย่าหวังเลยว่าจะมีโภคทรัพย์ แต่ถ้ามีศรัทธาแล้ว โภคสมบัติ ภพสมบัติ แม้กระทั่งนิพพานสมบัติก็เป็นอันหวังได้ ศรัทธาท่านจึงเปรียบเหมือนทรัพย์ เพราะเป็นเหตุให้ได้สมบัติทั้งปวง

อีกอย่างหนึ่ง ศรัทธาท่านยังเปรียบเหมือนพืช เพราะพืชนั้น เมื่อนำไปปลูก ก็ย่อมจะงอกแตกกิ่งก้านสาขา แม้กุศลทั้งหลายก็ต้องตั้งต้นที่ศรัทธาก่อน เพราะถ้ามีศรัทธาแล้ว ย่อมทำกุศลต่างๆ เริ่มต้นแต่ให้ทาน รักษาศีลจนถึงเจริญภาวนา ศรัทธาจึงนามาซึ่งประโยชน์ทั้งปวง มีประโยชน์ชาตินี้ ประโยชน์ชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะบุคคลจะข้ามโอฆสงสารได้ ก็ด้วยศรัทธา เหตุนี้ท่านฎีกาจารย์ จึงอุปมา**ลักษณะของศรัทธาว่าเหมือนมือ เพราะถือเอากุศลไว้ได้ อุปมาเหมือนทรัพย์**

เพราะทำให้ได้สมบัติทั้งปวง อุปมาเหมือนพืช เพราะทำให้กุศลเจริญขึ้นไปตามลำดับ[๒]

เหตุนี้คนไม่เคยฟังธรรมเลย ศรัทธาจึงเกิดยาก เพราะไม่รู้เหตุผลความจริง ถึงแม้จะทำบุญได้ ก็ทำตามๆ กันไป ถ้าไม่ถูกใจก็ไม่ทำ แต่ถ้าถูกใจก็ทำ การทำบุญอย่างนี้ไม่ได้ทำเพราะศรัทธาจริงๆ แต่ทำเพราะความชอบใจ บุญนั้นก็ได้อานิสงส์น้อย เพราะมีกิเลสคือความชอบใจเป็นปัจจัยให้ทำ ไม่ได้ทำด้วยศรัทธาที่ถูกต้อง ศรัทธาที่ถูกต้อง จะต้องเชื่อและเลื่อมใสในสิ่งที่มีประโยชน์ เห็นประโยชน์แล้วจึงทำ การทำด้วยศรัทธา[๓] จึงต้องเชื่อในเหตุผล ๔ อย่าง คือ

๑. ต้องเชื่อกรรม เรียกว่า **"กรรมศรัทธา"**[๔] รู้ว่ากรรมมีผล เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว รู้ว่าบุญให้ผลเป็นสุข บาปให้ผลเป็นทุกข์

๒. ต้องเชื่อผลของกรรม เรียกว่า **"วิปากศรัทธา"**[๕] คือรู้สุขทุกข์ที่ตนได้รับ เป็นผลของกรรมที่ตนทำมาแล้วแต่อดีต จะแก้ไขไม่ได้ ต้องยอมรับผลของกรรมนั้นโดยดี

---

[๒] กุสลธมฺมานํ อาทาเน **หตฺถํ** วิย, สพฺพสมฺปตฺติสมฺปทาเน **วิตฺตํ** วิย, อมตกสิผลผลเน **พีชํ** วิย ทฏฺฐพฺพา. วิสุทฺธิ.มหาฎีกา. (บาลี) ๒/๔๖๔/๑๕๙ (มจร.)

[๓] **รตนตฺตยํ กมฺมํ กมฺมผลญฺจ สทฺเธยฺยวตฺถุ.** วัตถุที่บุคคลพึงศรัทธามี ๓ อย่าง คือ (๑) พระรัตนตรัย (๒) กรรม (๓) ผลของกรรม. วิสุทฺธิ.มหาฎีกา. (บาลี) ๒/๔๖๔/๑๕๙ (มจร.)

[๔] สงเคราะห์เข้าในกัมมัสสกตาศรัทธา

[๕] สงเคราะห์เข้าในกัมมัสสกตาศรัทธา

๓. ต้องเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เรียกว่า **"กัมมัสสกตาศรัทธา"**[๖] คือบุคคลใดทำกรรมใดแล้ว ก็ต้องรับผลของกรรมนั้น เพราะการทำกรรมจะใช้คนอื่นทำแทนหรือจะรับผลแทนกันไม่ได้ เพราะทุกคนต่างก็เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นของตน ส่วนทรัพย์สินสมบัติ พ่อ แม่ ลูก ผัว เมีย ญาติพี่น้อง ไม่ใช่สมบัติของตน เพราะตายแล้วก็จากกันไป แต่กรรมที่ทำแล้วเท่านั้น ที่เป็นสมบัติของตน เพราะกรรมจะติดตามตนไปทุกหนทุกแห่งจนกว่าจะเข้าสู่พระนิพพาน

๔. ต้องเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียกว่า **"ตถาคตโพธิศรัทธา"**[๗] คือเชื่อว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นความจริง เพราะเป็นสัจธรรม ทั้งเป็นธรรมที่ขัดเกลากิเลส เป็นสัลเลขธรรม ทั้งเป็นธรรมที่นำสัตว์ออกจากทุกข์ เป็นนิยยานิกธรรม เป็นธรรมที่สงบจากเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ทั้งปวง เป็นสันติธรรม ต้องเชื่อเหตุผลความจริงอย่างนี้ จึงจะเกิดตถาคตโพธิศรัทธา

เพราะฉะนั้น ศรัทธาถ้าเชื่อในเหตุผลเหล่านี้ จึงจะเป็นปัจจัยให้เกิดปัญญา ทำให้เข้าใจว่า การทำกุศลทุกอย่าง

---

๖ อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๘๒๒/๔๔๓ (สฺยา.) เป็น **"กัมมัสสกตญาณ"**

๗ องฺ.สตฺตก. (บาลี) ๒๓/๔/๓ (สฺยา.)

จะต้องทำเพื่อขจัดกิเลสให้หมดไป เพื่อให้พ้นจากทุกข์ การทำบุญจึงไม่ต้องหวังผลตอบแทน เพราะทำเหตุอย่างไร ก็ย่อมได้ผลอย่างนั้นอยู่แล้ว ไม่ต้องไปขอให้เกิดกิเลสอีก[๘]

---

[๘] ในที่นี้หมายถึง **"ไม่ควรปรารถนาความเป็นไปในวัฏทุกข์อีก"** การทำบุญให้ทานด้วยความปรารถนานั้นมี ๒ ประการ ตามที่ภัททันตะสัทธัมมโชติกะธัมมาจริยะ ได้อธิบายไว้มีดังนี้

๑. **วัฏฏนิสสิตทาน** การทำบุญด้วยการปรารถนาโภคสมบัติ คือ ปรารถนาให้ร่ำรวย เป็นมหาเศรษฐี และปรารถนาภวสมบัติ คือ ต้องการให้เกิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นพรหม

๒. **วิวัฏฏนิสสิตทาน** การทำบุญที่ไม่มีความปรารถนาในโภคสมบัติและภวสมบัติ ปรารถนาแต่สัมมาสัมโพธิญาณ ปัจเจกโพธิญาณ อัครสาวกโพธิญาณ มหาสาวกโพธิญาณ และปกติสาวกโพธิญาณ อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

(ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒. พ.ศ.๒๕๕๕, หน้า ๑๘๔)

ในอรรถกถาสังขารูปปัตติสูตรอธิบายเกี่ยวกับการตั้งความปรารถนาเมื่อคราวเจริญกุศลไว้ว่า

บทว่า **"มคฺโค ปฏิปทา"** ได้แก่ ธรรม ๕ ประการ (ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา) นั่นแหละพร้อมกับความปรารถนา.

อธิบายว่า บุคคลใดมีธรรม ๕ ประการ (ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา) แต่ไม่มีความปรารถนา คติของบุคคลนั้นไม่ต่อเนื่องกัน. บุคคลใดมีความปรารถนา แต่ไม่มีธรรม ๕ ประการ (ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา) คติแม้ของบุคคลนั้นก็ไม่ต่อเนื่องกัน. **บุคคลเหล่าใดมีธรรม ๕ ประการ (ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา) และความปรารถนาทั้งสองอย่าง คติของบุคคลเหล่านั้นต่อเนื่องกัน.** อุปมาเหมือนซัดท่อนไม้ไปในห้วงอากาศ กำหนดไม่ได้ว่าจะเอาปลาย หรือตรงกลาง หรือเอาโคนลงฉันใด การถือปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นก็ฉันนั้น เอาแน่นอนไม่ได้ เพราะฉะนั้นกระทำกุศลกรรมแล้วทำความปรารถนาในที่แห่งหนึ่งย่อมควร. ม.อ. (ปปญฺจ.๔) (บาลี) ๑๐/๑๖๑/๑๐๕ (สฺยา.) (ดูเพิ่มเติมในสังขารูปปัตติสูตร)

จะทำให้บุญนั้นได้อานิสงส์น้อยลง ส่วนบุญที่ทำแล้วได้อานิสงส์มาก จะต้องทำบุญให้มีเจตนาครบ ๓ กาล คือก่อนทำบุญต้องมีใจยินดีเต็มใจทำ รู้ว่าการทำบุญเป็นการฝังขุมทรัพย์ให้ติดตามตนไป ทำให้มีสุขภายหน้าหน้าได้ ขณะกำลังทำก็ต้องมีจิตใจเลื่อมใส เพราะกำลังถือเอาสาระจากทรัพย์ที่ไม่มีสาระให้เป็นสาระ ครั้นทำบุญแล้ว ก็ต้องนึกถึงบุญนั้นบ่อยๆ ทำให้เกิดความปลื้มใจ เพราะได้ทำตามคำของบัณฑิตที่กล่าวว่าการทำบุญเป็นการดี **"เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้"**[๙] และบุญนั้นเราก็ได้ทำสำเร็จประโยชน์แล้วด้วยดี เหตุนี้ถ้าเข้าใจทำกุศล แม้ทำเพียงครั้งเดียวก็เกิดบุญติดต่อได้หลายครั้ง ทำให้ได้กุศลเพิ่มขึ้นมากมาย เพราะฉะนั้น เป็นชาวพุทธจึงต้องหมั่นฟังธรรม จะเป็นปัจจัยให้เกิดศรัทธา เกิดปัญญารู้ถูกต้องตรงต่อเหตุผล เท่ากับเป็นการสร้างบารมีให้กับตัวเอง ให้ได้ถึงฝั่งคือพระนิพพานที่ตนปรารถนา

---

[๙] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๙/๓๐ (สฺยา.) **"สุโข ปุญฺญสฺส อุจฺจโย"**

สทฺธา พนฺธติ ปาเถยฺยํ.[๑๐]

ศรัทธาย่อมรวบรวมไว้ซึ่งเสบียงทาง.

สทฺธีธ วิตฺตํ ปุริสสฺส เสฏฺฐํ.[๑๑]

ศรัทธาเป็นทรัพย์อันประเสริฐของคนในโลกนี้.

สทฺธาย ติรติ โอฆํ.[๑๒]

ข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา.

---

[๑๐] สํ.ส. (บาลี) ๑๕/๒๑๖/๖๑ (สฺยา.)

[๑๑] สํ.ส. (บาลี) ๑๕/๒๐๓/๕๘ (สฺยา.)

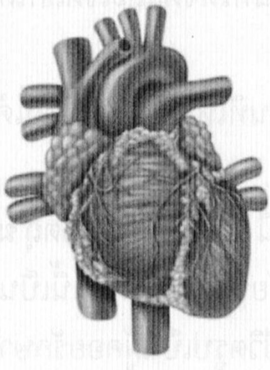
[๑๒] สํ.ส. (บาลี) ๑๕/๘๔๓/๓๑๕ (สฺยา.)

ปัญหาเกี่ยวกับหทัยวัตถุรูป

ศ.นพ. เชวง เดชะไกศยะ

เนื่องด้วยมีการโต้แย้งเกิดขึ้นว่า **"หทัยวัตถุรูป (วัตถุหทยรูป) มิใช่อยู่ที่ก้อนเนื้อหัวใจ (มังสหทยรูป) แต่ตั้งอยู่ที่ระบบส่วนกลางของสมอง"** โดยที่ได้อ้างเหตุผลถึง **"การผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจที่ชำรุด"** โดยเอาหัวใจใหม่ของผู้อื่นมาใส่แทนให้ โดยที่คนไข้ได้รับหัวใจอันใหม่มามิได้แสดงพฤติกรรมที่บ่งบอกว่า "มโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุเปลี่ยนแปลงไปเป็นของสันดานคนอื่นไปด้วย" จึงใช้เป็นข้ออ้างว่าหทัยวัตถุมิได้อยู่ที่ก้อนเนื้อหัวใจ แต่กลับไปอยู่ในสมองส่วนกลาง **"ด้วยเหตุผลดังกล่าวไม่เพียงพอที่จะลบล้างหลักฐาน และเหตุผลทางพุทธศาสนาที่แสดงไว้"**

จึงควรต้องมีการทบทวน แสดงหลักฐานข้ออ้างอิงจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในทางพระอภิธรรมได้แสดงไว้ในเรื่องคำว่า **"วัตถุ"** (รูป) **"จิตและเจตสิก"** (นาม) วัตถุมี ๖ ได้แก่

จักขุวัตถุ เป็นที่ให้จิตและเจตสิกได้อาศัยเกิด เรียกว่า **จักขุวิญญาณ**

โสตวัตถุ เป็นที่ให้จิตและเจตสิกได้อาศัยเกิด เรียกว่า **โสตวิญญาณ**

ฆานวัตถุ เป็นที่ให้จิตและเจตสิกได้อาศัยเกิด เรียกว่า **ฆานวิญญาณ**

ชิวหาวัตถุ เป็นที่ให้จิตและเจตสิกได้อาศัยเกิด เรียกว่า **ชิวหาวิญญาณ**

กายวัตถุ เป็นที่ให้จิตและเจตสิกได้อาศัยเกิด เรียกว่า **กายวิญญาณ**

หทัยวัตถุ เป็นที่ให้จิตและเจตสิกได้อาศัยเกิด เรียกว่า **มโนวิญญาณ**

ปสาทรูป ๕ นี้ (จักขุวัตถุ โสตวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ) และหทัยวัตถุ[๑] ทั้งหมดนี้เป็นกัมมชรูป เป็นรูปที่เกิดจากกรรม มีชีวิตรูปเป็นผู้คอยรักษาไว้[๒]

จิตและเจตสิกที่เกิดจากกรรมอาศัยวัตถุทั้ง ๖ เกิดนี้ เป็น **"วิบากจิต"**[๓] ส่วนรูปไม่เรียกว่าวิบาก แต่เรียกรูปที่เกิดจากกรรมว่า **"กัมมชรูป"**[๔]

ในสัตว์จำพวกที่อาศัยครรภ์มารดาเกิด (คัพภเสยยกะ) ในขณะปฏิสนธิ เป็นหยาดน้ำมันงาจุดเล็กๆ เท่ากับขนของจามรีจุ่มน้ำมันงาสลัดออกเจ็ดครั้ง ในหยดน้ำที่เหลือเรียกว่า **"กลละ"**[๕] นั้นมีปฏิสนธิกัมมชรูปเพียง ๓ กลาป[๖] มีอยู่

---

๑ อภิ.สงฺคห. (บาลี) ๖๔/๑๙ (มจร.)

๒ วิภาวินี. (บาลี) ๙/๒๗๙ (มจร.)

๓ วิภาวินี. (บาลี) ๙/๑๗๓ (มจร.)

๔ อภิ.สงฺหคฏีกา. (บาลี) ๒๔/๑๑๕ (มจร.)

๕ สํ.ส. (บาลี) ๑๕/๘๐๓/๓๐๓ (สฺยา.), สํ.อ. (สารตฺถ. ๑) ๑๑/๒๓๕/๒๘๔ (สฺยา.)

๖ อภิ.สงฺคห. (บาลี) ๕๔/๔๑ (มจร.)

กลาปละ ๑๐ รูป เรียกว่า **กายทสกกลาป ภาวทสกกลาป** และ**วัตถุทสกกลาป** นี้เองคือ "**หทัยวัตถุ**" อันเป็นที่รองรับของปฏิสนธิวิญญาณ[๗]

"**ขณะนี้ส่วนของสมองยังไม่เกิด ซึ่งสมองจะเกิดจากส่วนเนื้อเยื่อนอกสุด (Ectoderm) ในสัปดาห์ที่ ๑๑[๘] นี่เป็นข้อยืนยันว่า หทัยวัตถุไม่ได้อยู่ที่สมองส่วนกลาง ส่วนของสมองเป็นรูปเท่านั้น มีกลุ่มของรูปแต่ละกลาปมีอยู่ ๙ รูป (ดิน น้ำ ไฟ ลม สี กลิ่น รส โอชะ และชีวิตรูป) เรียกว่า ชีวิตนวกกลาป และชีวิตนวกกลาปนี้มีอยู่ทั่วไปในร่างกายทุกส่วน**"[๙]

เมื่อหทัยวัตถุรูป (วัตถุหทยรูป) เกิดพร้อมกับปฏิสนธิวิญญาณ มีหน้าที่ให้ปฏิสนธิวิญญาณได้อาศัยเกิด ในขณะนั้นตัวเนื้อหัวใจที่เรียกว่า "**มังสหทยรูป**" ก็ยังไม่เจริญและกำเนิดจากเนื้อเยื่อส่วนกลาง (Mesoderm) คนละเนื้อเยื่อกับเนื้อสมอง จึงแยกกันอย่างชัด ดังที่อรรถกถาได้แสดงไว้ว่า

---

[๗] วิสุทฺธิ. ๑/๑๙๓/๒๗๙ (มจร.)

[๘] สํ.อ. (สารตฺถ.๑) ๑๑/๒๓๕/๒๘๕ (สฺยา.)

[๙] อภิ.สงฺคห. (บาลี) ๔๖/๔๐ (มจร.)

"หทัยวัตถุมิใช่เนื้อหัวใจคือไม่ใช่มังสหทยรูป แต่อยู่ส่วนบนของมังสหทยรูป คือตัวกล้ามเนื้อหัวใจ หทัยวัตถุนี้มีขนาดเท่ากับเม็ดบุนนาค[๑๐] มีขนาดเท่ากับเล็บหัวแม่มือ"

ส่วนมังสหทยรูป มีขนาดเป็นดอกบัวตูมหรือดอกบัวแย้ม[๑๑] ของผู้หญิงจะหนักประมาณ ๒๕๐ กรัม และชายจะมีหัวใจหนักประมาณ ๒๘๐ กรัม

ดังนั้นหทัยวัตถุ (วัตถุหทยรูป) ย่อมมีอยู่แล้วก่อนที่สมองจะเกิด หทัยวัตถุย่อมมีอยู่แล้วตั้งแต่ปฏิสนธิวิญญาณเกิดขึ้น และหทัยวัตถุนี้ย่อมเป็นที่อาศัยให้จิตและเจตสิกที่เป็นมโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุอาศัยเกิด[๑๒]

กัมมชรูปทั้งหมดในสัตว์ที่มีชีวิต ย่อมเป็นอยู่ได้เกิดขึ้นติดต่อกันได้ตั้งมั่นอยู่ได้ก็เพราะมีชีวิตรูปเป็นผู้รักษาไว้ตลอดไป ตราบเท่าที่สัตว์และคนมีชีวิตอยู่ตามวิบากกรรมของตนๆ การผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจเอามาทั้งก้อนเนื้อหัวใจในการแพทย์ปัจจุบัน ตลอดการใช้หัวใจเทียมก็ย่อมเป็นที่อาศัย

---

[๑๐] **อนฺโต จสฺส ปุนฺนาคฏฺฐิปติฏฺฐานมตฺโต อาวาฏโก โหติ, ยตฺถ อฑฺฒปสตมตฺตํ โลหิตํ สณฺฐาติ.** วิสุทฺธิ. ๑/๑๙๓/๒๗๙ (มจร.)

[๑๑] **หทยนฺติ หทยมํสํ. ตํ วณฺณโต รตฺตปทุมปตฺตปิฏฺฐิวณฺณํ. สณฺฐานโต พาหิรปตฺตานิ อปเนตฺวา อโธมุขํ ธปิตปทุมมกุฬสณฺฐานํ. พหิ มฏฺฐํ. อนฺโต โกสาตกีผลสฺส อพฺภนฺตรสทิสํ.** วิสุทฺธิ. ๑/๑๙๓/๒๗๙ (มจร.)

[๑๒] **ยํ นิสฺสาย มโนธาตุ จ มโนวิญฺญาณธาตุ จ วตฺตนฺติ.** วิสุทฺธิ. ๑/๑๙๓/๒๗๙ (มจร.)

ของหทัยวัตถุ และย่อมมีชีวิตรูปตามรักษาไว้เป็นสำคัญ และเป็นที่อาศัยของจิตและเจตสิกอันเป็นมโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุได้อาศัยเกิดต่อไป ดังนั้นคนไข้จึงไม่ได้เปลี่ยนวิบากจิตคือมโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุไปเป็นสันดานคนอื่นไปได้เลย นี่คือปัญหาที่คนหลายคนข้องใจจึงได้ย้ายหทัยวัตถุไปอยู่ที่สมองส่วนกลาง อันไม่ตรงกับหลักฐานและเหตุผลตามที่พระอภิธรรมและวิสุทธิมรรคคัมภีร์ได้แสดงไว้

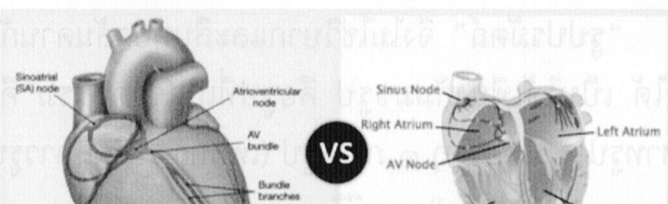
จิตของสัตว์อันสืบสันดานของคนเรามานั้น คือจิตและเจตสิก เป็นวิบากเป็นผู้สืบทอดสันดานต่อมาจากเจตนาในอกุศลจิต ๑๒ และกุศลจิต (มหากุศลจิต ๘) และรูปาวจรจิตฝ่ายกุศล ๕ และอรูปาวจรกุศล ๔ รวมเป็นกุศลจิต ๑๗ และอกุศลจิต ๑๒ ดวง รวมเป็นเจตนาในจิต ๒๙ อันมีเจตสิกประกอบด้วยเป็นสำคัญ

"รูปปรมัตถ์" จึงไม่ใช่วิบากและสืบทอดสันดานกันไม่ได้ เป็นได้เพียงกัมมชรูป คือรูปที่เกิดจากกรรม คือปสาทรูป ๕ หทัยวัตถุ ๑ ภาวะรูป (เพศหญิง=อิตถีภาวรูป, เพศชาย=ปุริสภาวรูป) และชีวิตรูป ๑

นอกจากนั้น การผ่าตัดของการแพทย์ปัจจุบัน สามารถผ่าตัดหูที่พิการบางโรค เอาของเทียมเข้าไปใส่แทนที่ก็ดี การผ่าตัดนัยน์ตา เอาตาที่เป็นต้อออก ใส่เลนส์เทียมเข้าไปแทน

ก็ดี ก็ยังสามารถทำให้หูและตานั้นทำงานขึ้นมาเป็นปกติได้ ก็ด้วยสามารถเป็นที่อาศัยของจักขุปสาท และโสตปสาทได้ เป็นวัตถุที่รองรับจิตและเจตสิกที่เป็นจักขุวิญญาณ และโสตวิญญาณอาศัยเกิด และรับรูปารมณ์ และสัททารมณ์ได้ และยังเป็นอารัมมณชาตปัจจัยให้แก่จักขุวิญญาณ และโสตวิญญาณได้ และจักขุวิญญาณกับโสตวิญญาณก็เป็นปัจฉาชาตปัจจัยต่อจักขุปสาทและโสตปสาทให้ตั้งอยู่ต่อไปได้ด้วย

ดังนั้นการผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจ จะเปลี่ยนจิตใจและสันดานของคนไปด้วย ก็คงได้ผลชัดเจนอยู่แล้วตามหลักฐานและเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว และหทัยวัตถุนั้นก็ไม่ได้อยู่ที่สมองส่วนกลาง อันเป็นไปไม่ได้เลยทั้งสองประการ

SA Node vs. AV Node

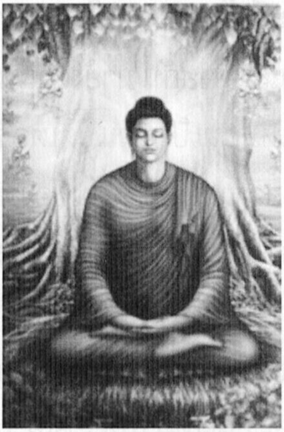
อีกประการหนึ่งที่น่าสนใจมาก ในที่ตำแหน่งของหทัยวัตถุ **(วัตถุหทยรูป)** ที่อยู่ส่วนบนค่อนมาทางขวา (At auricle) อันเป็นตำแหน่งที่ทางแพทย์เรียกว่า **"SA node"** ก็มีขนาดเท่ากับเม็ดบุนนาคจริงๆ และก็ไม่ใช่กล้ามเนื้อหัวใจ **(มังสหทยรูป)** และมีเส้นประสาทโยงมาจากสมองส่วนกลางและส่วนล่างหลายเส้นด้วยกัน มายังตำแหน่งหทัยวัตถุนี้ด้วย อันเป็นที่น่าสนใจเหมือนเป็นตัวแบตเตอรี่ที่ต้องประจุไฟอยู่ตลอดเวลา ยังคอยควบคุมการเต้นของหัวใจให้เป็นไปตามปกติด้วย ที่ทางธรรมเรียกว่า **"จิตตชรูปสามัญ"** นั่นเอง

โดยสรุปแล้ว ก็ไม่เป็นที่ตกใจเลยที่ทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ได้พิสูจน์สัจธรรม ในทางพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน จากหลายๆ เรื่องที่ผ่านมา เช่น การเห็น การได้ยิน เป็นต้น

อัคคัญญสูตร

พระสูตรว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก

อาจารย์บุญญ์ฐศักดิ์ ทิวพัฒน์ เรียบเรียง [๑]

ข้าพเจ้า (พระอานนทเถระ) ได้สดับมาอย่างนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขามิคารมารดา ในบุปผาราม กรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล วาเสฏฐสามเณรและภารทวาชสามเณร หวังความเป็นภิกษุ จึงอยู่ประจำในสำนักของภิกษุ

---

๑ เรียบเรียงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ ๑๑ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๓ ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พึงดูรายละเอียดในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเพิ่มเติม

ลำดับนั้น เวลาเย็นวันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เร้นแล้ว ได้เสด็จลงจากปราสาท ทรงจงกรมอยู่ในที่กลางแจ้งที่ร่มเงาปราสาท วาเสฏฐสามเณรได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจงกรมอยู่ จึงเรียกภารทวาชสามเณรมา กล่าวว่า; ภารทวาชะผู้อาวุโส เราเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะฟังธรรมีกถาในที่เฉพาะพระพักตร์, ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า; ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ เธอทั้งหลายแลมีชาติเป็นพราหมณ์ ออกบวชจากตระกูลของพราหมณ์ พราหมณ์ทั้งหลายไม่ด่าไม่บริภาษเธอทั้งหลายหรือ ? วาเสฏฐะและภารทวาชสามเณรจึงทูลว่า; ข้าแด่พระองค์ผู้เจริญ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมด่าย่อมบริภาษข้าพระองค์ ด้วยถ้อยคำตามสมควรแก่ตนอย่างเต็มที่ ไม่มีลดหย่อนเลย

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า; พวกพราหมณ์ด่าบริภาษเธอด้วยถ้อยคำด่าอันสมควรแก่ตนอย่างเต็มที่ไม่ลดหย่อนเลยอย่างไร ? สามเณรทั้งสองทูลว่า; ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ว่า **พราหมณ์เท่านั้น เป็นวรรณะประเสริฐที่สุด วรรณะเหล่าอื่น**

เลวทราม พราหมณ์เท่านั้น เป็นวรรณะขาว วรรณะอื่นดำ พราหมณ์ทั้งหลายเท่านั้นบริสุทธิ์ คนที่ไม่ใช่พราหมณ์หาบริสุทธิ์ไม่ พราหมณ์ทั้งหลายเป็นบุตรเกิดจากอุระ เกิดจากปากของพระพรหม พระพรหมเนรมิตขึ้นมา เป็นทายาทของพระพรหม พวกท่านมาละเสียวรรณะที่ประเสริฐที่สุดไปอยู่วรรณะเลวทราม คือพวกสมณะโล้น เป็นพวกคหบดีเป็นพวกดำ เกิดจากท้าวของพระพรหม การที่พวกท่านมาละเสียวรรณะประเสริฐสุด ฯลฯ เช่นนี้ ไม่เป็นการดีไม่เป็นการสมควรเลย

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า; ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ พวกพราหมณ์ระลึกเรื่องเก่าของตนไม่ได้จึงกล่าวเช่นนั้น ความปรากฏชัดแจ้งอยู่ว่า นางพราหมณีของพวกพราหมณ์ทั้งหลาย มีระดูบ้าง คลอดอยู่บ้าง ให้ลูกดื่มนมบ้าง ก็พราหมณ์เหล่านั้น เป็นผู้เกิดทางช่องคลอดของนางพราหมณ์ทั้งนั้น พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐสุด ฯลฯ เป็นทายาทของพระพรหม ดังนี้, ก็พราหมณ์เหล่านั้น ย่อมกล่าวตู่พระพรหม และพูดมุสา พวกเขาจะต้องประสพสิ่งที่ไม่เป็นบุญมากมาย

ว่าด้วยวรรณะ ๔

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ วรรณะเหล่านี้มี ๔ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร, **กษัตริย์บางพระองค์ในโลกนี้ มีปกติฆ่าสัตว์ มีปกติถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ มีปกติประพฤติผิดทางกาม มีปกติพูดมุสา มีวาจาส่อเสียด มีวาจาหยาบคาย พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากจะได้ของเขา พยาบาทปองร้ายเขา มีความเห็นผิด ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ อันใดเป็นอกุศลนับว่าเป็นอกุศล มีโทษนับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพนับว่าไม่ควรเสพ ไม่ควรเป็นอริยธรรมก็นับว่าเป็นไม่ควรเป็นอริยธรรม เป็นธรรมที่ดำมีวิบากดำ วิญญูชนติเตียน ธรรมเหล่านั้น ย่อมปรากฏอย่างชัดเจน ในกษัตริย์บางพระองค์ในโลกนี้**

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ แม้พราหมณ์บางคนในโลกนี้...ฯลฯ... แม้แพศย์บางคนในโลกนี้...ฯลฯ... แม้ศูทรบางคนในโลกนี้...ฯลฯ...

ว่าด้วยธรรมอันประเสริฐในโลกทั้งสอง

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ **กษัตริย์บางพระองค์ในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาติ เว้นขาดจากอทินนาทาน เว้นขาดจากกาเมสุมิจฉาจาร เว้นขาดจากมุสาวาจา เว้นขาดจากปิสุณาวาจา เว้นขาดจากผรุสวาจา เว้นขาดจากสัมผัปปลาปะ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฏฐิ อย่างนี้แล ธรรมทั้งหลายเหล่าใด เป็นกุศลนับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษนับว่าไม่มีโทษ ควรเสพนับว่าควรเสพ ควรเป็นอริยะนับว่าเป็นอริยะ เป็นธรรมขาวมีวิบากขาว วิญญูชนสรรเสริญ ธรรมเหล่านั้นย่อมปรากฏอย่างชัดเจนในกษัตริย์บางพระองค์ในโลกนี้**

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ แม้พราหมณ์บางคนในโลกนี้...ฯลฯ... แม้แพศย์บางคนในโลกนี้...ฯลฯ... แม้ศูทรบางคนในโลกนี้...ฯลฯ...

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ เมื่อวรรณะทั้ง ๔ เหล่านี้แล รวมกันเป็น ๒ ฝ่าย คือ **พวกที่ตั้งอยู่ในฝ่ายดำ วิญญูชนติเตียนพวกหนึ่ง และพวกตั้งอยู่ในฝ่ายขาว วิญญูชนไม่ติเตียนพวกหนึ่ง** ในเรื่องนี้ เหตุไรพวกพราหมณ์

จึงพากันกล่าวอย่างนี้ว่า 'พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐสุด ฯลฯ พรหมเนรมิตขึ้น เป็นทายาทของพรหม' ดังนี้ ?

วิญญูชนทั้งหลาย ย่อมไม่รับรองถ้อยคำของพราหมณ์เหล่านั้น เพราะเหตุว่า บรรดาวรรณะทั้ง ๔ เหล่านี้ ผู้เป็นภิกษุขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว ตามบรรลุประโยชน์ของตน มีสังโยชน์เครื่องผูกสัตว์ไว้สิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นได้เพราะรู้โดยชอบ ผู้นั้นย่อมปรากฏว่า เป็นยอดกว่าคนทั้งหลายโดยธรรมแท้ หาใช่เป็นอธรรมไม่ ก็ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนในโลกนี้ ทั้งในทิฏฐธรรม (ปัจจุบันภพ) และในอภิสัมปรายภพ (ภพหน้าต่อๆ ไป)

ว่าด้วยธรรมประเสริฐที่สุด

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ พระราชาทรงพระนามว่าปเสนทิโกศล ก็ทรงทราบว่า พระสมณโคดมผู้ยอดเยี่ยมเสด็จออกบวชจากศากยราชตระกูล พวกศากยราชทั้งหลายย่อมเป็นผู้ติดตามพระเจ้าปเสนทิโกศลทุกขณะ ย่อมกระทำการนอบน้อม การไหว้ การต้อนรับ อัญชลีกรรม สามีจิกรรม

ในพระเจ้าปเสนทิโกศล **แต่พระเจ้าปเสนทิโกศล ยังทรงกระทำการไหว้ การต้อนรับ อัญชลีกรรม สามีจิกรรมในพระตถาคต** ด้วยพระดำริว่า 'พระสมณโคดมมีชาติดีกว่า เรามีชาติไม่ดี พระสมณโคดมทรงมีพระกำลัง เราเองมีกำลังทราม พระสมณโคดมมีพระฉวีวรรณผ่องใส เราเองมีผิวพรรณเศร้าหมอง พระสมณโคดมมีศักดิ์ใหญ่ เราเองมีศักดิ์น้อย' ดังนี้ โดยที่แท้ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสักการะพระธรรม เคารพพระธรรม นับถือพระธรรม บูชาพระธรรม นอบน้อมพระธรรม พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทำการนอบน้อม อภิวาท ต้อนรับ อัญชลีกรรม สามีจิกรรม ในพระตถาคตอย่างนี้แล โดยบรรยายนี้ เธอพึงทรงอย่างนี้ว่า 'ธรรมเท่านั้นประเสริฐสุดในหมู่ชนในโลกนี้ ทั้งในทิฏฐธรรม (ปัจจุบันภพ) และในอภิสัมปรายภพ (ภพหน้าต่อๆ ไป)'

ว่าด้วยบุตรเกิดแต่พระอุระและพระโอษฐ์พระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า; ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ เธอทั้งหลายแลมีชาติต่างกัน มีชื่อต่างกัน มีโคตรต่างกัน ออกจากเรือนมาบวชเป็นบรรพชิต ถูกเขาถามว่า 'ท่านเป็นพวกไหน' ดังนี้ พึงตอบเขาว่า 'พวกเราเป็นพวก

สมณะศากยบุตร’ ดังนี้ ก็ผู้ใดแลมีศรัทธาในพระตถาคตตั้งมั่น เกิดแต่มูลราก ตั้งมั่นอย่างมั่นคง อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลกนี้ ให้เคลื่อนย้ายไม่ได้ ควรจะเรียกผู้นั้นว่า ‘เราเป็นบุตรเกิดแต่พระอุระ เกิดจากพระโอษฐ์ ของพระผู้มีพระภาค เกิดจากพระธรรม พระธรรมเนรมิต เป็นทายาทของพระธรรม’ ดังนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุใด เพราะคำว่า ธรรมกายก็ดี พรหมกายก็ดี ธรรมภูตก็ดี พรหมภูตก็ดี เป็นชื่อของพระตถาคต

ว่าด้วยการเกิดของมนุษย์โลก

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ มีสมัยบางคราว โดยอันล่วงไปแห่งกาลอันยาวนาน โลกนี้ก็จะพินาศไป เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมากหมู่สัตว์ ย่อมวนเวียนไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม ในชั้นอาภัสสรพรหมนั้น สัตว์เหล่านั้นมีความสำเร็จได้โดยทางใจ มีปีติเป็นภักษา มีรัศมีเอง ท่องเที่ยวไปในอากาศ ดำรงอยู่ในวิมานอันแสนงาม ย่อมดำรงอยู่ได้สิ้นกาลยืดยาวนาน

มีสมัยบางครั้ง โดยกาลอันล่วงไปแห่งกาลอันยืดยาว โลกนี้ย่อมเจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น โดยมากเหล่าสัตว์ก็จะพากันเคลื่อน (จุติ) จากอาภัสสรพรหมมาสู่ความเป็น

อย่างนี้อีก และสัตว์เหล่านั้น มีความสำเร็จโดยทางใจ มีปีติเป็นภักษา มีรัศมีเอง ท่องเที่ยวไปในอากาศ ดำรงอยู่ในวิมานอันแสนงาม ย่อมดำรงอยู่ได้สิ้นกาลยืดยาวนาน

ก็โดยสมัยนั้นแล จักรวาลนี้ก็จะกลายเป็นน้ำไปหมด มีความมืดมองไม่เห็น ทั้งดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ ดวงดาวนักษัตรก็ยังไม่ปรากฏ กลางวันกลางคืนก็ไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งกึ่งเดือนหนึ่งก็ยังไม่ปรากฏฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ หญิงชายก็ยังไม่ปรากฏ หมู่สัตว์ทั้งหลายก็ถึงการนับว่าสัตว์ ดังนี้อย่างเดียวกัน

ในกาลบางคราว โดยอันล่วงไปแห่งกาลอันยาวนาน **ง้วนดิน** ก็เกิดลอยอยู่บนน้ำ ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้น เหมือนน้ำนมสดที่บุคคลเคี่ยวแล้วทำให้เย็นสนิท แล้วปรากฏเป็นฝาอยู่ข้างบนฉะนั้น ง้วนดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใสอย่างดีและเนยข้นอย่างดีฉะนั้น และได้รสอันน่าชอบใจ เหมือนน้ำผึ้งอันปราศจากโทษฉะนั้น

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ทีนั้นแล มีสัตว์บางตน มีชาติโลเล กล่าวว่า 'ท่านผู้เจริญ สิ่งที่ลอยอยู่นี้จะเป็นอะไร' แล้วเอานิ้วมือช้อนเอาง้วนดินขึ้นมาลิ้มดู ง้วนดินก็ได้ซ่านไปทั่ว ความอยากจึงเกิดขึ้นแก่เขา สัตว์เหล่าอื่น

แลก็ถึงทิฏฐานุคติของสัตว์นั้น ก็พากันเอานิ้วมือช้อนง้วนดินขึ้นมาลิ้มดู เมื่อสัตว์เหล่านั้น กำลังเอานิ้วมือช้อนง้วนดินนั้นขึ้นมาชิม ง้วนดินก็แผ่ซ่านไปทั่วสรรพางค์ และตัณหาก็เกิดขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้น ทีนั่นแล สัตว์เหล่านั้นจะพากันพยายามเอามือปั้นง้วนดิน ทำเป็นคำเพื่อจะบริโภค

เมื่อใดแลที่สัตว์เหล่านั้น พยายามที่จะเอามือปั้นง้วนดิน ทำให้เป็นคำที่จะบริโภค เมื่อนั้นรัศมีเฉพาะตัวของสัตว์เหล่านั้นก็จะหายไป เมื่อรัศมีเฉพาะตัวหายไป พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ย่อมปรากฏขึ้นมา หมู่ดาวนักษัตรก็ปรากฏกลางคืนกลางวันก็ปรากฏ เดือนหนึ่งกึ่งเดือนก็ปรากฏขึ้นฤดูและปีก็ปรากฏขึ้น ด้วยเหตุเพียงประมาณเท่านี้แล โลกนี้ก็ย่อมเจริญขึ้นมาอีก

ครั้งนั้นแล สัตว์เหล่านั้นพากันบริโภคง้วนดิน มีง้วนดินเป็นภักษา เป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่ตลอดกาลยืดยาวนานความแข็งแกร่งก็เกิดมีในร่างกายของสัตว์เหล่านั้น ความมีผิวพรรณดีก็ปรากฏชัดขึ้นมา สัตว์บางพวกก็มีผิวพรรณดีบางพวกมีผิวพรรณเลว สัตว์เหล่าใดมีผิวพรรณดี ก็ดูหมิ่นสัตว์ที่มีผิวพรรณเลว ว่าเรามีผิวพรรณดีกว่าสัตว์เหล่านั้นสัตว์เหล่านั้นมีผิวพรรณเลวกว่าเรา จึงเกิดมีมานะถือตัว

เพราะการดูหมิ่นเรื่องผิวพรรณเป็นปัจจัย ง้วนดินก็ได้อันตรธานหายไป สัตว์เหล่านั้นจึงประชุมกัน แล้วพากันทอดถอนใจว่า 'รสดี รสดี' แม้ในทุกวันนี้พวกมนุษย์ได้ของมีรสดีบางอย่างเท่านั้น ก็พากันกล่าวอย่างนี้ว่า 'รสดี รสดี'

ว่าด้วยกะบิดินเป็นต้นเกิดขึ้น

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้งนั้นแล เมื่องวนดินของสัตว์เหล่านั้นหายไป **กะบิดิน**ก็ปรากฏ เหมือนเห็ดกะบิดินนั้นถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสีเหมือนเนยใสที่ปรุงอย่างดีหรือเนยข้นอย่างดี และมีรสอย่างน่าชอบใจเหมือนน้ำผึ้งซึ่งปราศจากโทษฉะนั้น สัตว์เหล่านั้น ก็ได้พยายามบริโภคกะบิดินเป็นภักษา เป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่ตลอดกาลยืดยาวนาน ความเป็นผู้กล้าแข็ง ก็ปรากฏขึ้นในกายของสัตว์เหล่านั้น และความเป็นผู้มีผิวพรรณงดงามก็ปรากฏชัดขึ้น สัตว์บางพวกมีผิวพรรณดี บางพวกมีผิวพรรณเลว ก็เกิดการดูหมิ่นกันขึ้น ต่างก็มีมานะเกิดขึ้น เพราะการดูหมิ่นผิวพรรณเป็นปัจจัย กะบิดินก็อันตรธานไป เมื่อกบะดินหายไปแล้ว **เครือดิน**ได้ปรากฏขึ้นมา คล้ายผลมะพร้าวบริบูรณ์ด้วยสี กลิ่น รส มีสีเหมือนเนยใสที่ปรุงอย่างดีหรือ

เนยข้นอย่างดี และมีรสชาติน่าชอบใจ เหมือนน้ำผึ้งซึ่งปราศจากโทษ สัตว์เหล่านั้นได้พยายามบริโภคเครือดินเป็นภักษา เป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่ตลอดกาลยืดยาวนาน ความเป็นผู้กล้าแข็งก็ได้ปรากฏขึ้นในร่างกายของสัตว์เหล่านั้น ความเป็นผู้มีผิวพรรณดีก็ปรากฏขึ้น สัตว์บางพวกมีผิวพรรณดี บางพวกมีผิวพรรณเลว ก็เกิดการดูหมิ่นกันขึ้น ต่างก็มีมานะถือตัว เพราะการดูหมิ่นผิวพรรณเป็นปัจจัย เครือดินก็อันตรธานหายไป ต่างพากันทอดถอนใจว่า 'เครือดินของเราได้สูญหายไปหมดแล้ว'

ว่าด้วยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้งนั้นแล เมื่อเครือดินได้สูญหายไปแล้ว ข้าวสาลีซึ่งบังเกิดในที่ที่ไม่ต้องไถ ไม่มีรำ ไม่มีแกลบ บริสุทธิ์ มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสาร ปรากฏขึ้นมา สัตว์ทั้งหลายก็พากันขนเอาข้าวสาลีชนิดใดมาเพื่อเป็นอาหารมื้อเย็นในเวลาเย็น ตอนเช้าข้าวสาลีชนิดนั้นก็สุกงอมขึ้นมาแทน และในตอนเช้า สัตว์ทั้งหลายได้พากันขนเอาข้าวสาลีชนิดใดมา เพื่อบริโภคในเวลาเช้า ในตอนเย็น ข้าวสาลีชนิดนั้นก็สุกงอมขึ้นมาแทน ความบกพร่องไปหาได้

ปรากฏไม่ เหล่าสัตว์ทั้งหลายพากันบริโภคข้าวสาลี ซึ่งเกิดสุกเองในที่ที่ไม่ต้องไถ มีข้าวสาลีเป็นภักษา เป็นอาหาร ดำรงอยู่ตลอดกาลยืดยาวนาน ความกล้าแข็งได้เกิดขึ้นภายในกายของสัตว์เหล่านั้น และความเป็นผู้มีผิวพรรณงดงามก็ได้ปรากฏอย่างชัดเจน และเพศหญิงก็ปรากฏแก่หญิง เพศชายก็ปรากฏแก่ชาย

ก็ได้ยินว่า หญิงย่อมเพ่งดูชายอยู่ตลอดเวลา และชายก็เพ่งดูหญิงอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน เมื่อชนเหล่านั้นต่างเพ่งดูกันและกันอยู่ตลอดเวลา ความกำหนัดก็เกิดขึ้น ความเร่าร้อนก็ปรากฏในกายชนเหล่านั้น เพราะความเร่าร้อนเป็นปัจจัย จึงได้เสพเมถุน สัตว์เหล่าใดแลเห็นสัตว์อื่นกำลังเสพเมถุนกัน ก็โปรยฝุ่นลงบ้าง โปรยเถ้าลงบ้าง โปรยโคมัยลงบ้าง ด้วยกล่าวว่า 'คนถ่อย เจ้าจงฉิบหาย' ดังนี้ แล้วกล่าวว่า 'ก็สัตว์จักกระทำกรรมอย่างนี้แก่สัตว์อย่างไร' ดังนี้ แม้ในขณะนี้ ชนบทบางแห่ง เมื่อนำสัตว์ถูกฆ่าไปสู่ตะแลงแกง มนุษย์เหล่าอื่นก็จะซัดฝุ่นบ้าง ซัดเถ้าบ้าง ซัดโคมัยบ้าง ใส่คนชื่อนั้น

โดยสมัยนั้น การซัดฝุ่นเป็นต้น รู้กันว่าไม่เป็นธรรม ในบัดนี้รู้กันว่าเป็นธรรม สัตว์เหล่าใดแลย่อมเสพเมถุนกัน

สัตว์เหล่านั้นย่อมไม่ได้เพื่อจะเข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคม ตลอด ๓ เดือนบ้าง ๒ เดือนบ้าง ในกาลนั้นแล สัตว์ทั้งหลาย ถึงความชั่วช้าในอสัทธรรมนั้นตลอดเวลา ในกาลนั้นสัตว์เหล่านั้น จึงได้พากันพยายามสร้างเรือนอยู่ เพื่อประโยชน์แก่การปกปิดอสัทธรรมนั้น

สัตว์บางคนซึ่งมีชาติขี้เกียจได้มีความคิดว่า 'ท่านผู้เจริญ เราต้องนำเอาข้าวสาลีมาเพื่อเป็นอาหารเย็นในเวลาเย็น และเพื่อเป็นอาหารเช้าในตอนเช้า ย่อมเดือดร้อนจริงอย่ากระนั้นเลย เราควรนำข้าวสาลีมาครั้งเดียวให้พอเพียงเพื่อบริโภคทั้งในเวลาเช้าและเวลาเย็น' ครั้งนั้น สัตว์นั้นก็ถึงทิฏฐานุคติของสัตว์นั้นแล้ว นำข้าวสาลีมาครั้งเดียวเพื่ออาหารทั้งสองเวลา ทั้งในเวลาเย็น ทั้งในเวลาเช้า ดังนี้

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ สัตว์นั้นถึงทิฏฐานุคติของสัตว์นั้น จึงนำข้าวสาลีมาเพื่อเป็นอาหารถึง ๔ วัน แล้วกล่าวว่า 'อย่างนี้ก็ดีนะ ผู้เจริญ' เมื่อใดแลสัตว์นั้นได้พยายามจะบริโภคข้าวสาลีที่สั่งสมไว้ ครั้งนั้นข้าวสาลีจึงมีรำห่อเมล็ดบ้าง มีแกลบห่อเมล็ดบ้าง ต้นที่ถูกเกี่ยวแล้วก็ไม่กลับงอกขึ้นมาอีก การขาดตอนก็ปรากฏขึ้น ข้าวสาลีจึงได้มีเป็นกลุ่มขึ้นมา สัตว์เหล่านั้นจึงได้ประชุมพร้อมกัน

ครั้นแล้วก็จะพากันทอดถอนใจว่า 'ผู้เจริญ ธรรมอันเลวทรามได้ปรากฏในสัตว์ทั้งหลาย เพราะความปรากฏแห่งอกุศลกรรมอันลามกของพวกเรานั่นแล ฉะนั้นเราควรแบ่งข้าวสาลีกัน และพึงกั้นเขตคันกัน' ดังนี้

ครั้งนั้นแล สัตว์บางตนมีความโลเล รักษาส่วนของตนไว้ ถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้บริโภค สัตว์ทั้งหลายได้พากันจับสัตว์นั้นแล้ว กล่าวคำนี้ว่า 'ท่านทำกรรมชั่ว รักษาส่วนของตนไว้ ถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้บริโภค ท่านอย่าได้ทำกรรมชั่วช้าอย่างนี้อีก' สัตว์นั้นก็รับคำว่า 'จะไม่ทำอย่างนี้อีก' แม้ในครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ สัตว์นั้นก็รับอย่างนั้น และสัตว์นั้นก็ยังรักษาส่วนของตน แล้วถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้บริโภค สัตว์ทั้งหลายได้พากันจับสัตว์นั้น เอามือทุบ เอาก้อนดินขว้าง เอาท่อนไม้ตี อทินนาทานจึงปรากฏ การครหาจึงปรากฏ มุสาวาทปรากฏ การจับท่อนไม้ปรากฏ

ครั้งนั้นแล สัตว์ทั้งหลายจึงประชุมพร้อมกัน แล้วทอดถอนใจว่า 'ผู้เจริญ ธรรมอันลามกเลวทรามปรากฏในหมู่สัตว์ได้ อย่ากระนั้นเลย เราควรนับถือสัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่งจะว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้ ติเตียนผู้ที่ควรติเตียนได้ ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้ ส่วนพวกเราจักให้ส่วนแห่งข้าวสาลีแก่ผู้นั้น' สัตว์เหล่านั้น จึงเข้าไปหาสัตว์ที่มีรูปร่างงามกว่า น่าดูกว่า

น่าเลื่อมใสกว่า มีศักดิ์ใหญ่กว่าแล้วได้กล่าวคำนั้นว่า ‘มาเถิดสัตว์ผู้เจริญ ท่านจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ จงติเตียนผู้ที่ควรติเตียน จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้ ส่วนพวกเราจักให้ส่วนแห่งข้าวสาลีแก่ท่าน’ ดังนี้ สัตว์นั้นได้รับคำของสัตว์เหล่านั้น

ว่าด้วยต้นเหตุเกิดอักขระว่า “มหาสมมติ กษัตริย์ ราชา”

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะชนผู้เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติแล้ว อักขระว่า **มหาสมมติ** จึงได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก เพราะผู้เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่แห่งเขต ฉะนั้นอักขระว่า **กษัตริย์** จึงอุบัติขึ้นเป็นคำที่ ๒ เพราะเหตุที่ผู้เป็นใหญ่ ย่อมยังชนเหล่าอื่นให้ยินดีโดยชอบธรรม ฉะนั้นอักขระว่า **ราชา** จึงบังเกิดขึ้นเป็นคำที่ ๓ เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ การบังเกิดขึ้นของหมู่กษัตริย์จึงเกิดขึ้นมีขึ้นมาด้วยอักขระที่เข้าใจกันว่าเลิศเป็นของเก่า เรื่องของสัตว์เหล่านั้นจะเหมือนกันและไม่เหมือนกันกับสัตว์อื่นนั้น ก็ด้วยธรรมหาใช่ด้วยอธรรมไม่ ก็ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนในโลกนี้ ทั้งในทิฏฐธรรม (ปัจจุบันภพ) และในอภิสัมปรายภพ (ภพหน้าต่อๆ ไป)

ว่าด้วยการเกิดแห่งพราหมณ์

ครั้งนั้นแล สัตว์บางจำพวกได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘ผู้เจริญ การถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้จักปรากฏ ฯลฯ การขับไล่จักปรากฏ ในเพราะบาปธรรมอันใด บาปธรรมอันนั้นปรากฏในหมู่สัตว์ทั้งหลาย อย่ากระนั้นเลย พวกเราควรลอยอกุศลธรรมอันลามกทิ้งเสียเถิด เพราะสัตว์ทั้งหลายพากันลอยอกุศลทิ้งไป’ ฉะนั้นอักขระว่า **พราหมณ์** จึงบังเกิดขึ้นครั้งแรก พราหมณ์เหล่านั้นจึงสร้างกระท่อมมุงด้วยใบไม้ไว้ในราวป่า แล้วเพ่งอยู่ในกระท่อมที่มุงด้วยใบไม้นั้น พวกพราหมณ์เหล่านั้นไม่มีการหุงต้ม ไม่มีการตำข้าวในเวลาเย็น เวลาเช้าพวกเขาก็พากันเที่ยวไปยังหมู่บ้าน ตำบล และเมือง แสวงหาอาหารเพื่อบริโภค เมื่อได้อาหารแล้ว ก็เพ่งอยู่ในกุฏิใบไม้นั้น หมู่มนุษย์พบเข้าก็เกิดอักขระว่า **ฌายิกา** (ผู้เพ่ง) จึงบังเกิดเป็นคำที่ ๒

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ บรรดาสัตว์เหล่านั้นบางพวกเมื่อไม่ได้สำเร็จฌานในกระท่อมที่มุงด้วยใบไม้ในราวป่า จึงเที่ยวไปรอบหมู่บ้าน รอบนิคม ทำคัมภีร์มาอยู่ มนุษย์ทั้งหลายเห็นเขาเข้าจึงกล่าวว่า ‘ผู้เจริญ สัตว์เหล่านี้ไม่ได้บรรลุฌาน ไม่เพ่งอยู่’ ฉะนั้นอักขระว่า **อัชฌายิกา**

(ผู้ไม่เพ่ง) ดังนี้ จึงบังเกิดขึ้นเป็นคำที่ ๓ ก็คำนั้น โดยสมัยนั้นสมมติกันว่าเป็นคำเลว แต่สมัยนี้ คำนั้นสมมติกันว่าประเสริฐ การบังเกิดขึ้นของหมู่พราหมณ์นั้น โดยอักขระที่เข้าใจกันว่าเลิศ เป็นของเก่า จึงได้มี เรื่องของสัตว์ทั้งหลายจะเหมือนหรือไม่เหมือนกัน โดยธรรมเท่านั้น หาใช่โดยอธรรมไม่ ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนในโลกนี้ ทั้งในทิฏฐธรรม (ปัจจุบันภพ) และในอภิสัมปรายภพ (ภพหน้าต่อๆ ไป)

ว่าด้วยการเกิดแห่งแพศย์

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ บรรดาสัตว์นั้นบางพวก ยึดมั่นเมถุนธรรม แยกประกอบการงาน (เช่น โคปกกรรม การรักษาความปลอดภัย พาณิชยกรรม การค้าขาย) ฉะนั้นอักขระว่า **แพศย์ แพศย์** จึงบังเกิดขึ้นเพราะเหตุดังกล่าวมานี้ การบังเกิดของพวกแพศย์จึงมีได้อย่างนี้ การบังเกิดขึ้นของหมู่แพศย์นั้น โดยอักขระที่เข้าใจกันว่าเลิศ เป็นของเก่า จึงได้มี เรื่องของสัตว์ทั้งหลายจะเหมือนหรือไม่เหมือนกัน โดยธรรมเท่านั้น หาใช่โดยอธรรมไม่ ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนในโลกนี้ ทั้งในทิฏฐธรรม (ปัจจุบันภพ) และในอภิสัมปรายภพ (ภพหน้าต่อๆ ไป)

ว่าด้วยการเกิดแห่งศูทร

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์ที่เหลือประพฤติตนโหดร้าย ทำงานต่ำต้อย เพราะสัตว์เหล่านั้นประพฤติตนโหดร้าย ทำงานที่ต่ำต้อยฉะนั้น คำว่า **ศูทร ศูทร** จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ การบังเกิดขึ้นของหมู่ศูทรนั้น จึงมีได้ด้วยอักขระที่เข้าใจกันว่าเลิศ เป็นของเก่า เรื่องของสัตว์ทั้งหลายจะเหมือนหรือไม่เหมือนกันกับสัตว์อื่น ก็โดยธรรมเท่านั้น หาใช่โดยอธรรมไม่ ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนในโลกนี้ ทั้งในทิฏฐธรรม (ปัจจุบันภพ) และในอภิสัมปรายภพ (ภพหน้าต่อๆ ไป)

ว่าด้วยการเกิดแห่งสมณะ

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ก็สมัยที่กษัตริย์ติเตียนธรรมของตน จึงออกจากเรือนบวช ด้วยคิดว่า 'เราเป็นสมณะ' แม้พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ติเตียนธรรมของตน จึงออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต ด้วยคิดว่า 'เราจักเป็นสมณะ' ดังนี้ การบังเกิดขึ้นแห่งหมู่สมณะจึงได้มีขึ้น ด้วยหมู่ทั้ง ๔ เหล่านี้ เรื่องของสัตว์เหล่านั้น จะเหมือนหรือไม่เหมือนกับสัตว์เหล่าอื่น ก็โดยธรรมเท่านั้น หาใช่

อธรรมไม่ ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนในโลกนี้ ทั้งในทิฏฐธรรม (ปัจจุบันภพ) และในอภิสัมปรายภพ (ภพหน้าต่อๆ ไป)

ทำกรรมอย่างไรได้รับวิบากอย่างนั้น

กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี แพศย์ก็ดี ศูทรก็ดี ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นมิจฉาทิฐิ สมาทานกรรมด้วยอำนาจมิจฉาทิฐิ เพราะยึดถือกรรมด้วยอำนาจมิจฉาทิฐิเป็นเหตุเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ทั้งสิ้น

กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี แพศย์ก็ดี ศูทรก็ดี ประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เป็นสัมมาทิฏฐิ สมาทานกรรมด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เพราะการยึดถือกรรมด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิเป็นเหตุ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

กษัตรย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี แพศย์ก็ดี ศูทรก็ดี มีปกติทำกรรมทั้ง ๒ อย่าง ด้วยกาย วาจา ใจ มีความเห็นเจือปนกัน ยึดถือกรรมด้วยอำนาจเจือปนกัน เพราะการยึดถือกรรมด้วยอำนาจความเห็นอันเจือปนกันเป็นเหตุ เบื้อหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมได้เสวยสุขบ้างทุกข์บ้าง

กษัตรย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี แพศย์ก็ดี ศูทรก็ดี สำรวมกาย วาจา และใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ หมวดแล้ว[๒] ย่อมปรินิพพานในโลกนี้แท้

บรรดาวรรณะทั้ง ๔ เหล่านี้ วรรณะใดเป็นภิกษุ ผู้อรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีกรณียะ อันกระทำแล้ว ปลงภาระได้แล้ว ตามบรรลุประโยชน์ ของตนแล้ว มีสังโยชน์เครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพสิ้นแล้ว เพราะรู้ โดยชอบ วรรณะนั้นปรากฏว่าเป็นผู้เลิศกว่าวรรณะเหล่านั้น โดยธรรม หาใช่โดยอธรรมไม่ ธรรมเท่านั้นประเสริฐสุด ในหมู่ชนในโลกนี้ ทั้งในทิฏฐธรรม (ปัจจุบันภพ) และใน อภิสัมปรายภพ (ภพหน้าต่อๆ ไป)

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ แม้สนังกุมารพรหม และแม้เราเองก็กล่าวอย่างนี้ว่า ‘**กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐ ที่สุด ในหมู่ชนผู้มีความรังเกียจด้วยโคตร ท่านผู้พร้อมด้วย วิชชาและจรณะเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในเทวดาและมนุษย์ ทั้งหลาย**’ ดังนี้

---

[๒] โพธิปักขิยธรรม ๗ หมวด ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระดำรัสนี้แล้ว วาเสฏฐสามเณรและภารทวาชสามเณร ก็ชื่นชมภาษิตของพระผู้มีพระภาคฉะนี้แล สามเณรทั้ง ๒ นั้นกำลังน้อมระลึกถึง รู้ตามพระสูตรนี้ ได้บรรลุพระอรหันต์ พร้อมปฏิสัมภิทาทั้งหลาย

จบอัคคัญญสูตร

มรณุปปัตติจตุกกะ[๑]

อาจารย์นิตยา ปรีชายุทธ เรียบเรียง

มรณุปฺปตฺติจตุกฺก เมื่อแยกศัพท์แล้วได้ ๓ ศัพท์ คือ **มรณ + อุปฺปตฺติ + จตุกฺก** มีความหมายดังนี้

มรณ	หมายถึง	ความตาย
อุปฺปตฺติ	”	การเกิดขึ้น
จตุกฺก	”	มี ๔ อย่าง

เมื่อรวมแล้วเป็น *มรณุปฺปตฺติจตุกฺก* แปลว่า ความเกิดขึ้นแห่งความตาย มี ๔ ประการ หรือหมายความว่า เหตุที่ทำให้ความตายปรากฏขึ้น มี ๔ ประการ ดังวจนัตถะว่า

มรณสฺส อุปฺปตฺตีติ มรณุปฺปตฺติ.[๒]

แปลความว่า การเกิดขึ้นแห่งความตาย ชื่อว่า มรณุปปัตติ

---

๑ เรียบเรียงจาก คู่มือการศึกษาพระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วีถิมุตตสังคหะ ของมูลนิธิแนบมหานีรานนท์

๒ วิภาวินี. (บาลี) ๘๙/๒๖๓ (มจร.)

จตุนฺนํ สมาหาโร จตุกฺกํ.[๑]

แปลความว่า การรวมของ ๔ อย่าง ชื่อว่า จตุกกะ

สำหรับคำว่า *มรณะ* ซึ่งแปลว่า ความตาย หรือจุติ หรือดับนั้น อาจจำแนกได้เป็น ๓ ประเภท คือ :-

๑. ขณิกมรณะ หมายถึง การดับของรูปนาม ตามอาการแห่งอุปปาทะ ฐีติ ภังคะ คือการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ขณะดับ คือภังคขณะ ชื่อว่า ขณิกมรณะ

๒. สมมุติมรณะ หมายถึง ความตายของคนและสัตว์ อันเป็นไปตามโวหารของโลกที่ใช้กันโดยทั่วไป

๓. สมุจเฉทกมรณะ หมายถึง การปรินิพพานของพระอรหันต์

ในมรณุปปัตติจตุกกะนี้ มุ่งหมายเอาสมมุติมรณะ และสมุจเฉทกมรณะ ๒ ประเภทนี้เท่านั้น ส่วนขณิกมรณะ ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องความตาย ที่จะได้กล่าวเป็นลำดับต่อไป

---

๑ พจนานุกรม มคธ-ไทย หน้า ๒๕๑

แสดงความตาย ๔ ประการ

ตามนัยแห่งพระอภิธัมมัตถสังคหะบาลี มีแสดงว่า

"อายุกฺขเยน กมฺมกฺขเยน อุภยกฺขเยน อุปจฺเฉทกกมฺมุนา เจติ จตุธา มรณุปฺปตฺติ นาม ฯ" [๑]

แปลความว่า ชื่อว่า มรณุปปัตติ คือ เหตุที่ทำให้ความตายปรากฏขึ้นนั้น มี ๔ อย่าง คือ :-

๑. *อายุกขยมรณะ*	ได้แก่	ตายเพราะสิ้นอายุ
๒. *กัมมักขยมรณะ*	"	ตายเพราะสิ้นกรรม
๓. *อุภยักขยมรณะ*	"	ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรม
๔. *อุปัจเฉทกมรณะ*	"	ตายเพราะกรรมเข้าไปตัดรอน

อธิบาย

๑. อายุกขยมรณะ

อายุกขยมรณะ ตายเพราะสิ้นอายุ มีวจนัตถะว่า

อายุโน ปริกฺขเยน มรณํ อายุกฺขยมรณํ. [๒]

ความตายเพราะการสิ้นไปของอายุ ชื่อว่า อายุกขยมรณะ

---

[๑] อภิ.สงฺคห. (บาลี) ๘๙/๓๔ (มจร.)

[๒] วิภาวินี. (บาลี) ๘๙/๒๖๓ (มจร.)

อายุ เมื่อว่าโดยสภาวธรรมนั้น ได้แก่ ชีวิตรูป ในที่นี้มุ่งหมายเอาอายุขัย ซึ่งเป็นการกำหนดขอบเขตแห่งการตั้งอยู่ของชีวิตรูปนั่นเอง

เมื่อกล่าวโดยบุคคลาธิษฐาน การตายเพราะสิ้นอายุนั้น หมายถึง ตายเมื่อแก่ หรือแก่ตาย คือถึงความชรา แล้วจึงตาย

ในสมัยพุทธกาล มนุษย์มีอายุขัยได้ ๑๐๐ ปี โดยประมาณ นับแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว อายุขัยก็ลดน้อยลงในอัตราส่วนประมาณ ๑๐๐ ปีต่อ ๑ ปี คือเวลาล่วงไปแล้ว ๑๐๐ ปี อายุขัยของมนุษย์จะลดน้อยลง ๑ ปี จนปัจจุบันล่วงปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าไปแล้ว ๒,๕๐๐ ปี มนุษย์จึงมีอายุขัยประมาณได้ ๗๕ ปี

สำหรับอายุขัยของพรหม ของเทวดา ต่างก็มีขอบเขตอายุตามภูมิของตนที่เกิดอยู่

สำหรับมนุษย์ในชมพูทวีปนั้น กำหนดอายุขัยไม่แน่นอน มีขึ้น ๆ ลง ๆ เมื่อเวลาขัยอายุขึ้นก็ขึ้นสูงถึงอสงไขยปี เมื่อเวลาขัยอายุลงต่ำสุดก็ต่ำลงจนถึง ๑๐ ปี ในปัจจุบันนี้กำหนด ๗๕ ปีเป็นอายุขัย จึงแสดงว่า แม้สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ยังมีอำนาจของกรรมอุปถัมภ์ค้ำจุนอยู่ก็จริง แต่เมื่อครบอายุขัยแล้วก็จะต้องถึงแก่ความตายไปเป็นส่วนมาก ผู้ที่จะมีอายุขัยเกินกว่ากำหนดไว้ก็มีอยู่บ้าง ซึ่งต้องอาศัย

อดีตกรรมที่เกี่ยวกับการฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์ไว้ไม่มี และต้องอาศัยปัจจุบันกรรมในฝ่ายดี มีการทำบุญให้ทาน รักษาศีล บำเพ็ญภาวนาไว้ให้ใจบริสุทธิ์ ตลอดจนรักษาสุขภาพพลานามัยไว้อย่างดี เหตุเหล่านี้จะช่วยอุปถัมภ์ให้มีอายุอยู่นานได้เกินอายุขัยได้บ้าง ดังในปัจจุบันนี้ มีผู้มีอายุยืนเกินกว่า ๗๕ ปี ก็มีบ้าง ในสมัยพุทธกาลก็มีอยู่หลายท่าน เช่น พระอานนท์ พระมหากัสสปะ นางวิสาขา เหล่านี้ อายุยืนเกินกว่า ๑๐๐ ปี ดังนี้เป็นต้น

๒. กัมมักขยมรณะ

กัมมักขยมรณะ คือ ความตายเพราะสิ้นกรรม มีวจนัตถะว่า

กมฺมุโน ปรินิฏฺฐิตวิปากตฺตา มรณํ กมฺมกฺขยมรณํ.[๑]

การตายเพราะความที่วิบากของกรรมสิ้นสุดลง ชื่อว่า กัมมักขยมรณะ

"กรรม" ที่เป็นผู้กำหนดความตายนี้ มุ่งหมายเอา

ชนกกรรม คือ กรรมมีหน้าที่ส่งผลให้ปฏิสนธิปรากฏขึ้นในภพนั้น ๆ

[๑] วิภาวินี. (บาลี) ๘๙/๒๖๓ (มจร.)

อุปถัมภกกรรม คือกรรมมีหน้าที่ช่วยอุดหนุนให้รูปนามที่เกิดจากชนกกรรมให้ตั้งอยู่ได้ในภพนั้น ๆ

การสิ้นสุดอำนาจแห่งกรรมทั้งสองนี้แหละ ชื่อว่า *"กัมมักขยมรณะ"* ผู้ที่เกิดมาโดยอำนาจแห่งกรรมทั้งสองนี้ ให้ตั้งอยู่ได้เพียง ๑ เดือน ๑ ปี ๕ ปี และ ๑๐ ปี เหล่านี้เป็นต้น คงตั้งอยู่ได้ไม่ครบกำหนดแห่งอายุขัยของผู้นั้น เป็นเหตุให้ต้องตายลงโดยเร็วดังกล่าวข้างต้น ย่อมแสดงว่าเป็นการตายด้วยความสิ้นสุดแห่งอำนาจกรรม เรียกว่า กัมมักขยมรณะ การตายเพราะสิ้นอำนาจกรรมนี้ บางทีก็เรียกว่า *ปุญญักขยมรณะ* หมายความว่า ตายเพราะสิ้นบุญหรือหมดบุญ ซึ่งใช้เรียกในความตายของเทวดาและพรหม ฉะนั้น ปุญญักขยมรณะ ก็หมายถึง กัมมักขยมรณะ นั่นเอง

๓. อุภยักขยมรณะ

อุภยักขยมรณะ คือ ตายเพราะสิ้นอายุ และสิ้นกรรม มีวจนัตถะแสดงว่า

อายุกมฺมานํ สกเมว ปริกฺขีณตฺตา มรณํ อุภยกฺขยมรณํ.[๑]

การตายเพราะการสิ้นสุดแห่งอายุและกรรมเสมอกันทั้งสอง ชื่อว่า "อุภยักขยมรณะ"

---

๑ วิภาวินี. (บาลี) ๘๙/๒๖๓ (มจร.)

ความตายเพราะเหตุทั้งสองนี้ หมายความว่า ผู้ตายนั้นมีอายุยืนอยู่ได้จนกระทั่งครบอายุขัย และอำนาจของกุศลอกุศลชนกกรรมก็พอดีหมดลงพร้อมกับความสิ้นสุดแห่งอายุ เช่น มนุษย์ที่เกิดมาในสมัยนี้ มีกำหนดอายุ ๗๕ ปี เป็นอายุขัย และอำนาจแห่งกุศลชนกกรรมของผู้นั้น ก็มีอำนาจอยู่ได้ ๗๕ ปีเช่นเดียวกัน เมื่อผู้นั้นมีอายุถึง ๗๕ ปี ก็ตายลง กล่าวได้ว่า ความตายของผู้นั้นเป็นอุภยักขยมรณะ หรือสัตว์เดรัจฉาน เช่น สุนัข มีกำหนดอายุประมาณ ๑๐-๑๒ ปี เป็นอายุขัย และสุนัขนั้น มีอำนาจอกุศลชนกกรรมอยู่ได้ ๑๐-๑๒ ปี เมื่อสุนัขนั้นมีอายุถึง ๑๐-๑๒ ปี ก็ตายลง กล่าวได้ว่า การตายของสุนัขตัวนั้นเป็นอุภยักขยมรณะ

อนึ่ง การปรินิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระปัจเจกพุทธเจ้าก็กล่าวได้ว่า เป็นอุภยักขยมรณะ เพราะต้องอยู่ถึงอายุขัย ไม่มีใครทำอันตรายให้ตายได้ เป็นผู้อยู่จนสิ้นกรรม

๔. อุปัจเฉทกมรณะ

อุปัจเฉทกมรณะ คือ การตายโดยกรรมเข้าไปตัดรอน ได้แก่ การตายเพราะประสบอุบัติเหตุโดยการตายยังไม่ทันสิ้นอายุและสิ้นกรรม มีวจนัตถะแสดงว่า

อุปจฺฉินฺทตีติ อุปจฺเฉทกํ.[๑]

แปลความว่า กรรมอันใด ย่อมเข้าไปตัดวิบาก และกัมมชรูป ที่เกิดจากชนกกรรม ฉะนั้น กรรมนั้นชื่อว่า "อุปัจเฉทกะ" ได้แก่ อกุศลกรรม ๑๒ มหากุศลกรรม ๘ และอรหัตตมรรคกรรม ๑

อุปจฺเฉทเกน ปวตฺติ มรณํ อุปจฺเฉทกมรณํ[๒]

การตายที่เป็นไปเพราะกรรมเข้าไปตัดวิบากและกัมมชรูป ชื่อว่า "อุปัจเฉทกมรณะ"

หมายความว่า ผู้ที่มีอายุยังไม่ถึงขีดอายุขัย และอำนาจของชนกกรรมก็ยังไม่หมด แต่ด้วยอำนาจของอกุศลกรรม หรือกุศลกรรมที่ได้ทำแล้วในภพก่อน หรือภพนี้เข้ามาตัดรอนให้ตายลงเสียก่อนในสมัยที่ยังไม่ถึงเวลา เพราะความหิวกระหาย ถูกไฟไหม้ ถูกวางยา ถูกอาวุธตลอดจนโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เบียดเบียน เหล่านี้ ชื่อว่าเป็นอุปัจเฉทกมรณะ

---

๑ วิภาวินี. โยชนา. (บาลี) ๒/๘๒๗/๖๖๓ (มมร.)

๒ วิภาวินี. โยชนา. (บาลี) ๒/๘๒๗/๖๖๖ (มมร.)

อุปมาความตายของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยเหตุ ๔ อย่างดังกล่าวแล้ว ก็เหมือนดวงประทีปที่จุดตามไว้ ดวงประทีปย่อมดับลงได้ด้วยอาศัยเหตุ ๔ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ดับด้วยไส้หมด ดับด้วยน้ำมันหมด ดับด้วยไส้และน้ำมันทั้งสองหมด และดับลงด้วยถูกลมพัด หรือถูกเป่าให้ดับ ดวงประทีปเปรียบเหมือนชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ความดับของดวงประทีปนั้น เหมือนกับความดับของชีวิต คือความตายที่สิ้นสุดลงในภพหนึ่ง ๆ ผู้ที่สิ้นชีวิตลงโดยหมดอายุขัย ก็เหมือนดวงประทีปที่ดับลงเนื่องจากไส้หมดแต่น้ำมันยังมี ผู้สิ้นชีวิตลงโดยสิ้นกรรม เหมือนดวงประทีปดับลง เพราะน้ำมันหมดแต่ไส้ยังมีอยู่ ผู้ที่สิ้นชีวิตลงโดยหมดทั้งอายุและกรรม ก็เหมือนดวงประทีปนั้นดับลง เพราะไส้และน้ำมันหมดทั้งสองอย่าง ผู้ที่สิ้นชีวิตลงโดยประสบอุปัทวเหตุต่าง ๆ ก็เหมือนกับดวงประทีปดับ เพราะถูกลมพัดหรือถูกเป่าให้ดับโดยที่ไส้และน้ำมันยังอยู่

ความตายทั้ง ๔ อย่างนี้ ถ้าตายโดยอายุกขยมรณะ กัมมักขยมรณะ อุภยักขยมรณะ ทั้ง ๓ อย่างนี้ เรียกว่า กาลมรณะ คือเป็นการตายชนิดที่ถึงเวลาแล้ว ส่วนผู้ที่ตายโดยอุปัจเฉทกมรณะ เรียกว่า *อกาลมรณะ* คือเป็นการตายที่ยังไม่ถึงเวลา

อกาลมรณะ คือการตายที่ยังไม่ถึงเวลานี้ แม้จะตายด้วยประสบอุปัทวเหตุ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ย่อมละเว้นจากอดีตกรรมเสียไม่ได้ หมายความว่า จะต้องมีเหตุอดีตเป็นผู้อุดหนุน และมีเหตุปัจจุบันเป็นผู้จัดการ ดังในพระบาลีมิลินทปัญหาว่า

"อิธ มหาราช โย ปุพฺเพ ปเร ชิฆจฺฉาย มาเรติ, โส พหูนิ วสฺสสตสหสฺสานิ ชิฆจฺฉาย ปริปีฬิโต ฉาโต ฯลฯ ชิฆจฺฉาเยว มรติ ทหโรปิ มชฺฌิโมปิ มหลฺลโกปิ ฯ"[๑]

"ดูกรมหาราชา ในโลกนี้ผู้ใดทำให้คนอื่นตายลงด้วยการอดข้าว ผู้นั้นแม้ยังอยู่ในวัยเด็กก็ตาม วัยหนุ่มสาวก็ตาม วัยชราก็ตาม ย่อมได้รับการเบียดเบียนด้วยการอดข้าว และตายลงด้วยความหิวข้าวนั้นเอง เป็นดังนี้ตลอดแสนชาติ"

หมายความว่า ผู้ที่เคยทำให้ผู้อื่นตายลงด้วยการอดน้ำ ให้งูกัด วางยา เอาไฟเผา ถ่วงน้ำ หรือฆ่าโดยใช้อาวุธ เหล่านี้เป็นต้น ผู้นั้นก็ย่อมตายด้วยการอดน้ำ ถูกงูกัด วางยา ไฟคลอก จมน้ำ ถูกอาวุธ เช่นเดียวกัน แสดงว่าอกาลมรณะเหล่านี้ จะเว้นเสียจากอดีตกรรมไม่ได้ จึงเรียกอกาลมรณะนี้ว่าอุปัจเฉทกกรรม

---

๑ มิลินฺท. (บาลี) ๖/๓๑๓ (มจร.)

อนึ่ง ความตายชนิดที่เป็นอกาลมรณะนี้ นอกจากความตายลงเพราะหิวข้าว กระหายน้ำ ถูกงูกัด ถูกวางยา ถูกไฟไหม้ จมน้ำและถูกอาวุธแล้วยังตายเพราะโรคภัยต่าง ๆ เช่น โรคลม ดีพิการ โรคเกี่ยวกับกับเสมหะ โดยการปฏิบัติตนผิดอนามัย ไม่เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ หรือโดยความพยายามของตนเองและของผู้อื่น

การปฏิบัติตนเป็นไปไม่สม่ำเสมอ หมายถึงการที่ผู้นั้นไม่มีปัญญาที่จะบำรุงรักษาร่างกายให้มีชีวิตยืนยาวอยู่ได้จนตลอดอายุขัยไว้โดยสม่ำเสมอนั่นเอง การที่สัตว์ทั้งหลายสุขภาพดี มีอายุยืนนั้น จะอาศัยแต่อดีตกรรมอย่างเดียวไม่ได้ จำเป็นต้องมีการบำรุงรักษาร่างกายไว้ด้วยอาหารและยา พร้อมกับบริหารอิริยาบถใหญ่ให้เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ จึงจะทำให้สุขภาพดี มีอายุยืนยาวตลอดอายุขัยได้ ฉะนั้น ความตายของคนที่ยังไม่ถึงซึ่งอายุขัยนั้น เพราะไม่มีการบำรุงรักษาร่างกาย ไม่ได้เปลี่ยนอิริยาบถใหญ่ให้เป็นโดยสม่ำเสมอ มัวปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรมด้วยอำนาจกิเลส คือ ความโลภบ้าง ความโกรธบ้าง ความเห็นผิดบ้าง ไม่รู้ไม่เข้าใจหรือคิดไม่ถึงบ้าง ทำให้คนทั้งหลายต้องตายลงเป็นส่วนมาก

โดยความพยายามของตนเองหรือคนอื่น เช่น ผูกคอตาย ยิงตัวตาย กระโดดน้ำตาย กินยาพิษ เป็นต้น

หรือถูกศัตรูฆ่าตาย ถูกสัตว์ทำร้ายจนถึงตาย หรือไม่ก็ถูกเทวดาลงโทษจนถึงตาย เหล่านี้ ล้วนเป็นความตายที่เป็นอกาลมรณะ ทั้งสิ้น

วินิจฉัยอุปัจเฉทกมรณะตามนัยแห่งวิภาวินีฎีกา

ในวิภาวินีฎีกาแสดงว่า

"อิทํ ปน เนรยิกานํ อุตฺตรกุรุวาสีนํ เกสญฺจิ เทวานญฺจ น โหติ" [๑]

แปลความว่า ความตายด้วยอุปัจเฉทกมรณะนี้ ย่อมไม่มีแก่สัตว์ที่เกิดในนิรยภูมิ อุตตรกุรุทวีป และเทวดาบางพวก ที่นอกจากภุมมัฏฐเทวดาที่กล่าวดังนี้ คงเป็นได้เฉพาะแต่ในอุตตรกุรุทวีปเท่านั้น สำหรับนิรยภูมิและเทวดาบางพวกที่นอกจากภุมมัฏฐเทวดานั้น *อุปัจเฉทกมรณะ* ย่อมมีได้ เช่น

อุปัจเฉทกมรณะของสัตว์ในนิรยภูมิ เมื่อสัตว์นรกทั้งหลาย ถูกพระยายมราชสอบถามเพื่อแก่การช่วยเหลืออยู่นั้น สัตว์นรกนั้นก็มีสติระลึกได้ถึงกุศลที่ตนได้เคยทำไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ ก็จะตายลงทันทีไปบังเกิดเป็นมนุษย์

---

๑ วิภาวินี. (บาลี) ๘๙/๒๖๓ (มจร.)

หรือเทวดาต่อไป เป็นการตายโดย กุศลอุปัจเฉทกมรณะ คือกุศลกรรมตัดรูปนามที่เกิดจากอกุศลกรรมให้ตายลง

อุปัจเฉทกมรณะของเทวดาในเทวภูมิ ภุมมัฏฐเทวดาที่ได้รับอุปัจเฉทกมรณะ ดังที่วิภาวินีฎีกามุ่งหมายนั้น มีเรื่องราวแจ้งอยู่ในภูตคามสิกขาบทแห่งพระวินัยว่า ภุมมัฏฐเทวดาเด็กน้อยอาศัยอยู่ที่ต้นไม้ ภิกษุไปตัดต้นไม้นั้น ได้ฟันถูกเทวดาเด็กน้อยนั้นก็ถึงแก่ความตาย จึงแสดงว่า อุปัจเฉทกมรณะ ย่อมมีได้เฉพาะแก่ภุมมัฏฐเทวดา ซึ่งนับว่ายังไม่สมบูรณ์ เพราะยังมีเทวดาอื่นๆ อีกมาก ที่ตายด้วยอุปัจเฉทกมรณะ เช่นเทวดาที่ชื่อว่า *"ขิฑฑาปโทสิก"* มัวเพลิดเพลินอยู่ด้วยความสนุกสนานจนลืมการบริโภค ปาจกเตโชได้เผาผลาญูทำลายกระเพาะอาหาร จนเสียไปหมดถึงซึ่งความตาย เทวดาบางพวกตายเพราะหัวใจถูกเผาด้วยความโกรธ ความเสียใจ ชื่อว่า *"มโนปโทสิกะ"* ในพรหมสังยุตอรรถกถาแสดงว่า นางฟ้า ๕๐๐ ในชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นบริวารของสุพรหมเทพบุตร เพลิดเพลินอยู่กับการเก็บดอกไม้ ได้ตายลงด้วยอกุศลอุปัจเฉทกมรณะ หรือพระโพธิสัตว์ที่เกิดในเทวภูมิ หรือพรหมภูมิ ไม่มีความประสงค์จะอยู่จนครบอายุขัย เพราะทำการสร้างบารมีไม่ได้นั้น ได้อธิษฐานจิตขอให้ชีวิตดับลง ความตายของ

พระโพธิสัตว์นั้นก็เป็นไปตามอธิษฐาน ชื่อว่า *อธิมุตติกาลังกิริยะ* คือ ตายด้วยการอธิษฐานใจ จากตัวอย่างเหล่านี้ ย่อมแสดงว่าอุปัจเฉทกมรณะ ย่อมเป็นได้ แม้ในเทวภูมิทั้ง ๖ และพรหมภูมิ

แสดงนิมิตที่ปรากฏขึ้นเมื่อใกล้จะตาย

ในอภิธัมมัตถสังคหบาลี แสดงว่า

"ตถา จ มรนฺตานํ ปน มรณกาเล ยถารหํ อภิมุขีภูตํ ภวนฺตเร ปฏิสนฺธิชนกํ กมฺมํ วา, ตํกมฺมกรณกาเล รูปาทิกมุปลทฺธปุพฺพมุปกรณภูตญฺจ กมฺมนิมิตฺตํ วา, อนนฺตรมุปฺปชฺชมานภเว อุปลภิตพฺพมุปโภคภูตญฺจ คตินิมิตฺตํ วา กมฺมพเลน ฉนฺนํ ทฺวารานํ อญฺญตรสฺมึ ปจฺจุปฏฺฐาติ ฯ"[๑]

สำหรับผู้ที่จะต้องตายด้วยเหตุ ๔ ประการนั้นแหละ ประการใดประการหนึ่งเมื่อเวลาใกล้จะตาย กุศลกรรม หรืออกุศลกรรม ซึ่งให้เกิดปฏิสนธิในภพหน้าที่เป็นไป เหมือนกับการแสดงตัวให้เด่นชัดตรงหน้ามาปรากฏเหมือนอยู่ในที่เฉพาะหน้าก็ดี *กรรมนิมิต* คือ อารมณ์ของกรรม มีรูปารมณ์เป็นต้น ที่เคยได้เห็น ได้ยินเป็นต้นมา โดยที่เกี่ยวเนื่องกับการกระทำของตน และเป็นเครื่องอุดหนุนให้สำเร็จในการ

---

๑ อภิ.สงฺคห. (บาลี) ๙๐/๓๔ (มจร.)

กระทำของตน ในขณะที่กระทำกรรม นั้นก็ดี *คตินิมิต* ซึ่งเป็นอารมณ์ที่พึงจะได้รับ และจะได้เสวยสุขหรือทุกข์ในชาติที่จะเกิดข้างหน้าก็ดี ย่อมปรากฏในทวารใดทวารหนึ่งในบรรดาทวารทั้ง ๖ ด้วยอำนาจกรรมตามสมควรแก่อารมณ์ หรือด้วยอำนาจกรรมตามสมควรแก่สัตว์ที่จะไปสู่สุคติภูมิ และทุคติภูมิ

ธรรมชาติสัตว์ทั้งหลายที่ยังมิได้เป็นพระอรหันต์นั้น จะเป็นพระอริยบุคคลเบื้องต่ำหรือปุถุชน คือมนุษย์ เทวดา พรหม ตลอดจนสัตว์นรก เปรต อสุรกาย และดิรัจฉานก็ตาม เมื่อจะต้องตายลงด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง มีอายุกขยมรณะเป็นต้น ย่อมจะต้องมีนิมิตทั้ง ๓ อย่างใดอย่างหนึ่งมาปรากฏเฉพาะหน้า ทางทวารใดทวารหนึ่งตามสมควรแก่ทวารทั้ง ๖ เมื่อใกล้จะตายเสมอ ดังพระอนุรุทธาจารย์ แสดงว่า

"ตถา จ มรนฺตานํ ปน มรณกาเล กมฺมํ วา, กมฺมนิมิตฺตํ วา คตินิมิตฺตํ วา, ฉนฺนํ ทฺวารานํ อญฺญตรสฺมึ ปจฺจุปฏฺฐาติ"[๑]

แปลความว่า ผู้ตายด้วยเหตุ ๔ ประการ มีอายุกขยมรณะ เป็นต้น เมื่อเวลาใกล้จะตาย กรรมอารมณ์

---

[๑] อภิ.สงฺคห. (บาลี) ๙๐/๓๔ (มจร.)

กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมปรากฏทางทวารใดทวารหนึ่งในทวารทั้ง ๖ อยู่เสมอ

คำว่า *มรณกาล* หมายถึง เวลาที่ใกล้จะตาย ได้แก่ เวลาตั้งแต่ ๑ นาที หรือ ๑ ชั่วโมง เป็นต้น ซึ่งมิใช่ในขณะจุติจิตเกิด แต่หมายถึงยกเอาขณะจิตที่เป็นไปในเวลาที่ใกล้จะตาย อันเป็นมรณาสันนกาล ย่อมจะต้องมีนิมิตอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในนิมิตทั้ง ๓ ปรากฏขึ้นเฉพาะหน้าตามสมควรอยู่เสมอ

คำว่า "ตามสมควร" คือ **ยถารหํ** นี้ มีความหมายเป็น ๒ ประการ คือ

๑. ยถารหํ กมฺมํ วา, กมฺมนิมิตฺตํ วา, คตินิมิตฺตํ วา ปจฺจุปฏฺฐาติ. [๑]

แปลความว่า ในมรณาสันนกาลนั้น นิมิตทั้ง ๓ ประการ คือ กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์ นี้มิได้ปรากฏพร้อม ๆ กัน ในเวลาเดียวกันไม่ หากแต่อย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดานิมิตอารมณ์ ๓ อย่างนี้จะปรากฏเฉพาะหน้าเท่านั้น กล่าวคือ ถ้ากรรมมีโอกาส กรรมอารมณ์ก็จะปรากฏ ถ้ากรรมนิมิตมีโอกาส กรรมนิมิตอารมณ์ก็จะ

---

[๑] อภิ.สงฺคห. (บาลี) ๙๐/๓๔ (มจร.)

ปรากฏ ถ้าคตินิมิตอารมณ์มีโอกาส คตินิมิตอารมณ์ก็จะปรากฏ

๒. ยถารหนฺติ สุคติทุคฺคติคามีนํ อรหานุรูปํ. [๑]

หมายความว่า นิมิตทั้ง ๓ นี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมปรากฏตามสมควร แก่ผู้ที่จะไปสู่สุคติภูมิ หรือทุคติภูมิ

อธิบาย

ข้อที่ ๑ ที่ว่า นิมิตทั้ง ๓ อย่างใดอย่างหนึ่งจะปรากฏทางทวารใดทวารหนึ่งในทวารทั้ง ๖ นั้นตามสมควร กล่าวคือ ถ้า **กรรมมีโอกาส** หมายถึง กุศล อกุศลเจตนาที่เป็นสภาววธรรมล้วน ๆ ไม่ใช่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอย่างใดอย่างหนึ่ง ตัวกรรม คือ กุศล อกุศลเจตนา จึงมาเป็นอารมณ์ให้ปรากฏทางทวารทั้ง ๕ ไม่ได้ นอกจากปรากฏทางใจอย่างเดียว ฉะนั้น ผู้ที่ทำความดีความชั่วแต่ภายในใจเป็นส่วนมาก ไม่ใคร่ได้แสดงออกมาทางกาย วาจา เมื่อเวลาใกล้จะตาย การทำดี ทำชั่ว ด้วยกายวาจายังไม่ปรากฏเช่นนี้แล้ว กรรมอารมณ์ย่อมมีโอกาส

---

[๑] ปรมตฺถทีปนีฏีกา. (บาลี) ๙๐/๒๔๐ (มจร.)

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนก่อนจะทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ศึกษาเล่าเรียน หรือจะกระทำทุจริตมิจฉาชีพก็ตาม ก่อนที่จะกระทำนั้นย่อมคิดพิจารณาอยู่เป็นเวลานาน ๆ เสมอ แล้วจึงกระทำลงไป บุคคลเหล่านี้หากยังไม่มีโอกาสจะกระทำสิ่งใดด้วยกาย วาจา จนกระทั่งถึงเวลาใกล้จะตาย กรรมอารมณ์ย่อมมีโอกาสปรากฏได้

กรรมนิมิตมีโอกาส หมายถึง อารมณ์ทั้ง ๖ ที่ได้ประสบพบแล้ว ด้วยการกระทำทางกาย วาจา ใจของตนนั้น กรรมนิมิต คือ เครื่องหมายจากการกระทำ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำดี ทำชั่ว อย่างไรก็ตาม ย่อมปรากฏได้ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ดังนั้นผู้ใดให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา หรือฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ผิดกาเม พูดปด หรือดื่มสุราอยู่เสมอ และการกระทำเหล่านั้น หาได้คิดล่วงหน้าก่อนกระทำไว้เป็นเวลานาน ๆ ประการใดไม่ คิดขึ้นได้เวลาใดก็ทำไป พูดไปในเวลานั้น ฉะนั้น บุคคลเหล่านี้ เมื่อเวลาใกล้จะตาย เครื่องหมายจากการกระทำ คือ กรรมนิมิตย่อมมีโอกาสปรากฏได้

คตินิมิตมีโอกาส หมายถึง อารมณ์ทั้ง ๖ ที่จะได้ประสบพบเห็น และจะได้เสวยในภพชาติหน้า เป็นคตินิมิตอารมณ์บอกชี้ทางถึงภพภูมิที่จะไปเกิดให้ปรากฏคตินิมิตอารมณ์นี้

ย่อมปรากฏได้ในทวารทั้ง ๖ โดยที่ **ผู้ที่มีกุศล อกุศลเจตนาอย่างแรงกล้าในขณะที่กระทำความดี หรือกระทำความชั่ว อันเป็นมุญจเจตนารวมทั้งธรรมที่เป็นบริวารของกุศลและอกุศลเจตนา** เหล่านี้ ก็มีกำลังแรงกล้าเช่นกัน กล่าวคือ ในขณะกำลังให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาอยู่นั้น มีศรัทธา สติ สมาธิ ปัญญา ประกอบกับจิตใจขึ้นโดยชัดแจ้ง หรือในขณะกำลังกระทำทุจริตมิจฉาชีพ มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ผิดกาเม หรือพูดปด เป็นต้น ขณะนั้นตัณหา มานะ ทิฏฐิ โทสะ โมหะ เป็นต้น เหล่านี้ปรากฏโดยชัดแจ้งเช่นกัน เหตุนี้บุคคลเหล่านี้ เมื่อใกล้จะตาย คตินิมิตย่อมมีโอกาสปรากฏได้ นั่นคือ คตินิมิตอารมณ์ ย่อมปรากฏได้โดยกุศลอกุศลเจตนา รวมทั้งธรรมที่เป็นบริวารมีกำลังแรงกล้า ในขณะกำลังทำกุศลอกุศลนั่นเอง

อีกประการหนึ่ง ปุพพเจตนาและอปรเจตนาในการทำดี ทำชั่ว นั้นเกิดขึ้นติดต่อกันอย่างไม่สร่างซา ก็เป็นเหตุให้คตินิมิตปรากฏได้เช่นกัน กล่าวคือ ในการทำกุศลอกุศลใด ๆ ก็ตาม ถ้าคิดนึกตรึกตรองวางแผนไว้ก่อนกระทำกุศลอกุศลนั้น มีมโนภาพเห็นกิริยาอาการการเกี่ยวกับการทำการพูดของตนและคนอื่นๆ ตลอดจนเห็นวัตถุอุปกรณ์ เครื่องใช้ในการทำกุศลอกุศลเหล่านั้น ที่เกี่ยวกับการทำบุญให้ทาน รักษา

ศีล เจริญภาวนา หรือการปล้นสะดม ตัดช่องย่องเบา ฉ้อโกง และทุจริตมิจฉาชีพต่าง ๆ ครั้นเมื่อได้กระทำกุศลกรรม อกุศลกรรมสำเร็จ ยังคิดคำนึงถึงการงานอันได้กระทำไปแล้วเหล่านั้นอยู่อีกเสมอ ๆ กิริยาอาการ การกล่าววาจาของตนและของคนอื่น ๆ ตลอดจนเครื่องใช้ประกอบในการงานนั้น ๆ ยังเห็นเป็นภาพปรากฏอยู่มิรู้ลืม เช่นนี้แล้วความเป็นไปแห่งปุพพเจตนา และอปรเจตนาของกุศลอกุศลทั้งสองอย่างดังกล่าวนี้ในเวลาใกล้จะตาย คตินิมิต ย่อมปรากฏได้เช่นกัน

อนึ่ง ทางฝ่ายกุศลนั้น ถ้าก่อนที่จะทำหรือภายหลังที่ได้ทำกุศลนั้นแล้ว บางคนปรารภไปในมนุษย์สมบัติ หรือเทวสมบัติต่าง ๆ นานา บุคคลเหล่านี้เมื่อใกล้จะตาย คตินิมิตย่อมมีโอกาสปรากฏได้ นี่ก็คือคตินิมิตอารมณ์ ย่อมปรากฏขึ้นได้โดยอาศัยปุพพเจตนา และอปรเจตนาทั้งสองประการที่ปรากฏขึ้นอย่างไม่สร่างซาก่อนและหลังการกระทำกุศลและอกุศลนั้น ๆ อยู่เสมอ ๆ นั่นเอง

อธิบาย

ข้อที่ ๒ ที่ว่า "นิมิตทั้ง ๓ อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมปรากฏตามสมควรแก่ผู้จะไปสู่สุคติ หรือทุคติภูมิ" นั้น

หมายความว่า บรรดาพระอรหันต์พวกเดียวเท่านั้น ในเวลาใกล้จะตายไม่มีนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งปรากฏเลย

เพราะท่านเหล่านั้นไม่มีการเกิดอีกต่อไปแล้ว แต่สำหรับอบายสัตว์ มนุษย์ เทวดา และพรหม ที่ยังเป็นปุถุชน หรือพระเสกขบุคคลนั้น ในเวลาใกล้จะตาย นิมิตทั้ง ๓ อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมปรากฏแน่นอนเพราะบุคคลเหล่านั้นยังต้องไปสู่การเกิดในสุคติภูมิ หรือทุคติภูมิอยู่อีก นอกจากนี้ยังแสดงให้รู้ด้วยว่า การปรากฏแห่งนิมิตทั้ง ๓ นี้ มีลักษณะอาการที่ไม่เหมือนกัน แล้วแต่ผู้ที่ไปสู่สุคติภูมิ หรือทุคติภูมิ กล่าวคือ ผู้ใดจะไปสู่สุคติภูมิ ย่อมมีกรรม กรรมนิมิต คตินิมิตอารมณ์ ที่เป็นฝ่ายดีมาปรากฏ ส่วนผู้ใดจะไปสู่ทุคติภูมิ ย่อมมีกรรม กรรมนิมิต คตินิมิตอารมณ์ ที่เป็นฝ่ายไม่ดีมาปรากฏ ลักษณะอาการของนิมิตที่ดีและไม่ดี มีสภาพอย่างไรนั้น จะได้กล่าวในโอกาสต่อไป

สำหรับพระอรหันต์ทั้งหลาย เวลาใกล้จะตายไม่มีนิมิต ๓ อย่างใดอย่างหนึ่งปรากฏขึ้นเลยนั้น มีเหตุผลดังนี้ คือ

กรรมอารมณ์ไม่ปรากฏ เพราะการกระทำของพระอรหันต์นั้นมิได้สำเร็จเป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรมแต่อย่างใด การกระทำเป็นเพียงสักแต่ว่าทำไปตามปกติวิสัยของกาย ใจ ที่ยังต้องเป็นไปอยู่ในโลกเท่านั้น มิได้ทำเพื่อให้ผลใด ๆ เกิดขึ้นในกาลข้างหน้า จึงเรียกว่า เป็นกิริยาไป

ฉะนั้น เมื่อไม่มีกุศล กุศลกรรมแล้ว กรรมอารมณ์จึงไม่มีตัวตนที่จะมาปรากฏ

กรรมนิมิตอารมณ์ไม่ปรากฏ เพราะเมื่อกรรมอารมณ์ไม่มีตัวตนจะปรากฏได้แล้ว อารมณ์ต่าง ๆ ที่ประกอบในการกระทำทางกาย วาจา ใจ ที่เรียกว่า กรรมนิมิต ก็ไม่มีตัวตนจะมาปรากฏได้ ทั้งนี้ เพราะอารมณ์ต่าง ๆ ที่ประกอบในการกระทำของพระอรหันต์นั้นไม่ใช่เป็นกรรมนิมิต หากแต่เป็นกิริยานิมิต

คตินิมิตอารมณ์ ซึ่งเป็นอารมณ์ที่จะต้องได้พบเห็น และเสวยในภพชาติหน้า แต่ชาติหน้าของพระอรหันต์ทั้งหลายย่อมไม่มี ดังนั้น คตินิมิตอารมณ์จึงไม่มีปรากฏ ฉะนั้นนิมิตทั้ง ๓ จึงไม่ปรากฏแก่พระอรหันต์ในเวลาใกล้จะนิพพาน ถ้าเช่นนั้นพระอรหันต์ที่ใกล้จะปรินิพพาน ไม่มีอารมณ์อย่างหนึ่งอย่างใด หรืออารมณ์ที่เป็นรูปนาม บัญญัติที่ท่านมีความสนใจพิจารณาอยู่เสมอ อันเป็นกิริยานิมิตนั่นแหละที่จะป็นอารมณ์แก่พระอรหันต์ในเวลาใกล้จะปรินิพพาน กล่าวคือ

พระอรหันต์ที่เป็นสุกขวิปัสสกพระอรหันต์ก็ดี หรือฌานลาภีพระอรหันต์ แต่ไม่ได้เข้าฌานในเวลาใกล้จะ

ปรินิพพานก็ดี เหล่านี้ย่อมมีอารมณ์ ๖ ที่เป็นรูป นาม หรือบัญญัติ เป็นอารมณ์ของมรณาสันนชวนะ

สำหรับฌานลาภีพระอรหันต์ที่เข้าฌานในเวลาใกล้จะปรินิพพานนั้น อารมณ์ของฌานสมาบัติ มี กสิณ อานาปานบัญญัติ เป็นต้น เป็นอารมณ์ของมรณาสันนชวนะ และมรณาสันนชวนะนั้นก็ได้แก่ฌานจิต นั่นเอง

ถ้าปรินิพพานหลังจากปัจจเวกขณวิถี ที่มีการพิจารณาองค์ฌาน องค์ฌานนั่นแหละเป็นอารมณ์ของมรณาสันนชวนะ และมรณาสันนชวนะ ก็ได้แก่ มหากิริยาจิต นั่นเอง

ถ้าปรินิพพานหลังจากอภิญญาวิถี ที่กระทำอิทธิวิธิอภิญญา รูปกายในอาการ ๓๒ ที่ประกอบเป็นอวัยวะน้อยใหญ่นั่นแหละ เป็นอารมณ์ของมรณาสันนชวนะ และมรณาสันนชวนะ ได้แก่ บริกรรม อุปจาระ อนุโลม โคตรภู และอภิญญา ซึ่งเป็นมหากิริยาจิตและรูปาวจรปัญจมฌานกิริยาจิตนั่นเอง

สำหรับชีวิตสมสีสีพระอรหันต์ คือ ผู้ปรินิพพานหลังจากปัจจเวกขณวิถีที่เกิดต่อจากอรหัตตมรรควิถีดับลงแล้ว มรรค ผล นิพพาน และกิเลสที่ละแล้วอย่างใดอย่างหนึ่งนั่นแหละ เป็นอารมณ์ของมรณาสันนชวนะ และ

มรณาสันนชวนะก็ได้แก่ มหากิริยาจิต ที่เป็นปัจจเวกขณวิถีนั่นเอง

ด้วยเหตุดังกล่าวแล้วนี้ ย่อมชี้ให้เห็นว่า กรรม กรรมนิมิต และคตินิมิต อารมณ์ทั้ง ๓ เหล่านี้ ไม่ปรากฏในมรณาสันนชวนะของพระอรหันต์ทั้งหลายในเวลาใกล้จะปรินิพพานเลย

อาจารย์บางท่าน ให้ความเห็นเกี่ยวกับอารมณ์ปรินิพพานจุติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ปรินิพพานจุติของพระองค์มีนิพพานเป็นอารมณ์ โดยยกเอาหลักฐานในมหาปรินิพพานสูตร ฑีฆนิกาย มหาวรรค ว่า

"อเนชฺโช สนฺติมารพฺภ ยํ กาลมกรี มุนิ"[๑]

ตามบาลีนี้ คำว่า "สนฺติมารพฺภ" อรรถกถาจารย์ท่านแก้ว่า

"อนุปาทิเสสนิพฺพานํ อารพฺภ ปฏิจฺจ สนฺธาย"[๒]

แปลความว่า อาศัยการปรารภมุ่งซึ่งอนุปาทิเสส-นิพพาน คือนิพพานไม่มีขันธ์ ๕ เหลืออยู่ มิใช่มุ่งหมายถึง

---

๑ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๘๘/๑๘๒ (สฺยา)

๒ ที.ม.อ. (บาลี) ๕/๒๒๒/๒๐๓ (สฺยา.)

การกระทำนิพพานให้เป็นอารมณ์แต่ประการใด ในเถรคาถาอรรถกถากล่าวแก้ **"สนฺติมารพฺภ"** ว่า **"อนุปาทิเสสํ นิพฺพานํ อารพฺภ ปฏิจฺจ สนฺธาย"**[๑] หมายความว่า กระทำอนุปาทิเสสนิพพานให้เป็นอารมณ์ก็จริง แต่คงหมายเอาเพียงก่อนหน้าที่พระพุทธเจ้าทรงเข้าฌานสมาบัติที่ใกล้จะปรินิพพานนั้น ทรงมีพระทัยน้อมอยู่ในนิพพานอารมณ์ เมื่อทรงออกจากฌานสมาบัติแล้วก็มีกสิณบัญญัติ และมหัคคตธรรมเป็นอารมณ์ เมื่อทรงออกจากฌานสมาบัติก็มีองค์ฌานเป็นอารมณ์เท่านั้นเอง

อนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงปริตตารัมมณติกะ ที่แสดงว่า **กตเม ธมฺมา ปริตฺตารมฺมณา.**[๒] ธรรมพวกไหนมีกามธรรมเป็นอารมณ์ แก้ว่า **"สพฺโพ กามาวจรสฺส วิปาโก กิริยามโนธาตุ กริยาเหตุกมโนวิญฺญาณธาตุ โสมนสฺสสหคตา อิเม ธมฺมา ปริตฺตารมฺมณาติ"**[๓]

แปลว่า กามาวจรวิบากจิต ๒๓ คือ อเหตุกวิบาก ๑๕ มหาวิบาก ๘ ปัญจทวาราวัชนจิต ๑ หสิตุปปาทจิต ๑ ธรรมเหล่านี้มีกามธรรมเป็นอารมณ์แน่นอน

---

๑ ขุ.เถร.อ. (บาลี) เล่ม ๓๓ หน้า ๓๘๐ (สฺยา)

๒ อภิ.สงฺ. (บาลี) ๓๔/๖๗๙/๒๖๖ (สฺยา.)

๓ อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๔๕/๒๒๗/๑๖๗ (สฺยา.)

กุศลหรืออกุศลกรรมได้โอกาสที่จะส่งผลให้เกิดปฏิสนธิในภพหน้า กุศลกรรม อกุศลกรรมนั้น ย่อมแสดงตัวให้เด่นชัดออกมา ดังบาลีที่ว่า

"อภิมุขีภูตํ ภวนฺตเร ปฏิสนฺธิชนกํ กมฺมํ วา ปจฺจุปฏฺฐาติ"[๑]

แปลความว่า กุศลกรรม หรืออกุศลกรรม ที่จะให้เกิดปฏิสนธิในภพหน้าที่เป็นไปเหมือนกับการแสดงตัวให้เด่นชัดมาปรากฏเหมือนอยู่เฉพาะหน้า

ตามธรรมดาสัตว์ทั้งหลายล้วนแต่เคยทำบุญ ทำบาปมาแล้วด้วยกาย วาจา ใจ อย่างมากมายสุดจะประมาณนับได้ ในขันธสันดานของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจึงมีกุศลกรรม อกุศลกรรม ที่เรียกว่า **ภวนฺตเร ปฏิสนฺธิชนกํ กมฺมํ** นอนเนื่องประจำอยู่อย่างไม่ขาดสาย และบรรดากุศลกรรม อกุศลกรรมเหล่านี้ มีหน้าที่จัดแจงให้เกิดในภพที่ ๒ ได้นั้น มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

---

๑ อภิ.สงฺคห. (บาลี) ๙๐/๓๔ (มจร.)

กุศลอกุศล อุปปัชชเวทนียกรรมในภพนี้อย่างหนึ่ง และกุศลอกุศลอปราปริยเวทนียกรรมในภพก่อน ๆ อีกอย่างหนึ่ง ทั้ง ๒ ประเภทนี้ อุปปัชชเวทนียกรรมก็ดี อปราปริยเวทนียกรรมก็ดี เมื่อว่าโดยวิถี โดยอารมณ์ โดยทวาร โดยการงาน โดยเวลา และโดยอิริยาบถแล้ว ย่อมมีอยู่มากมายในขันธสันดานของแต่ละบุคคล

โดยวิถี หมายความว่า ในปัญจทวารวิถี หรือมโนทวารวิถีก็ดี ในวิถีหนึ่ง ๆ มีกุศลอกุศลอุปปัชชเวทนียกรรม ๑ และอปราปริยเวทนียกรรม ๕

โดยอารมณ์ หมายความว่า กุศลกรรมอกุศลกรรมทั้งสองอย่างนี้ เกิดขึ้น โดยอาศัยรูปารมณ์ สัททารมณ์ เป็นต้นก็มี

โดยทวาร หมายความว่า กุศลอกุศลกรรมทั้งสอง คือ อุปปัชชเวทนียกรรม และอปราปริยเวทนียกรรม สำเร็จการกระทำทางกายก็มี ทางวาจาก็มี และทางใจก็มี

โดยการงาน หมายความว่า เป็นทาน ศีล ภาวนา หรือปาณาติบาต อทินนาทาน เป็นต้นก็มี

โดยเวลา หมายความว่า กุศลกรรมอกุศลกรรมที่เป็นไปทั้ง ๒ ประเภทนี้ เกิดขึ้นในเวลาเช้า สาย บ่าย เย็น หรือเวลากลางคืนก็มี

โดยอิริยาบถ กุศลอกุศล อุปปัชชเวทนียกรรม และอปราปริยเวทนียกรรม ทั้ง ๒ นี้ เกิดขึ้นในอาการนั่ง นอน ยืน เดิน ก็มี จึงกล่าวได้ว่า กุศลอกุศลเหล่านี้ มีอยู่ในขันธสันดานของแต่ละบุคคลอย่างมากมายสุดจะประมาณนับได้

บรรดากุศลอกุศลกรรมเหล่านี้ กุศลอกุศลกรรมอันใดได้โอกาสนำปฏิสนธิให้เกิดในภพที่ ๒ ได้ กุศลกรรมอกุศลกรรมนั้น ก็แสดงตัวให้เด่นชัดทางใจแก่ผู้ที่ใกล้จะตาย กุศลกรรม อกุศลกรรม อันนี้เรียกว่า *"อภิมุขีภูตํ"*

อุปมาเหมือนคนหลายคนซื้อสลากกินแบ่งที่จะออกในงวดเดียวกัน และผู้ถือสลากเหล่านั้นก็ล้วนแต่หวังว่าจะได้รับรางวัลที่ ๑ เป็นต้น จนถึงรางวัลเลขท้ายด้วยกันทั้งสิ้น ครั้นเมื่อถึงเวลาที่จะนำสลากมาแสดงเพื่อขอรับรางวัลเข้าจริง ๆ แล้ว หาใช่ว่าจะนำมาแสดงได้ทั่วทุกคนทุกฉบับไม่ คงนำมาแสดงเพื่อขอรับรางวัลได้เฉพาะแต่ฉบับที่มีเลขที่ตรงกับเลขที่ออกรางวัลเท่านั้น ข้ออุปมานี้ฉันใด การที่อุปปัชชเวทนียกรรม หรืออปราปริยเวทนียกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แสดงอย่างเด่นชัดขึ้นทางใจ เรียกว่า อภิมุขีภูตํ ก็ฉันนั้น

นั่นก็คือ กุศลกรรมอกุศลกรรม ซึ่งให้ปฏิสนธิเกิดขึ้นในภพหน้า เป็นเหมือนแสดงตัวให้เด่นชัดออกมาปรากฏอยู่เหมือนอยู่เฉพาะหน้า โดยฐานะเป็นกรรมอารมณ์นั่นเอง

“ตํกมฺมกรณกาเล รูปาทิกมุปลทฺธปุพฺพมุปกรณภูตญฺจ กมฺมนิมิตฺตํ” [๑]

บาลีนี้แสดงให้ทราบถึงตัวกรรมนิมิต ซึ่งเป็นอารมณ์ที่เป็นเหตุแห่งการกระทำ ดังวจนัตถะว่า **“กมฺมสฺส นิมิตฺตํ = กมฺมนิมิตฺตํ”** แปลความว่า อารมณ์ที่เป็นเหตุแห่งการกระทำ ชื่อว่า กรรมนิมิต ได้แก่ อารมณ์ ๖ อย่าง มี สี เสียง กลิ่น รส เย็นร้อน อ่อนแข็ง หย่อนตึง รวมทั้งรูป นาม และบัญญัติ พระอนุรุทธาจารย์จึงแสดงด้วยบาลีว่า **“รูปาทิกํ”** มีรูปารมณ์เป็นต้น อารมณ์ ๖ ดังกล่าวนี้หาใช่หมายเอาอารมณ์ ๖ โดยทั่วไปไม่ คงมุ่งเอาเฉพาะแต่อารมณ์ ๖ ที่เกี่ยวด้วยการกระทำของแต่ละบุคคลเท่านั้น เหตุนั้นพระอนุรุทธาจารย์จึงกล่าวว่า **“ตํกมฺมกรณกาเล”** มุ่งหมายเอาในเวลาที่ตนกระทำด้วยกาย วาจา ใจ และยังได้แสดงต่อไปอีกว่า **“อุปลทฺธปุพฺพํ** และ **อุปกรณภูตํ”** หมายความว่า อารมณ์ ๖ ที่เป็นกรรมนิมิตนี้ มีอยู่ด้วยกัน ๒ ชนิด คือ

---

๑ อภิ.สงฺคห. (บาลี) ๙๐/๓๔ (มจร.)

๑. *อุปลัทธกรรมนิมิต* หมายถึง อารมณ์ ๖ ที่ตนได้ประสบพบเห็น เป็นประธานในขณะที่กระทำ

๒. *อุปกรณกรรมนิมิต* หมายถึง อารมณ์ ๖ ที่ตนได้ประสบพบเห็น แต่มิใช่เป็นประธานในการกระทำ คงเป็นแต่เพียงเครื่องอุดหนุนประกอบในขณะที่กระทำเท่านั้น ดังนั้น เมื่อจะจำแนกอารมณ์ ๖ ที่ตนได้ประสบพบเห็นมาแล้วในขณะที่กระทำโดยความเป็นประธาน ชื่อว่า อุปลัทธกรรมนิมิตและโดยที่ไม่ใช่เป็นประธาน เป็นเพียงส่วนประกอบ ชื่อว่า อุปกรณกรรมนิมิตแล้ว อาจจำแนกได้ดังนี้ คือ

ก. กรรมนิมิตฝ่ายกุศล

๑. ทานกุศล มีการใส่บาตร เลี้ยงพระ ถวายกฐิน สร้างวัดวาอารามหรือสถานศึกษา อารมณ์ที่เป็นประธาน คือ ภิกษุสามเณร อาหารคาวหวาน ไตรจีวร ที่เป็นกฐินทาน โบสถ์วิหาร หรืออาคารเรียน อารมณ์ที่เป็นประธานในการกระทำเหล่านั้น ชื่อว่า **อุปลัทธกรรมนิมิต**

สำหรับอารมณ์ที่เป็นส่วนประกอบอุดหนุนให้สำเร็จทานกุศลต่างๆ ดังกล่าวนั้น ก็คือ ดอกไม้ธูปเทียน พระพุทธรูปและโต๊ะหมู่บูชา ภาชนะ เสื่อสาด อาสนะ ยานพาหนะ พร้อมด้วยผู้คนที่ช่วยเหลือ เหล่านี้ เป็นอารมณ์ที่เป็นส่วนประกอบในการกระทำ ชื่อว่า **อุปกรณกรรมนิมิต**

อีกนัยหนึ่ง เครื่องไทยธรรม และภิกษุสามเณร ที่เป็นปฏิคาหก จัดเป็นอุปลัทธกรรมนิมิต เครื่องประดับตกแต่ง แขกเหรื่อ ดนตรี มหรสพ เหล่านี้ เป็น **อุปกรณกรรมนิมิต**

๒. ศีลกุศล ภิกษุสามเณร ผู้ให้ศีล คำให้ศีล การเปล่งวาจารับศีลของตนจัดเป็นอุปลัทธกรรมนิมิต เครื่องไทยธรรมที่นำไปสักการะ และบุคคลที่อยู่ในสถานที่นั้นเป็น **อุปกรณกรรมนิมิต**

๓. ภาวนากุศล *ถ้าเป็นการเจริญสมถภาวนา* อารมณ์กรรมฐานต่าง ๆ มีกสิณ เป็นต้น ตลอดจนอุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต อัปปนาฌาน และครูอาจารย์ที่ควบคุมการปฏิบัติเหล่านี้ เป็น อุปลัทธกรรมนิมิต บุคคล สถานที่ เครื่องใช้ และอาหารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติสมถภาวนาเหล่านี้เป็น **อุปกรณกรรมนิมิต**

ถ้าเป็นการเจริญวิปัสสนาภาวนา รูปนามขันธ์ ๕ อิริยาบถใหญ่น้อย, สติสัมปชัญญะที่เป็นตัวกำหนดอารมณ์ และครูอาจารย์ เป็นอุปลัทธกรรมนิมิต บุคคล สถานที่ เครื่องใช้และอาหารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเจริญวิปัสสนา ชื่อว่าเป็น **อุปกรณกรรมนิมิต**

อนึ่ง การศึกษาเล่าเรียนธรรม ตำรับตำรา ครูอาจารย์ การท่องบ่น เป็น อุปลัทธกรรมนิมิต สถานที่ศึกษา นักเรียน เครื่องเขียนต่าง ๆ เป็น **อุปกรณกรรมนิมิต**

ข. กรรมนิมิตฝ่ายอกุศล

ปาณาติบาต สัตว์ที่ถูกฆ่า กิริยาอาการที่ทำการฆ่า เป็นประธานในการกระทำ ชื่อว่า **อุปลัทธกรรมนิมิต**

สถานที่ อาวุธเครื่องใช้ในการประหาร ชิ้นส่วนของอวัยวะสัตว์ที่ถูกฆ่า เช่น เนื้อ หนัง กระดูก ขน เป็นต้น เป็นส่วนประกอบ ชื่อว่า **อุปกรณกรรมนิมิต**

อทินนาทาน ทรัพย์สินสิ่งของที่ลักขโมย กิริยาอาการลักขโมยของตน เป็น **อุปลัทธกรรมนิมิต** ส่วนสถานที่ เครื่องมือเครื่องใช้ในการลักทรัพย์เป็น **อุปกรณกรรมนิมิต**

กาเมสุมิจฉาจาร บุคคลที่ตนล่วงเกิน และกิริยาอาการของตน เป็น **อุปลัทธกรรมนิมิต** ส่วนสถานที่ ถ้อยคำวาจาที่กล่าว เป็น **อุปกรณกรรมนิมิต**

มุสาวาท คำพูดที่ไม่จริง หรือวัตถุที่มิใช่เป็นจริง เป็น อุปลัทธกรรมนิมิต บุคคลผู้รับฟัง เป็น **อุปกรณกรรมนิมิต**

สุราเมรัย เหล้า เบียร์ ของมึนเมา พร้อมทั้งอาการเมา เป็น **อุปลัทธกรรมนิมิต** ขวดเหล้า กับแกล้ม พวกพ้อง ภาชนะ สถานที่ และเครื่องใช้ต่างๆ เป็น **อุปกรณกรรมนิมิต**

รวมความตามที่กล่าวแล้ว **อุปลัทธกรรมนิมิต** และ **อุปกรณกรรมนิมิต** ทั้ง ๒ อย่างนี้ บรรดาสิ่งมีชีวิต และ

ไม่มีชีวิตก็ตาม ที่เกี่ยวข้องกับการทำดี ทำชั่วโดยตรงเป็น *อุปลัทธกรรมนิมิต* สิ่งอื่น ๆ ที่เป็นเครื่องประกอบอุดหนุนแก่การทำดี ทำชั่ว เหล่านั้น เป็น *อุปกรณกรรมนิมิต*

"อนนฺตรมุปฺปชฺชมานภเว อุปลภิตพฺพมุปโภคภูตญฺจ คตินิมิตฺตํ" [๑]

บาลีนี้ แสดงให้ทราบถึงตัวคตินิมิต

"**คตินิมิต**" หมายถึง อารมณ์ของภพชาติที่จะพึงถึง ได้แก่ อารมณ์ของภพชาติที่จะได้เสวยในภพหน้า มีวจนัตถะว่า

คติยา นิมิตฺตํ คตินิมิตฺตํ. [๒]

แปลความว่า อารมณ์ของภพชาติที่พึงถึง ชื่อว่า คตินิมิต

คตินิมิตนี้ ได้แก่ อารมณ์ ๖ แต่อารมณ์ ๖ ที่เป็นคตินิมิตนี้ หาใช่เป็นอารมณ์ที่เกี่ยวกับภพนี้ไม่ แต่เป็นอารมณ์ ๖ ที่พึงจะได้พบ ได้เห็น ได้เสวย ในภพหน้าส่วนเดียว ด้วยเหตุนี้ พระอนุรุทธาจารย์ จึงแสดงว่า

"อนนฺตรมุปฺปชฺชมานภเว" หมายถึง ในภพชาติที่จะพึงเกิดติดต่อกัน โดยไม่มีระหว่างคั่น และยังแสดงว่า

---

๑ อภิ.สงฺคห. (บาลี) ๙๐/๓๔ (มจร.)

๒ วิภาวินี. (บาลี) ๙๐/๒๖๓ (มจร.)

“อุปลภิตพฺพมุปโภคภูตญฺจ” เป็นการแสดงให้ทราบว่า คตินิมิตมี ๒ อย่าง คือ **อุปลภิตัพพคตินิมิต**อย่างหนึ่ง และ **อุปโภคคตินิมิต** อีกอย่างหนึ่ง

อุปลภิตัพพคตินิมิต หมายความว่า อารมณ์ ๖ ของภพชาติที่จะพึงพบเห็น

อุปโภคคตินิมิต หมายความว่า อารมณ์ ๖ ของภพชาติที่จะพึงเสวย

เมื่อจะจำแนกคตินิมิต ๒ อย่างนี้แล้ว จะได้ดังนี้ คือ

ผู้ที่จะไปเกิดในพรหมโลก คตินิมิตทั้ง ๒ อย่าง ดังกล่าวนั้น ย่อมไม่มี มีแต่บัญญัติกรรมนิมิต และมหัคคตกรรมนิมิตเท่านั้น

ผู้ที่จะเกิดในเทวโลก ถ้าเห็นราชรถ วิมาน เทพบุตร เทพธิดา เครื่องประดับ สวน สระน้ำ เหล่านี้ จัดเป็น *อุปลภิตัพพคตินิมิต* แต่ถ้ามีความรู้สึกว่าตนเองได้นั่งอยู่บนราชรถก็ดี กำลังเที่ยวไปในสถานที่ต่าง ๆ ด้วยความสนุกสนานเบิกบานใจก็ดี ได้บริโภคสุทธาโภชน์ร่วมกับเทพบุตรเทพธิดา สวมใส่เครื่องอาภรณ์ก็ดี เหล่านี้ จัดเป็น *อุปโภคคตินิมิต*

ผู้ที่จะเกิดเป็นมนุษย์ ถ้าได้เห็นครรภ์มารดา เห็นบ้านเรือน หมู่บ้าน ผู้คน ยานพาหนะ และเครื่องใช้สอยภายในบ้านเรือน เหล่านี้ จัดเป็น *อุปลภิตัพพคตินิมิต* แต่ถ้า

ความรู้สึกว่า ตนเองกำลังอยู่ในสถานที่นั้น ๆ กำลังสนทนาปราศรัยกับผู้ใดผู้หนึ่งอยู่ ประกอบการงานอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ก็ดี หรือคล้ายกับตนได้ถือปฏิสนธิในครรภ์ก็ดี เหล่านี้จัดเป็น *อุปโภคคตินิมิต*

ผู้ที่จะเกิดเป็นดิรัจฉาน เห็นสัตว์ต่าง ๆ เช่น สุนัข เป็ด ไก่ นก ปลา ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น หรือสถานที่ ๆ สัตว์อาศัย เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง คอก กรง พุ่มไม้ ป่าไม้ เป็นต้น เป็น *อุปลภิตัพพคตินิมิต* ถ้ารู้สึกว่าตนเป็นสัตว์ดิรัจฉานจำพวกใด จำพวกหนึ่ง หรือกำลังเล่นอยู่กับสัตว์เหล่านั้น เป็น *อุปโภคคตินิมิต*

ผู้ที่จะเกิดเป็นเปรตและอสุรกาย เห็นป่า เหว แม่น้ำ ทะเล ภูเขา ที่สงบสงัดเยือกเย็นเป็นที่น่าหวาดเสียว เห็นเปรต อสุรกาย เหล่านี้ เป็น *อุปลภิตัพพคตินิมิต* ถ้ารู้สึกว่าตนกำลังเดินเล่นอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วก็ดี รู้สึกว่าร่างกายของตนน่าเกลียด น่ากลัว หรือกำลังอดหยากหิวโหย กำลังเสาะหาน้ำและอาหารบริโภคอยู่ด้วยความกระหาย เหล่านี้ เป็น *อุปโภคคตินิมิต*

ผู้ที่จะไปเกิดในนิรยภูมิ เห็นเครื่องประหาร สุนัข แร้ง กา พระยายม นายนิรยบาล สัตว์นรก และสถานที่อยู่ของสัตว์เหล่านั้น เป็น *อุปลภิตัพพคตินิมิต* ถ้ารู้สึกว่าตนกำลังถูกฉุดคร่า ถูกทำร้ายทุบตี ถูกสุนัขบ้ากัด ถูกแร้งกา

จิกตี ถูกจองจำด้วยเครื่องพันธนาการต่าง ๆ ก็ดี รู้สึกว่าร่างกายเจ็บปวดบอบช้ำอยู่ก็ดี เหล่านี้ เป็น อุปโภคคตินิมิต

บาลีที่ว่า *"กมฺมพเลน"* นั้น หมายความว่า การปรากฏแห่งนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น มิต้องไปคิดว่า เกิดมาจากเหตุอันใด หากแต่เป็นไปด้วยอำนาจของกรรมที่ได้โอกาสส่งผลปฏิสนธิในภพหน้านั่นเอง

กรรมที่ได้มีโอกาสส่งผลในภพหน้านี้ เป็นอาจิณกรรมก็มี อาสันนกรรมก็มี หรือกฏัตตากรรมก็มี ด้วยเหตุนี้กรรมต่าง ๆ ที่ตนได้เคยทำไว้มาปรากฏให้เห็นเหมือนว่าตนกำลังกระทำอยู่ จนถึงกับกล่าววาจาเพ้อออกมาบ้างแสดงกิริยาอาการต่างๆ บ้าง อันเป็นกรรมอารมณ์ตลอดจนปรากฏเป็นอารมณ์ที่จะให้เข้าถึงภพชาติหน้าอันเป็นคตินิมิตอารมณ์เหล่านี้ เกิดขึ้นด้วยอำนาจของกรรมคือ กมฺมพเลน ทั้งสิ้น

บาลีที่ว่า **"ฉนฺนํ ทฺวารานํ อญฺญตรสฺมึ"**[๑] แปลว่าในทวารใดทวารหนึ่งในบรรดาทวารทั้ง ๖ หมายความว่าการปรากฏแห่งนิมิตทั้ง ๓ นี้ ย่อมปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้นกายและใจ อย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเอง กล่าวคือ

---

๑ อภิ.สงฺคห. (บาลี) ๙๐/๓๔ (มจร.)

นิมิตที่เป็นกรรมอารมณ์จะปรากฏทางใจ

นิมิตที่เป็นกรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์ ทั้งสองอย่างนี้ ต้องแล้วแต่สภาพของนิมิตนั้น ๆ ถ้าเป็นปัจจุบันรูปารมณ์ ก็ปรากฏทางจักขุทวารและมโนทวาร ถ้าเป็นอดีตรูปารมณ์ ก็จะปรากฏทางมโนทวารอย่างเดียว สัททารมณ์ เป็นต้น จนถึงโผฏฐัพพารมณ์ ก็จะปรากฏโดยทำนองเดียวกัน แต่สำหรับนิมิตธรรมารมณ์ ย่อมปรากฏเพียงนโมทวารอย่างเดียว

อนึ่ง คตินิมิตอารมณ์นั้น แม้จะได้อารมณ์ทั้ง ๖ ก็จริง แต่ส่วนมากที่ปรากฏ ย่อมเป็นรูปารมณ์ และบัญญัติธรรมารมณ์ที่เกี่ยวกับรูปารมณ์นั้น ๆ ฉะนั้น ในบรรดาทวารทั้ง ๖ นี้ คตินิมิตอารมณ์ ย่อมปรากฏทางจักขุทวารและมโนทวาร เป็นส่วนมาก

ปัญหาน่ารู้สำหรับผู้เรียนอภิธรรม

อาจารย์เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี

สวัสดีครับท่านสมาชิกที่เคารพรักทุกท่าน พบกันอีกครั้งในงานบุญวันมาฆบูชานะครับ เราก็จะได้มีโอกาสมาสร้างบุญกุศลกันอีกครั้ง บุญเป็นสิ่งที่ควรสั่งสมให้เกิดขึ้นบ่อย ๆ เพราะบุญเป็นสิ่งที่จะติดตามเราไปในอนาคตชาติได้อย่างแน่นอน จึงควรรีบ ๆ สั่งสมบุญเพื่อติดตัวไปเป็นอริยทรัพย์ ดังพุทธวัจนัตถะ ว่า **“สุโข ปุญฺญสฺส อจฺจโย” การสั่งสมซึ่งบุญ นำสุขมาให้** ดังนั้นการที่ท่านได้มาร่วมงานบุญที่มูลนิธิแนบมหานีรานนท์แห่งนี้ จึงได้มีโอกาสทำบุญกิริยาวัตถุได้อย่างหลากหลาย ขอความเจริญในกุศลทั้งหลายจงมีแก่ท่านสมาชิกทุก ๆ ท่านกันนะครับ ก็ขอเข้าสู่สาระธรรมเลยครับ

ถาม ท่านสมาชิกหลายท่านมีคำถามว่า ทุกวันนี้มีสำนักต่าง ๆ ที่มีการเผยแผ่ธรรมทั้งทางด้านการปฏิบัติสมถะและวิปัสสนาภาวนากันอย่างมากมาย จนหลายสำนักมีการบอกว่าผู้มาปฏิบัติได้ฌาน หรือได้อริยมรรค แล้วจะมีวิธีการพิจารณาอย่างไรว่าข้อปฏิบัติที่เขาสอนนั้นถูกหรือผิดอย่างไร ช่วยอธิบายด้วย

ตอบ สำนักปฏิบัติมีมากมายจริง ๆ ครับ และหลักการปฏิบัติก็มีหลากหลาย แต่การจะวิเคราะห์ว่าหลักปฏิบัติของสำนักนั้น ๆ ถูกต้องหรือไม่ ก็มีหลักเกณฑ์วิเคราะห์ได้อยู่ครับ คือถ้าหลักการปฏิบัติตรงกับคำสอนในพระไตรปิฎกทั้งพระบาลี อรรถกถาและฎีกา ก็ถือว่าหลักปฏิบัตินั้นใช้ได้ครับ แต่ถ้าหลักการปฏิบัติไม่ตรงกับคำสอนในพระไตรปิฎก ก็สามารถสรุปได้ว่าหลักการปฏิบัตินั้นไม่ถูกต้อง ลองมาวิเคราะห์หลักการปฏิบัติในสมถภาวนาก่อนนะครับ

สมถภาวนา มีเพื่อการเจริญสมาธิให้เกิดขึ้นและพัฒนาให้เจริญขึ้น จากขณิกสมาธิเป็นอุปจารสมาธิ จากอุปจาร-สมาธิเป็นอัปปนาสมาธิ คือการเข้าถึงฌานจิต และก็พัฒนาฌานจิต จากปฐมฌาน พัฒนาเป็นทุติยฌาน จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน จนถึงเป้าหมายสูงสุดในการเจริญสมาธิคือได้อภิญญา

ทีนี้ก็มาดูการเจริญสมถภาวนาว่ามีข้อปฏิบัติอย่างไรจึงจะเข้าถึงฌานจิตที่ถูกต้อง เพื่อท่านที่ชอบการทำสมาธิจะได้ปฏิบัติถูกทางตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้

ก่อนอื่นต้องมารู้จักกับอารมณ์ของการเจริญสมถ-ภาวนาก่อน ท่านแสดงไว้ว่าอารมณ์ที่จะนำมาปฏิบัติรูปฌาน มีอยู่ ๒๖ อย่างคือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐

โกฏฐาสบัญญัติ ๑ (กายคตาสติ) อานาปานบัญญัติ ๑ (อานาปานสติ) และสัตวบัญญัติ ๔ (พรหมวิหาร ๔) ซึ่งอารมณ์ที่นอกเหนือจากนี้ใช้ในการเจริญสมาธิให้เข้าถึงรูปฌานไม่ได้อย่างแน่นอน

ขออธิบายเรื่องกสิณ ๑๐ เป็นเบื้องต้นก่อน กสิณมี ๑๐ อย่างคือ กสิณดิน (ปถวีกสิณ) กสิณน้ำ (อาโปกสิณ) กสิณไฟ (เตโชกสิณ) กสิณลม (วาโยกสิณ) กสิณสีเขียว (นีลกสิณ) กสิณสีเหลือง (ปีตกสิณ) กสิณสีแดง (โลหิตกสิณ) กสิณสีขาว (โอทาตกสิณ) กสิณความว่างของช่องอากาศ (อากาสกสิณ) กสิณแสงสว่าง (อาโลกกสิณ) ในกสิณทั้ง ๑๐ อย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงยกย่องกสิณสีขาว (โอทาตกสิณ) เป็นพิเศษ เพราะกสิณสีขาวมองแล้วดูสะอาด สบายตา ทำให้จิตใจสงบเยือกเย็นได้ง่าย ขั้นตอนในการเจริญโอทาตกสิณ นำกระดาษสีขาวสะอาดมาตัดเป็นวงกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ คืบ ๔ นิ้ว (ประมาณ ๑ ฟุต) แล้วนำมาติดไว้บนกระดาษสีดำสนิทแผ่นใหญ่เพื่อให้สีขาวนั้นดูโดดเด่น และที่สำคัญต้องรักษาแผ่นกสิณสีขาวนั้นให้สะอาดอยู่ตลอดเวลา จะมีสิ่งสกปรกมาเปรอะเปื้อนมิได้ แม้จะเป็นเพียงจุดเล็ก ๆ ก็ตาม เพราะการเพ่งดวงกสิณเป็นการเพ่งภาพทั้งดวง หากมีตำหนิไม่ว่าจุดใดจุดหนึ่ง จิตที่กำลังเพ่งดวงกสิณอยู่นั้นจะมาสนใจมองจุดที่อยู่

ในดวงกสิณนั้นอยู่เสมอ ทำให้สมาธิไม่นิ่งอยู่กับดวงกสิณ มีการเปลี่ยนอารมณ์ไปมา สมาธิจึงเกิดได้ยาก (ท่านเรียกว่า กสิณโทษ) ดังนั้น จึงต้องรักษาดวงกสิณให้ขาวสะอาดอยู่เสมอ หากมีรอยเปื้อนถ้าทำความสะอาดแล้วไม่มีร่องรอยหลงเหลือก็ยังใช้ได้อยู่ แต่ถ้าลบรอยแล้วยังมีร่องรอยเหลืออยู่ก็ต้องเปลี่ยนใหม่ทันที

ขั้นตอนการเจริญโอทาตกสิณ ให้นำดวงกสิณตั้งอยู่ระดับสายตาห่างประมาณ ๑ เมตรถึงเมตรครึ่ง แล้วนั่งอยู่ในท่าที่สบายที่นั่งนาน ๆ แล้วไม่เกิดความปวดเมื่อย อาจนั่งบนพื้นสำหรับท่านที่ชอบนั่งสมาธิได้นาน ๆ หรือหากนั่งบนพื้นนาน ๆ แล้วเกิดความปวดเมื่อยหรือเจ็บปวดที่เท้า ก็ให้นั่งบนเก้าอี้ก็ได้ เมื่อนั่งเรียบร้อยแล้วจึงเพ่งมองดวงกสิณสีขาวนั้น แล้วบริกรรมว่า **โอทาตะกสิณัง โอทาตะกสิณัง** หรือจะบริกรรมเป็นภาษาไทยว่า **กสิณสีขาว กสิณสีขาว** ไปเรื่อย ๆ โดยไม่ละสายตาไปจากดวงกสิณสีขาวนั้น (ดวงกสิณสีขาวที่ใช้เพ่งมอง เรียกว่า บริกรรมนิมิต) ขณะนั้นสมาธิที่เกิดขึ้นจากการเพ่งมองดวงกสิณสีขาวนั้นยังเป็น**ขณิกสมาธิ** (สมาธิชั่วขณะสั้น ๆ) ก็นั่งมองดวงกสิณนั้นอยู่อย่างต่อเนื่อง เมื่อถึงเวลารับประทานอาหารก็ถอยจากสมาธิมารับประทานอาหาร แล้วขับถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ให้เรียบร้อย แล้วก็

มานั่งเพ่งและบริกรรมต่อไป จนเมื่อขณิกสมาธิเริ่มมีกำลัง คำบริกรรมอาจหายไป ก็นั่งเพ่งดวงกสิณนั้นต่อไป เมื่อสมาธิมีกำลังมากขึ้น ลองหลับตาและนึกให้ดวงกสิณสีขาวนั้นมาปรากฏทางใจ ถ้ายังไม่มีก็ลืมตามาเพ่งดวงกสิณใหม่อีกสักระยะแล้วลองหลับตานึกให้ดวงกสิณสีขาวมาปรากฏทางใจอีกครั้งหนึ่ง หากสมาธิเริ่มมีกำลังตั้งมั่นมากขึ้น ภาพดวงกสิณสีขาวจะปรากฏทางใจเหมือนกับลืมตาเห็น ภาพดวงกสิณที่ปรากฏทางใจเรียกว่า **อุคคหนิมิต** หากดวงอุคคหนิมิตหายไปก็ลืมตามาเพ่งดวงกสิณสักครู่แล้วหลับตาใหม่ ภาพดวงกสิณก็จะเกิดทางใจได้นานขึ้น ๆ สมาธิในช่วงนี้ก็ยังคงเป็นขณิกสมาธิ แต่เป็นขณิกสมาธิที่มีกำลังมาก ก็รักษาดวงอุคคหนิมิตไปเรื่อย ๆ เพื่อเพิ่มกำลังให้แก่ขณิกสมาธินั้น เมื่อสมาธิมีกำลังถึงจุดหนึ่งดวงอุคคหนิมิตจะกลายสภาพเป็น **ปฏิภาคนิมิต** เป็นดวงผ่องใสขึ้นมา ซึ่งสมาธิในระยะนี้เรียกว่า **อุปจารสมาธิ** คือสมาธิที่ใกล้จะถึงฌานจิตแล้ว ดวงปฏิภาคนิมิตเกิดจากอำนาจของสมาธิสร้างขึ้นมา ไม่มีตัวตนอยู่จริง ท่านจึงเรียกว่าเป็นบัญญัติอารมณ์ ผู้ที่ได้ปฏิภาคนิมิตจะต้องมีการประคองปฏิภาคนิมิตให้ดี จนเมื่อกำลังของสมาธิสมบูรณ์เต็มที่จะเข้าถึง**อัปปนาสมาธิ** คือได้เข้าถึงฌานจิตแล้วนั่นเอง จากนั้นก็ต้องหมั่นฝึกการเข้าและออกจากฌาน

ให้เกิดความชำนาญจนเป็นวสี ก็จะสามารถพัฒนาจากฌาน ๑ ไปเป็นฌาน ๒ , ๓ , ๔ และ ๕ ไปตามลำดับ

ส่วนการเจริญอานาปานสติซึ่งชาวพุทธชอบทำกันมากเพราะเห็นว่าสะดวกดี คือไม่ต้องไปหาอุปกรณ์ที่ไหนเลย ลมหายใจมีอยู่ประจำตัวอยู่แล้ว จึงเป็นที่นิยมกันมาก แต่หารู้ไม่ว่าการเจริญอานาปานสติให้เข้าถึงฌานจิตเป็นสิ่งที่ทำได้ยากกว่าการเจริญสมถกรรมฐานจากอารมณ์อื่น ๆ

มาดูขั้นตอนการตามดูลมหายใจกัน เบื้องต้นต้องกำหนดจุดกระทบของลมหายใจก่อนว่าอาการที่ลมกระทบที่ชัดเจนที่สุดอยู่จุดใด ก็ให้กำหนดจิตจดจ่ออยู่กับจุดนั้น เช่นกระทบเหนือริมฝีปากบน เป็นต้น เมื่อหายใจเข้าออกยาวสั้นก็รู้ และสังเกตในจุดที่ลมกระทบอยู่อย่างต่อเนื่อง หากจิตเผลอไปคิดเรื่องอื่นก็กลับมาดูลมใหม่ แต่หากยังเผลอบ่อย ๆ ให้นับลมเข้าออกเพื่อเป็นอุบาย เช่น เข้านับ ๑ ออกนับ ๑ เข้านับ ๒ ออกนับ ๒ เป็นต้น เพื่อให้มีคำบริกรรมอยู่กับลมหายใจ เมื่อจิตสงบและสมาธิมีกำลัง การนับเข้าออกของลมหายใจจะหายไป ก็ตามดูจุดกระทบไปเรื่อย ๆ มาถึงปัญหาของการเจริญอานาปานสติ คือ เมื่อสมาธิละเอียดขึ้นลมหายใจก็จะละเอียดขึ้น จนบางท่านรู้สึกว่าลมหายใจมันหายไป ก็มักจะเกิดอาการ ๒ อย่าง คือ ๑) กลัวว่าลมหายใจ

หมดไปเราจะตายหรือเปล่า ก็เกิดความกลัวจึงดึงลมหายใจให้แรงขึ้น หรือออกจากสมาธิเลยก็มี ทำให้ไปต่อไม่ได้ ต้องมาเริ่มใหม่อีก หรือ ๒) เมื่อลมหายใจละเอียดก็ดูเหมือนกับไม่มีลมหายใจ เหลือแต่ความมืด ๆ ที่ปรากฏอยู่ในสมาธิก็แช่อยู่อย่างนั้น ทำอะไรต่อไม่ถูกเช่นกัน

แต่ท่านกล่าวไว้ว่า คนที่ยังไม่ตายต้องมีลมหายใจเสมอ นอกจากผู้ที่เข้าสมาบัติของฌาน ๕ หรือเข้านิโรธสมาบัติเท่านั้นจะไม่มีลมหายใจปรากฏเลย แต่ผู้ที่เริ่มต้นเจริญอานาปานสติ ยังไม่เข้าปฐมฌานเลย ลมหายใจจึงต้องมีอยู่เสมอ เพียงแต่ว่าลมหายใจละเอียดจนสติตามสังเกตไม่ทัน ดังนั้น ต้องตั้งสติให้ดีแล้วสังเกตจุดที่ลมกระทบอย่างจดจ่อ เมื่อสติมีกำลังมากขึ้นจะสังเกตเห็นลมหายใจที่ละเอียดปรากฏขึ้นอีกครั้ง ก็ตามดูลมละเอียดที่จุดกระทบนั้นไปเรื่อย ๆ แสดงว่าขณะนี้ขณิกสมาธิเริ่มมีกำลังมากแล้ว เมื่อประคองลมหายใจละเอียดไปเรื่อย ๆ จนเข้าสู่อุปจารสมาธิจะปรากฏปฏิภาคนิมิตของลมหายใจในรูปแบบต่าง ๆ แล้วแต่สัญญาในอดีตจะเป็นตัวสร้างขึ้น บางท่านปรากฏเหมือนจุดขาว ๆ มีแสงสว่างเหมือนดวงดาวหลาย ๆ ดวง บางท่านปรากฏเหมือนเมล็ดไข่มุก บางท่านปรากฏเหมือนมีควันจาง ๆ ลอยผ่านไปช้า ๆ บางท่านเหมือนมีปุยเมฆ บางท่านปรากฏ

เหมือนมีหมอกล่องลอยอยู่ เป็นต้น ช่วงที่เกิดปฏิภาคนิมิตต้องมีสติตามดูเพียงอย่างเดียว อย่าให้เกิดความดีใจจนหลุดจากสมาธินี้ หากหลุดออกจากสมาธิ ภาพนิมิตจะหายไปทันที เพราะความยินดีคือกามราคะมีกำลังมาเป็นนิวรณ์ขัดขวางสมาธิขั้นอุปจาระที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ ๆ และเมื่อเริ่มต้นกำหนดลมหายใจใหม่ หากมีความอยากได้ปฏิภาคนิมิตนั้นอีก อาจเข้าไม่ถึงอุปจาระสมาธิอีกเลย เพราะความอยากเห็นมีกำลังมากมาขัดขวางไว้ ดังนั้น หากเกิดปฏิภาคนิมิต ก็ต้องตั้งสติเพียงตามดูไปเฉย ๆ และรักษาปฏิภาคนิมิตนั้นไว้ให้ดี จนเมื่อสมาธิมีกำลังเข้าถึงอัปปนาสมาธิ คือได้ฌาน ปฏิภาคนิมิตที่ปรากฏจะหยุดนิ่งสนิททันที เมื่อออกจากสมาธิก็มาฝึกเข้าออกให้เป็นวสีเช่นเดียวกับการทำฌานด้วยอารมณ์อื่น ๆ สมาธิก็จะสามารถพัฒนาเป็นฌาน ๒ , ๓ , ๔ และ ๕ ไปตามลำดับ

จะเห็นได้ว่าการเจริญอานาปานสติยากกว่าการเจริญกสิณบัญญัติ ดังนั้น หากท่านใดที่ชอบทำสมาธิดูลมหายใจแล้ว เมื่อลมละเอียดระงับจนดูเหมือนไม่มีลมหายใจแล้วเข้าใจว่าได้ฌาน ก็ลองมาทำดูใหม่ คือตั้งสติให้มีกำลัง สังเกตให้เห็นลมหายใจละเอียดแล้วประคองลมหายใจละเอียด

ไปเรื่อย ๆ ท่านอาจสามารถปรากฏปฏิภาคนิมิตจนเข้าถึงฌานจิตที่แท้จริงได้

แต่ข้อสำคัญท่านที่ได้ฌานจริง ๆ จะข่มนิวรณ์ ๕ ไว้อย่างราบคาบ ความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส จะไม่เกิดเลย ความโกรธหรือขัดเคืองใจใด ๆ จะไม่ปรากฏเลย ดูคล้าย ๆ กับพระอนาคามีบุคคล เพียงแต่นิวรณ์เหล่านี้อาจกลับมาเกิดได้อีกหากขาดการสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งถ้านิวรณ์มีกำลังกำเริบขึ้นมา ฌานจิตก็จะเสื่อมหมดกำลังลงทันที เรียกว่าฌานเสื่อมเพราะนิวรณ์ ก็ต้องมาเริ่มต้นทำกันใหม่ ก็จะเสียเวลามากพอสมควร นี้เป็นการเจริญสมถภาวนาที่ถูกต้องตามนัยของอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๙ และบางส่วนในวิสุทธิมรรค ดังนั้น เพื่อให้เป็นเครื่องมือตรวจสอบการปฏิบัติของท่านว่าตรงกับคำสอนของพระพุทธองค์หรือไม่ หากไม่ตรงก็ปรับปรุงแก้ไขให้ตรง จะเข้าถึงปฏิเวธของสมถภาวนาอย่างถูกต้อง

ฉบับนี้ขอจบบทความลงเพียงนี้ ในฉบับหน้าจะนำเสนอเรื่องของการทำอรูปฌานให้ทราบพอสังเขป และมาดูประโยชน์และโทษของอรูปฌานว่ามีคุณมีโทษอย่างไร

ขอความสุข ความเจริญ ความเป็นผู้มีปัญญาในคำสอนของององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงมีแก่ท่านสมาชิกทุกท่านครับ

สวัสดี

ข่าวอนุโมทนา

คณะกรรมการมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ขออนุโมทนากับท่านผู้มีอุปการคุณทุกท่าน ที่ได้ร่วมกันอุปถัมภ์ค้ำชูมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ซึ่งได้ดำเนินกิจการพระพุทธศาสนาทั้งทางด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระมาอย่างยาวนาน กว่า ๓ ทศวรรษ ดังนี้

๑. **คุณเมทินี ดีมั่นคงวณิช คุณสมชาย คุณอุมาพร ชาติอาสา คุณสุวรรณี จิตอนันตพร พร้อมคณะญาติมิตร** รับเป็นประธานเจ้าภาพผ้าป่าสามัคคี เนื่องในวันมาฆบูชา ปี พ.ศ. ๒๕๖๒ พร้อมกับบรรดาญาติมิตรทุกท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ ร่วมกับเหล่าคณาจารย์ คณะนักศึกษาพระอภิธรรมวัดสามพระยา วัดธาตุทอง มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

และคณะผู้ปฏิบัติธรรม ตลอดจนสาธุชนทั้งหลายที่ได้ช่วยเหลือขวนขวายในกิจอันเป็นกุศลครั้งนี้

๒. ท่านที่เป็นเจ้าภาพถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร แม่ชี ตลอดจนเจ้าภาพโรงทานต่างๆ ในวันงานถวายผ้ากฐินสามัคคีทุกๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

๓. คณะเจ้าภาพบูรณซ่อมแซมเสาและปรับปรุงบ่อเกรอะ ยอดรวม ๙๔๓,๐๐๐ บาท (เก้าแสนสี่หมื่นสามพันบาทถ้วน) ประกอบด้วย

คุณเมทินี ดีมั่นคงวณิช	คุณสมชาย คุณอุมาพร ชาติอาสา
คุณสุวรรณี จิตอนันตพร	คุณสมิทธิ์ ชาติอาสา
คุณชาคริต ชาติอาสา	คุณชิณุพงษ์ ชาติอาสา
คุณสุลัดดา สายใหม่	คุณนิตยา ภาคภากร
คุณอารียา ชุมนุม	คุณกมลวรรณ จึงรัตนะประเสริฐ
คุณแสง ภูมิธรานนท์	คุณรจิต ภูมิธรานนท์
คุณจวง ภูมิธรานนท์	คุณสมเกียรติ มานะธัญญา
คุณจรีย์พร รัชตนนทิ	คุณสุทธิพร จิตอนันตพร
คุณณัฐพร จิตอนันตพร	คุณณัชชา จิตอนันตพร
คุณศันสนีย์ วงพรหม	คุณชยากร ดีมั่นคงวณิช
นายฐิติพงศ์ ดีมั่นคงวณิช	คุณศศิ ดีมั่นคงวณิช
คุณพิชชา ดีมั่นคงวณิช	คุณณัฐฑี จุฑาวรกุล
ด.ญ.อัญญณัฐฎ์ ดีมั่นคงวณิช	ด.ญ.กัณฑ์มณัฏฐ์ ดีมั่นคงวณิช
ด.ช.วาเรนทร์ ดีมั่นคงวณิช	คณะคุณธนารินทร์ พูนธนารักษ์
คุณเดวิน มอแรน	คุณปีรวิน สวัสดิ์ธนวณิชย์
คุณปีใหม่ สวัสดิ์ธนวณิชย์	คุณมีน สวัสดิ์ธนวณิชย์

คุณสมพร ยิ้มแช่ม	คุณณัฐชา สนองคุณ
คุณธนวรรณ ทองอินทร์	คุณรุ่งทิพย์ วงษ์ศิริ
คุณสลิสตา วิทยสรณะ	คุณสรัญญู นะราชา
คุณธนทรรศ โมจนกุล	คุณลักขณา เกื้อศักดิ์ตระกูล
คุณสิริปรียา กฤษณ์โสภา	คุณสันต์ทัศน์ วชิรคพรรณ
คุณพรพรหม ไชยเสนา	คุณวิชิต วงศ์นากลาง
คุณอุไร วงศ์นากลาง	คุณณัชชา วงศ์นากลาง
คุณพรทิพย์ พูลสินอริยสุข	คุณประกายรุ้ง ปิยพลกุล
คุณกาญจนา สายสิงห์	คุณวิโรจน์ ทรงวัฒนา
คุณอทิรัตน์ เตียวศิริ	คุณฉัตรชัย ปฏิพัทธ์วศิน
คุณชนันญา ลายนอก	คุณปริยากร ลายนอก
คุณวนิดา วิภากรวิทย์	คุณสุนิษา ม่วงแก้ว
คุณจุฑามาศ ชอบใจ	คุณชูเกียรติ พรหมเสมา
คุณสุนันท์ รักเกียรติ	คุณวิไลวรรณ อนันตพรกิจ
คุณทองคำ อนันตพรกิจ	คุณบุญริน ชมสินทรัพย์
คุณสุพจน์ รักเกียรติ	คุณธนพล ศรีขันธ์
คุณสุดาเชษฐ์ ทัดดาว	คุณรัตนา งามวงศ์รัตนชื่น
คุณนิชานาถ โสภณหทัยธรรม	คุณปิยาพัชร ทับทิม
คุณอฐิติญา แก้วนิมนา	คุณพิชัย หอวัฒนกุลไกร
คุณศิระ จีระวัฒนาวงศ์	คุณลัดดาวรรณ สุขสกุลวัฒน์
คุณวชิรา บูรณจินดารัตน์	อาจารย์สุนีย์
คุณทิชากร ปฏิพัทธ์วศิน	คุณสมบูรณ์ อัศวรัตนภักดี
คุณนัฏฐิกา อัศวรัตนภักดี	คุณวริศรา อัศวรัตนภักดี
คุณสุวรรณี ธนโชติวรพงศ์	คุณชญูรชา ปฏิพัทธ์วศิน
คุณพรรณนิภา ปฏิพัทธ์วศิน	คุณพ่อบุญปิง ไชยวงศ์
คุณประชม ไชยวงศ์	คุณวีระพล บรรดาศักดิ์
ด.ช.ชนะพงศ์ บรรดาศักดิ์	คุณพันดร พลพาล

คุณกาญจนา พุฒซ้อน	ด.ญ.กาญญ์ดา ปรุงโปร่ง
ด.ช.อัสนี ชมชื่น	ด.ช.ธันยกร ชมชื่น
คุณกาญจนา เหมือนโพธิ์	คุณอริสา ถ้ำแก้ว
คุณบุญ เคยการ	คุณรุ่งเรือง มะราชพันธุ์
คุณสุพันธุ์ มะราชพันธุ์	

๔. เจ้าภาพบูรณะซ่อมแซมเสาและเดินสายใหม่ไฟเรือนกรรมฐาน (เพิ่มเติม)

คุณสถาพร อาณัติวงศ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณชัยชาญ มัททวีวงศ์	๒๐๐ บาท
คุณสุชาดา พงโศธร	๑,๐๐๐ บาท
คุณณพวัฒน์ แขวงโสภา	๔๐ บาท
คุณเสิมศรี พงศ์พนิตานนท์	๑,๐๐๐ บาท
คุณประภาพร เล็กเลิศผล	๖,๐๐๐ บาท
คุณสุวิมล สัจจะรัตนโชติ	๑,๐๐๐ บาท
คุณสมพิศ สาลีผล	๑,๐๐๐ บาท
คุณปรีชา บุณรังษี	๑๔๐ บาท
คุณสายธาร ชาลอน	๑๐๐ บาท
คุณสุมลมาลย์ ท่อทุ้ม	๕๐๐ บาท
คุณบุญรักษ์ นาครัตน์	๕๐๐ บาท
คุณวัฒนา แก้วหิรัญ	๑,๐๐๐ บาท
คุณอุไรวรรณ ตันดิญานุกูล	๒๐๐ บาท
คุณยุพา ส่งศิริ	๑,๐๐๐ บาท
ร้านมหาสินฟองน้ำและคณะ	๖,๒๐๐ บาท
คุณเสรี-วชิรา-ธรรมฤทธิ์ ลิขิตธีรเมธ	๖,๐๐๐ บาท
คุณนิฐานัน จิวีธยากุล	๕๐๐ บาท
คุณเพ็ญศรี อรุณรุ่งเรือง	๑,๐๐๐ บาท

คุณพรรณศรี สุพัฒน์	๖,๐๐๐ บาท
สาธิตจุฬา รุ่น ๒๐	๖,๐๐๐ บาท
คุณชัญญ์ชญา จงนิตยกาล	๑,๐๐๐ บาท
คุณขจรจิตร์ ส่งไพศาล	๖,๐๐๐ บาท
คุณทรงวุฒิ คุณรัตนา งามมีศรี	๖,๐๐๐ บาท
คุณบุญล้อม ทับทิมทอง	๑๐,๐๐๐ บาท
คุณจตุพร อามรเศวตฉัตร	๒๐๐ บาท
พญ.สมบูรณ์ ภญ.อัจฉรา ธรรมเกกิงกิจ	๖,๐๐๐ บาท
คุณจิรพัฒน์ ศรีธรานนท์	๕๐๐ บาท
คุณสมบูรณ์ วัฒนหงษ์ศิริ	๑,๐๐๐ บาท
คุณยิ่งพรรณ ลีละเศรษฐกุล	๓๐๐ บาท
ม.ร.ว.อุรวสี คุณถิติรา มาณะวิท	๒,๐๐๐ บาท
คุณนันทนา เต้ามั้น	๑๐๐ บาท
คุณกนกวรรณ เกิดผล	๑๐๐ บาท
คุณกัญญา กิจพิมลกุล	๑๐๐ บาท
คุณอรพิน โอฬารานนท์	๑๐๐ บาท
คุณสมวาส	๒๐๐ บาท
คุณศุภกร ทองสำเร็จ	๑๐๐ บาท
คุณณรงค์ สุขศรีสังข์	๒๐๐ บาท
คุณธัญพร สุภัทราวุธ	๕๐๐ บาท
คุณนพวรรณ จิตต์ชัยวิสุทธิ์	๕๐๐ บาท
คุณจรัญ โชตึก	๑๐๐ บาท
คุณเอมจุฑา บุญชนะทองเลิศ	๕๐๐ บาท
คุณพลอยอนงค์ เศวตอมรกุล	๑,๐๐๐ บาท
คุณราตรี โพธิ์เต็ง	๓๐๐ บาท
คุณปภาภัทร ชมชื่น	๖๐๐ บาท
คุณธันยพร จุ๊สมุทร	๑๐๐ บาท

คุณภูริเดช บุญประคอง	๑,๐๐๐ บาท
คุณจุฑารัตน์ มั่นศรี	๑,๐๐๐ บาท
คุณจินตนา ตันติธัญญาพล	๒,๐๐๐ บาท
คุณขวัญใจ ศุภวัตรวรคุณ	๔,๐๐๐ บาท
คุณล้อม เสนียุทธ	๑,๐๐๐ บาท
คุณกุลวีณา เรืองลอยขำ	๑,๐๐๐ บาท
คุณกิตติพงษ์ คุณลักษณา จุนเจือทรัพย์	๕,๐๐๐ บาท
คุณรัศมี เกาไศยนันท์	๑,๐๐๐ บาท
คุณพูลลาภ ลีละยูวะ	๖,๐๐๐ บาท
อุทิศให้คุณชิต วิทรมานันท์	๒,๐๐๐ บาท
คุณปฐพี ทองแท่ง	๒,๐๐๐ บาท
คุณสาทรถ ทองแท่ง	๑,๐๐๐ บาท
คุณแม่ทองใบ คุณสุพัตรา อินทนะ	๖,๐๐๐ บาท
คุณฐปณี หวังทราวานิช	๖,๐๐๐ บาท
คุณพัฒนา เกรย์	๑,๐๐๐ บาท
คุณรัตนา วิศินระพี	๑,๐๐๐ บาท
แม่ชีกนกวรรณ โสมสัย	๕๐๐ บาท
คุณพูลศิริ เกิดลำเจียก	๓,๐๐๐ บาท
บูรพจารย์	๑,๐๐๐ บาท
คุณจิรบุญนี อิศรางกูร ณ อยุธยา	๖,๐๐๐ บาท
คุณหยูว ทองแท่ง	๕๐๐ บาท
คุณชวณัฐ รัตนสก	๒๐๐ บาท
คุณบรรเลง จุ๊สมุทร	๑๐๐ บาท
คุณไพศาล จุ๊สมุทร	๕๐๐ บาท
คุณศิริวรรณ วชิรกำธร	๔,๐๐๐ บาท
คุณอำนวย ทับทิมหอง	๒,๐๐๐ บาท
แม่ชีสำอางค์ สุขเกิด	๑๐,๐๐๐ บาท

คุณอรพิน ตันติวิรุฬห์	๖,๐๐๐ บาท
คุณกมลวรรณ กรรเกษม	๒,๐๐๐ บาท
คุณปริญญา บรรพตนพเก้า	๕๐๐ บาท
คุณเครือมุกข์ สุชาติ	๕๐๐ บาท
คุณธันยธร จุ๊สมุทร	๒๐๐ บาท
คุณปิยาภรณ์ แจ้งใจ	๑,๐๐๐ บาท
คุณพเยาว์ ทัด	๑,๐๐๐ บาท
คุณขนิษฐา แจ้งใจ จิรพิทักษ์	๓๐๐ บาท
คุณมฆวัฒน์ แจ้งใจ	๓๐๐ บาท
คุณดรุณี เนินพรม	๖,๐๐๐ บาท
คุณพรรณี ปรัชญาบำรุง	๑,๐๐๐ บาท
คุณพ่อฟุดหม่อย แซ่หว่อง	๑,๐๐๐ บาท
คุณแม่จังสี แซ่เจน	๑,๐๐๐ บาท
คุณวีรนารถ วงศ์ไวทยากูร	๑,๐๐๐ บาท
คุณแม่เกษร ตรีเพ็ชร คุณมลฤดี ภิรมย์เพิ่ม	๕๐๐ บาท
คุณพนิดา มหาโกศลสิริ	๑,๐๐๐ บาท
คุณพรทิพย์ อธิจิตวิสุทธิ์	๔๐๐ บาท
คุณจิระประภา พิริยะพันธ์	๕๐๐ บาท
คุณอรุณวรรณ สพันธุพงษ์	๕,๐๐๐ บาท

๕. เจ้าภาพสร้างเขื่อนกั้นคูน้ำด้านทิศใต้

คุณพริ้มเพรา ธรรมมงคล	๑๐๐,๐๐๐ บาท
คุณณัฐจิตรา อังศสุธาสาวิทย์	๒,๐๐๐ บาท
คุณลัดดา สังขะตะวรงธน์	๖,๐๐๐ บาท
แม่ชีสำอางค์ สุขเกิด	๑๐,๐๐๐ บาท
คุณทิวา อรุณกิตติพันธ์	๒,๐๐๐ บาท
คุณวรนุช เล็กมงคล	๕๐๐ บาท

คุณแม่เกษร ตรีเพ็ชร คุณมลฤดี ภิรมย์เพิ่ม	๕๐๐	บาท
คุณแม่จังสี แซ่เจย	๑,๐๐๐	บาท
คุณสุวรรณา โควะวันทวีวัฒน์	๑,๐๐๐	บาท
คุณล้อม เสนียุทธ	๒,๐๐๐	บาท
คุณกุลวีณา เรืองลอยขำ	๖,๐๐๐	บาท
คุณแน่งน้อย งามพรสุขสวีสดิ์	๓,๕๐๐	บาท
คุณกิตติพงษ์ คุณลักษณา จุนเจือทรัพย์	๕,๐๐๐	บาท

๖. เจ้าภาพสร้างถนนคอนกรีตเสริมเหล็กรอบสระน้ำ

คุณพริ้มเพรา ธรรมมงคล	๒๐๐,๐๐๐	บาท
คุณอาจารี วิธิกุล	๕๐๐	บาท
คุณเปลื่องฉวี สาวิโรจน์	๑๐,๐๐๐	บาท
คุณจงรวย สาวิโรจน์	๑๐,๐๐๐	บาท
คุณมกร รัตนโกวิท	๑๑,๐๐๐	บาท
คุณวิภาวรรณ รุ่งเชวง	๕๐๐	บาท
อุทิศให้คุณจิรา เจริญสมบัติ	๒๐๐	บาท
คุณรัศมี วงศ์กิตติดำรง	๕๐๐	บาท
น.ท.วิเชียร พงษ์สกุล ร.น.	๕๐๐	บาท
คุณรำภา พิวทองงาม	๔๐๐	บาท
คุณนารีรัตน์ หวังพีระวงศ์	๔๐๐	บาท
คุณไพโรจน์ ศุภสินสาธิต	๑,๐๐๐	บาท
คุณจิตรพี คุณสมศักดิ์ ชวาลาวัณย์	๕๐๐	บาท
คุณกุสรัฐา กุลวุฒิลาศ	๑,๐๐๐	บาท

๗. ท่านที่เป็นเจ้าภาพถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์

สามเณร แม่ชี ตลอดจนผู้ปฏิบัติธรรมรายวันทุกๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

๘. ท่านที่บริจาคเครื่องอุปโภค บริโภคต่างๆ ตลอดจนอุปกรณ์ประกอบการศึกษาของนักศึกษาพระอภิธรรมให้แก่มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ตลอดมาทุกๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

๙. ท่านที่บริจาคสมทบทุนมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ สมทบทุนค่าอาหาร ค่าพิมพ์หนังสือเผยแพร่ ค่าพิมพ์หนังสือประกอบการเรียนพระอภิธรรมค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าใช้จ่ายเผยแพร่ธรรมทางสถานีวิทยุ ค่าซ่อมแซมอาคารสถานที่ต่างๆ ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของมูลนิธิฯ อื่นๆ ทั่วไปทุกๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

ด้วยอานุภาพของพระรัตนตรัย และด้วยบุญญานุภาพของท่านทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญมาแล้วนั้น ขอให้ท่านสาธุชนทั้งหลาย จงมีอายุยืนยาว มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุข มีกำลังกายและกำลังใจเข้มแข็ง มีปฏิภาณปัญญา เป็นผู้ไม่มีโรค มีความเป็นอิสระ เป็นผู้งอกงามไพบูลย์ในคำสอนของพระพุทธเจ้า และขอจงบรรลุพระนิพพานโดยเร็วพลันด้วยกันทุกท่านเทอญ

ข่าวมูลนิธิฯ

มูลนิธิแนบมหานรานนท์ มีวัตถุประสงค์ในการจรรโลงและสืบทอดพระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยการส่งเสริมธุระในพระศาสนา ๒ ประการ คือ **คันถธุระ**และ**วิปัสสนาธุระ**

คันถธุระ

๑. จัดตั้งสำนักศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกพระอภิธรรม หลักสูตรประจำ ๒ ปี สำหรับพระภิกษุ สามเณร และแม่ชี (สำหรับฆราวาสพักนอกสำนักฯ) **ณ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์** เปิดรับสมัครปีละรุ่นๆ ละ ๕๐ ท่าน เปิดรับสมัครตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม ถึงวันที่ ๒๘ เมษายน ของทุกปี

๒. จัดการเรียนการสอนพระอภิธรรมเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับประชาชนทั่วไป ๓ แห่ง คือ

๒.๑ **วัดธาตุทอง** ถ.สุขุมวิท เขตวัฒนา
ณ วิหารลิมปาภรณ์ ทุกวันอาทิตย์
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๔.๐๐ น.

๒.๒ **วัดสามพระยา** เขตพระนคร

ณ อาคารสุหัทรังสรรค์ ชั้น ๑

ห้อง ๑๐๑ และ ๑๐๒

เป็นประจำทุกวันวันจันทร์ – ศุกร์

เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๔.๓๐ น.

วันเสาร์ – อาทิตย์

เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๕.๓๐ น.

๒.๓ **มูลนิธิแนบมหานีรานนท์**

ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๖.๓๐ น.

๓. จัดพิมพ์วารสารชื่อ **"ปัญญาสาร"** เพื่อแจกเป็นธรรมทาน ปีละ ๔ ฉบับ ผู้สนใจสามารถสมัครเป็นสมาชิกได้โดยไม่มีค่าใช้จ่ายใดๆ

๔. จัดพิมพ์หนังสือคู่มือประกอบการศึกษาพระอภิธรรมหลักสูตรประจำ เป็นครั้งคราวไป ในคราวหนังสือหมด

๕. เผยแพร่เสียงธรรมะทางสถานีวิทยุ พล. ๑

รักษาพระองค์ คลื่น AM.๑๔๒๒

ทุกวันจันทร์ – ศุกร์ เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๑.๐๐ น.

วิปัสสนาธุระ

๑. **จัดตั้งสำนักวิปัสสนา** ณ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ โดยมีเรือนสำหรับเป็นที่ฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จำนวน ๖๑ หลัง เพื่อรองรับผู้ที่มีความรู้ปรมัตถธรรมตามสมควร ได้เข้าฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

สำหรับผู้ที่เคยผ่านโครงการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสูตรของสำนักฯ มาแล้ว สามารถแจ้งความประสงค์ที่จะเข้าปฏิบัติได้ที่สำนักงานมูลนิธิฯ หรือทางโทรศัพท์ โดยแจ้งความประสงค์ล่วงหน้าไม่เกิน ๓๐ วัน

๒. **จัดโครงการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตร ๗ วัน ดังนี้**

วันที่	๑๑ - ๑๗	มกราคม	๒๕๖๒
วันที่	๘ - ๑๔	กุมภาพันธ์	๒๕๖๒
วันที่	๘ - ๑๔	มีนาคม	๒๕๖๒
วันที่	๕ - ๑๑	เมษายน	๒๕๖๒
วันที่	๑๐ - ๑๖	พฤษภาคม	๒๕๖๒
วันที่	๗ - ๑๓	มิถุนายน	๒๕๖๒
วันที่	๕ - ๑๑	กรกฎาคม	๒๕๖๒
วันที่	๒ - ๘	สิงหาคม	๒๕๖๒
วันที่	๖ - ๑๒	กันยายน	๒๕๖๒

วันที่ ๔ - ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๒

วันที่ ๑ - ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๒

วันที่ ๖ - ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๒

๓. จัดโครงการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตร ๓ วัน ดังนี้

วันที่ ๒๕ - ๒๗ มกราคม ๒๕๖๒

วันที่ ๒๒ - ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๒

วันที่ ๒๔ - ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๒

วันที่ ๑๙ - ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๒

วันที่ ๒๐ - ๒๒ กันยายน ๒๕๖๒

วันที่ ๒๒ - ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๒

๔. พระนักศึกษาฯ หลักสูตรประจำ ๒ ปี เข้าฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ๗ วัน

ปี ๒ ; วันที่ ๒๐ - ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

ปี ๑ ; วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ - ๕ มีนาคม ๒๕๖๒

ปี ๒ ; วันที่ ๒๐ - ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๒

ปี ๑ ; วันที่ ๒๗ มิถุนายน - ๓ กรกฎาคม ๒๕๖๒

ปี ๒ ; วันที่ ๑๖ - ๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒

ปี ๑ ; วันที่ ๒๓ - ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๒

เปิดรับสมัครนักศึกษาหลักสูตรประจำ ๒ ปี

วันที่ ๑ มีนาคม - ๒๘ เมษายน ๒๕๖๒

อบรมความรู้พื้นฐานก่อนสอบ

วันที่ ๒๙ - ๓๐ เมษายน ๒๕๖๒

สอบคัดเลือกข้อเขียน/สัมภาษณ์ และประกาศผล

วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ภาคเรียนที่ ๑	**เปิด**	วันที่	๖	พฤษภาคม	๒๕๖๒
	ปิด	วันที่	๒๑	ตุลาคม	๒๕๖๒
ภาคเรียนที่ ๒	**เปิด**	วันที่	๔	พฤศจิกายน	๒๕๖๒
	ปิด	วันที่	๑๖	มีนาคม	๒๕๖๓

ผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนาทั่วไป ปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

- พระภิกษุ	๑๐๑	รูป
- สามเณร	๒	รูป
- แม่ชี	๓๗	ท่าน
- ฆราวาสชาย	๙๒	ท่าน
- ฆราวาสหญิง	๕๘๑	ท่าน
รวม	**๘๑๓**	**ท่าน**

ผู้เข้าอบรมปฏิบัติวิปัสสนา หลักสูตร ๗ วัน ปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

- พระภิกษุ	๙	รูป
- สามเณร	๑	รูป
- แม่ชี	๘	ท่าน
- ฆราวาสชาย	๕๔	ท่าน
- ฆราวาสหญิง	๒๘๔	ท่าน
รวม	**๓๕๖**	**ท่าน**

ผู้เข้าอบรมปฏิบัติวิปัสสนา หลักสูตร ๓ วัน ปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

- พระภิกษุ	-	รูป
- สามเณร	-	รูป
- แม่ชี	-	ท่าน
- ฆราวาสชาย	๓๗	ท่าน
- ฆราวาสหญิง	๑๒๕	ท่าน
รวม	**๑๖๒**	**ท่าน**

ผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนารวมทั้งหมด ปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

- พระภิกษุ	๑๑๐	รูป
- สามเณร	๓	รูป
- แม่ชี	๔๕	ท่าน
- ฆราวาสชาย	๑๘๓	ท่าน
- ฆราวาสหญิง	๙๙๐	ท่าน
รวม	**๑,๓๓๑**	**ท่าน**

นักศึกษาพระอภิธรรม หลักสูตรประจำ ปีการศึกษา ๒๕๖๑

- พระภิกษุ	๒๔	รูป
- แม่ชี	๖	ท่าน
- ฆราวาสหญิง	๙	ท่าน
รวม	**๓๙**	**ท่าน**

ข่าวงานบำเพ็ญกุศลประจำปี ๒๕๖๒

๑. **วันมาฆบูชา** ทอดผ้าป่าสามัคคี
วันอังคาร ที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

๒. **วันวิสาขบูชา** ทอดผ้าป่าสามัคคี
วันเสาร์ ที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๓. **วันอาสาฬหบูชา** ทอดผ้าป่าสามัคคี
วันอังคาร ที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๒

๔. **กฐินกาล** ถวายผ้ากฐินสามัคคี
วันอาทิตย์ ที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๒

ผู้มีจิตศรัทธาร่วมสนับสนุนมูลนิธิแนบมหานีรานนท์

สามารถบริจาคโดยการโอนเงินเข้าบัญชีดังนี้

๑. ชื่อบัญชี **"มูลนิธิแนบมหานีรานนท์"**

ธนาคารกรุงไทย สาขาถนนข้าวสาร

เลขที่บัญชี **๐๒๗-๑-๒๒๒๙๘-๐**

ประเภทออมทรัพย์

๒. ชื่อบัญชี **"มูลนิธิแนบมหานีรานนท์"**

ธนาคารกรุงศรีอยุธยา สาขาสำนักเพลินจิต

บัญชีเลขที่ **๐๐๑-๙-๓๘๙๔๒-๐**

ประเภทออมทรัพย์

และโปรดส่งสำเนาการโอนเงินไปยังมูลนิธิแนบฯ

หรือทางไลน์หมายเลข **๐๘๙-๖๑๓-๙๓๓๓**

เชิญชวนสาธุชนร่วมทำบุญถวายภัตตาหารเช้า-เพล
โดยนำอาหารมาเอง ณ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

เช้าเวลา ๐๖.๓๐ – ๐๗.๐๐ น. (มีการแสดงธรรม)

เพลเวลา ๑๐.๓๐ – ๑๑.๐๐ น.

ถวายสังฆทานเวลา ๑๐.๓๐ – ๑๓.๐๐ น.

(วันพระและวันอาทิตย์ถวายสังฆทานได้ทั้งวัน)

ถวายน้ำปานะเวลา ๑๖.๓๐ น.

(น้ำผลไม้ ใบไม้ และดอกไม้คั้นสด ที่กรองกากออกแล้ว หรือเครื่องดื่มประเภทน้ำหวานที่ไม่ใช่น้ำผักผลไม้กล่อง หรือกระป๋อง)

ถ้าหากท่านใดไม่สะดวกในการนำอาหารมาเอง สามารถร่วมทำบุญเป็นค่าอาหาร และบอกรายการอาหารที่ต้องการถวายได้

ติดต่อสอบถาม โทร. ๐๒-๔๒๐-๘๐๒๔, ๐๒-๘๘๙-๔๔๑๗, ๐๘๙-๖๑๓-๙๓๓๓ ทุกวัน เวลา ๐๘.๐๐ – ๑๗.๐๐ น.

ตารางการบรรยายธรรม

มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ทุกวันอาทิตย์ (ห้อง ๒)		
เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น	**ปุคคลบัญญัติ**	อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๔.๐๐ น.	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑**	อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
เวลา ๑๕.๐๐ – ๑๖.๐๐ น.	**มหาปัฏฐาน**	อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร

วัดธาตุทอง ทุกวันอาทิตย์		
อาทิตย์ที่ ๑		
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๑.๐๐ น.	**ธัมมสังคณี**	พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลุยาโณ
เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๕.๓๐ น.	**ภาษาบาลีเบื้องต้น**	พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลุยาโณ
อาทิตย์ที่ ๒		
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๐.๓๐ น.	**วิปัสสนากรรมฐาน**	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๒.๐๐ น.	**อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๔**	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๕.๓๐ น.	**อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๓**	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
อาทิตย์ที่ ๓		
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๐.๓๐ น.	**วิปัสสนากรรมฐาน**	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๒.๐๐ น.	**อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๔**	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๕.๓๐ น.	**อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๓**	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
อาทิตย์ที่ ๔		
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๐.๓๐ น.	**พระสูตร, มิลินทปัญหา**	อ.นิตยา ปรีชายุทธ
เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๒.๐๐ น.	**ธัมมสังคณีมาติกา**	อ.สุมณฑา กระจาดทอง
เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๐๐ น.	**ธัมมสังคณีมาติกา**	อ.สุมณฑา กระจาดทอง

วัดสามพระยา วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์		
ห้อง ๑๐๑		
จันทร์		เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๓** อ.สุนีย์ กษิติประดิษฐ์
อังคาร		
พุธ		เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ภาษาบาลี** พระมหาสมชัย รตนญาโณ
พฤหัส		เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **พระสูตร** อ.สนธิชัย ทวีโชคทรัพย์สิน
ศุกร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **มูลยมก (ติกะที่เหลือ)** อ.แม่ชีสุภาภรณ์ พิสิษฐ์ศักดิ์	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ภาษาบาลี** พระมหาสมชัย รตนญาโณ
เสาร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๓** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๔** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์
อาทิตย์	เวลา ๘.๓๐ – ๑๑.๐๐ น. **พระสูตร** อ.สมพร ปัญญาธร	
	เวลา ๑๑.๐๐ – ๑๒.๐๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๕** อ.สนั่น กรรณวัฒน์	

วัดสามพระยา วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์		
ห้อง ๑๐๒		
จันทร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๓๐ น. **วิปัสสนากรรมฐาน** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๗** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
อังคาร	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **วิสุทธิมรรค** พระมหาสมชาย อธิปญฺโญ	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๗** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
พุธ	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **วิสุทธิมรรค** พระมหาสมชาย อธิปญฺโญ	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ธัมมสังคณี** พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ
พฤหัส	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **ธัมมสังคณี** พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ภาษาบาลี** พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ
ศุกร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๓** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๖** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เสาร์	เวลา ๘.๓๐ – ๑๑.๓๐ น. **วิสุทธิมรรค** อ.สมพร ปัญญาธร	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๐๐ น. **สังขารยมก** อ.แม่ชีสุภาภรณ์ พิสิษฐ์ศักดิ์
อาทิตย์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๙** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๓.๓๐ น. **วิปัสสนากรรมฐาน** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์

ตารางเรียน หลักสูตรประจำ ๒ ปี ชั้นปีที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๖๑

วัน/เวลา	๐๙.๐๐ - ๑๐.๓๐ น.	๑๓.๐๐ - ๑๔.๓๐ น.	๑๕.๐๐ - ๑๖.๓๐ น.
จันทร์	**อภิ.สังคหะ.ป.๒,๓,๔** อ.พ.ม.ธนกฤต	**อภิ.สังคหะ.ป.๒,๓,๔** อ.พ.ม.ธนกฤต	**อภิ.สังคหะ.ป.๒,๓,๔** อ.พ.ม.ธนกฤต
อังคาร	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.พ.ม.สุพล / อ.แม่ชีสุภัทรา	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.พ.ม.สุพล / อ.แม่ชีสุภัทรา	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.พ.ม.สุพล / อ.แม่ชีสุภัทรา
พุธ	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.พ.ม.สุพล / อ.พ.ม.ชินวัฒน์	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.พ.ม.สุพล / อ.พ.ม.ชินวัฒน์	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.พ.ม.สุพล / อ.พ.ม.ชินวัฒน์
พฤหัสบดี	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.พ.ม.สุพล / อ.พ.ม.ชินวัฒน์	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.พ.ม.สุพล / อ.พ.ม.ชินวัฒน์	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.พ.ม.สุพล / อ.พ.ม.ชินวัฒน์
ศุกร์	**อภิ.สังคหะ.ป.๒,๓,๔** อ.แม่ชีสุภัทรา	**อภิ.สังคหะ.ป.๒,๓,๔** อ.แม่ชีสุภัทรา	**อภิ.สังคหะ.ป.๒,๓,๔** อ.แม่ชีสุภัทรา
เสาร์	**วิปัสสนา (รวมห้อง)** หมุนเวียนพระอาจารย์	**วิปัสสนา (รวมห้อง)** หมุนเวียนพระอาจารย์	กิจกรรมวันเสาร์

วิชาเสริม ; พระวินัย โดยพระมหาภาคภูมิ สีลานนฺโท ทุกวันเวลา ๑๘.๑๕ – ๒๐.๐๐ น. (หยุดวันเสาร์ อาทิตย์ และวันพระ)

; ภาษาบาลีพื้นฐานตามแนวคัมภีร์ปทรูปสิทธิ โดยอุบาสกปิยธรรม ทุกวันเวลา ๑๗.๐๐ – ๑๘.๑๕ น. (หยุดวันอาทิตย์และวันพระ)

ตารางเรียน หลักสูตรประจำ ๒ ปี ชั้นปีที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๖๑

วัน/เวลา	๐๙.๐๐ - ๑๐.๓๐ น.	๑๓.๐๐ - ๑๔.๓๐ น.	๑๕.๐๐ - ๑๖.๓๐ น.
จันทร์	วิสุทธิมรรค ดร.พ.ม.วิสูตร	วิสุทธิมรรค ดร.พ.ม.วิสูตร	วิสุทธิมรรค ดร.พ.ม.วิสูตร
อังคาร	มหาปัฏฐาน อ.สุดา	มหาปัฏฐาน อ.สุดา	มหาปัฏฐาน อ.สุดา
พุธ	ธัมมสังคณีมาติกา อ.บุญณัฐศักดิ์	ธัมมสังคณีมาติกา อ.บุญณัฐศักดิ์	ธัมมสังคณีมาติกา อ.บุญณัฐศักดิ์
พฤหัสบดี	อภิ.สังคหะ.ป.๘ อ.พ.ม.ธนกฤต	อภิ.สังคหะ.ป.๘ อ.พ.ม.ธนกฤต	อภิ.สังคหะ.ป.๘ อ.พ.ม.ธนกฤต
ศุกร์	อภิ.สังคหะ.ป.๕,๙ อ.พ.ม.ชินวัฒน์	อภิ.สังคหะ.ป.๕,๙ อ.พ.ม.ชินวัฒน์	อภิ.สังคหะ.ป.๕,๙ อ.พ.ม.ชินวัฒน์
เสาร์	วิปัสสนา (รวมห้อง) หมุนเวียนพระอาจารย์	วิปัสสนา (รวมห้อง) หมุนเวียนพระอาจารย์	กิจกรรมวันเสาร์

วิชาเสริม ; **พระวินัย** โดยพระมหาภาคภูมิ สีลานนฺโท ทุกวันเวลา ๑๘.๑๕ – ๒๐.๐๐ น. (หยุดวันเสาร์ อาทิตย์ และวันพระ)

; **ภาษาบาลีพื้นฐานตามแนวคัมภีร์ปทรูปสิทธิ** โดยอุบาสกปิยธรรม ทุกวันเวลา ๑๗.๐๐ – ๑๘.๑๕ น. (หยุดวันอาทิตย์และวันพระ)

รายชื่อคณาจารย์
มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ปี ๒๕๖๑

๑.	ดร.พระมหาวิสูตร วิสุทฺธเมธี	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๒.	พระอาจารย์ชูเกียรติ โชติปาโล	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๓.	พระอาจารย์สมหมาย ปิยธมฺโม	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๔.	พระอาจารย์ยงยุทธ อภิชิโต	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๕.	พระมหาชินวัฒน์ จกฺกวโร	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๖.	พระมหาสุพล สุจิณฺโณ	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๗.	พระมหาธนกฤต คุณภทฺโท	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๘.	พระมหาภาคภูมิ สีลานนฺโท	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๙.	พระมหาสมชัย รตนญาโณ	สอนที่วัดสามพระยา
๑๐.	พระมหาเกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ	สอนที่วัดสามพระยา, วัดธาตุทอง
๑๑.	พระมหาสมชาย อธิปญฺโญ	สอนที่วัดสามพระยา
๑๒.	แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๑๓.	แม่ชีสุภาภรณ์ พิสิษฐ์ศักดิ์	สอนที่วัดสามพระยา
๑๔.	อ.สมพร ปัญญาธร	สอนที่วัดสามพระยา
๑๕.	อ.แวมมยุรี ราชพัฒน์	สอนที่มูลนิธิแนบฯ, วัดสามพระยา

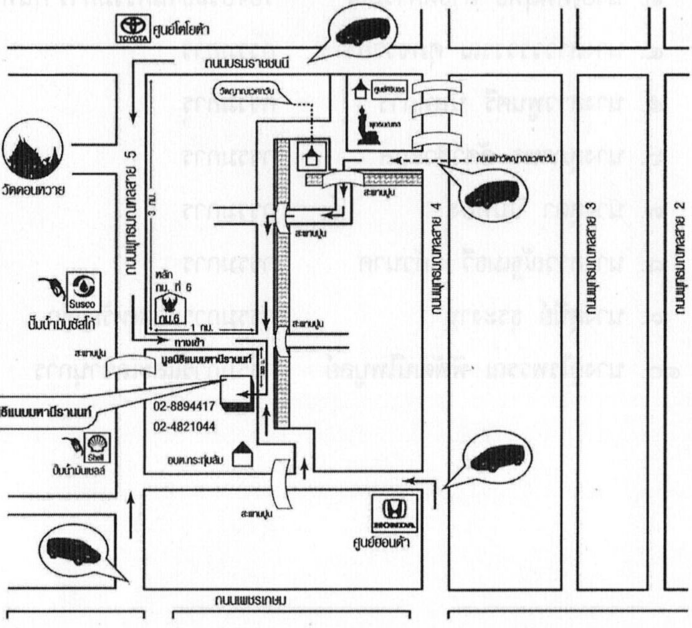
๑๖. อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	สอนที่มูลนิธิแนบฯ, วัดสามพระยา, วัดธาตุทอง
๑๗. อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๑๘. อ.แพทย์หญิงอรพรรณ เมฆสุภะ	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๑๙. อ.สุดา ปิ่นทอง	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๒๐. อ.นิตยา ปรีชายุทธ	สอนที่วัดธาตุทอง
๒๑. อ.สุมณฑา กระจาดทอง	สอนที่มูลนิธิแนบฯ, วัดธาตุทอง
๒๒. อ.สุนีย์ กษิติประดิษฐ์	สอนที่วัดสามพระยา
๒๓. อ.สนธิชัย ทวีโชคทรัพย์สิน	สอนที่วัดสามพระยา
๒๔. อ.สนั่น กรรณวัฒน์	สอนที่วัดสามพระยา

รายชื่อคณะกรรมการ
มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

(จะครบวาระในการดำรงตำแหน่งวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๔)

๑.	นางสาวปราโมช น้อยวัฒน์	ประธานกรรมการ
๒.	นายปราโมทย์ อิทธิกุล	รองประธานกรรมการ คนที่ ๑
๓.	นายเทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	รองประธานกรรมการ คนที่ ๒
๔.	นางสาววรวรรณ ศุภจรรยา	กรรมการ
๕.	นางสาวพูนศรี นนทการ	กรรมการ
๖.	นางสุภาพร อัศว์ศิวะกุล	กรรมการ
๗.	นางสุดา ปิ่นทอง	กรรมการ
๘.	นางสาวณัฐเมธวี แก้วนาค	กรรมการ
๙.	นางสุนีย์ ธุระงาน	กรรมการและเหรัญญิก
๑๐.	นางอุไรพรรณ พิพัฒน์ไพบูลย์	กรรมการและเลขานุการ

แผนที่มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

มธุวา มญฺญตี พาโล ยาว ปาปํ น ปจฺจติ

ยทา จ ปจฺจติ ปาปํ อถ ทุกฺขํ นิคจฺฉติ.

ขุ.ธ. ๒๕/๑๕/๒๔ (สุยา.)

ตราบเท่าที่บาปยังไม่ให้ผล คนโง่เขลายังเข้าใจว่ามีรสหวาน แต่บาปให้ผลเมื่อใด คนโง่เขลาย่อมประสบทุกข์เมื่อนั้น.

ปัญญาสาร • ฉบับที่ ๑๘๘